

ביץ התל למושב

ותיקי חציב מספרים

ראיונות, כתיבה ועריכה:
רותי מרשנסקי

מועצה אזורית חבל מודיעין

the fact that the firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

Finally, the firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

ביץ התל למרשב

ותיקי חצי'3 מספרים

ראיונות, כתיבה ועריכה:

רותי מרשנסקי

מועצה אזורית חבל מודיעין

סיוע בעריכה: דליה מדיני
הגהה ועריכת לשון: 'כותב טוב'
עיצוב והדפסה: 'דפוס רושם'

אדר ב' תשע"ו
מרץ 2016

בס"ד

אַל תֹּאמַר מָה הִיא
שְׁהִימִים הָרֵאשֹׁנִים
הֵיוּ טוֹבִים מֵאֵלָּה...

קהלת ז, י

the 1990s, the number of people in the world who are under 15 years of age has increased by 1.2 billion, from 1.1 billion in 1980 to 2.3 billion in 1999 (United Nations 2000).

There is a growing awareness of the need to address the needs of children in the 21st century. The United Nations Convention on the Rights of the Child (1989) has been signed by 112 countries, and the United Nations Millennium Declaration (2000) has set out a commitment to 'ensure that all children have access to primary education' and 'to ensure that all children, everywhere, are able to attain the highest standards of health and education'. The United Nations Secretary-General Kofi Annan (2000) has called for 'a new global compact for children'.

There is a growing awareness of the need to address the needs of children in the 21st century. The United Nations Convention on the Rights of the Child (1989) has been signed by 112 countries, and the United Nations Millennium Declaration (2000) has set out a commitment to 'ensure that all children have access to primary education' and 'to ensure that all children, everywhere, are able to attain the highest standards of health and education'. The United Nations Secretary-General Kofi Annan (2000) has called for 'a new global compact for children'.

There is a growing awareness of the need to address the needs of children in the 21st century. The United Nations Convention on the Rights of the Child (1989) has been signed by 112 countries, and the United Nations Millennium Declaration (2000) has set out a commitment to 'ensure that all children have access to primary education' and 'to ensure that all children, everywhere, are able to attain the highest standards of health and education'. The United Nations Secretary-General Kofi Annan (2000) has called for 'a new global compact for children'.

There is a growing awareness of the need to address the needs of children in the 21st century. The United Nations Convention on the Rights of the Child (1989) has been signed by 112 countries, and the United Nations Millennium Declaration (2000) has set out a commitment to 'ensure that all children have access to primary education' and 'to ensure that all children, everywhere, are able to attain the highest standards of health and education'. The United Nations Secretary-General Kofi Annan (2000) has called for 'a new global compact for children'.

There is a growing awareness of the need to address the needs of children in the 21st century. The United Nations Convention on the Rights of the Child (1989) has been signed by 112 countries, and the United Nations Millennium Declaration (2000) has set out a commitment to 'ensure that all children have access to primary education' and 'to ensure that all children, everywhere, are able to attain the highest standards of health and education'. The United Nations Secretary-General Kofi Annan (2000) has called for 'a new global compact for children'.

תוכן העניינים

9	ברכות ותודות.....
10	ברכת ראש המועצה מעון סוסן
11	ברכת מנהלת אגף חברה וקהילה דר' רונית לב
12	ברכת חבר הנהלת המועצה יו"ר ועדת תנו"ס אבנר זכריה.....
13	מבוא.....
15	על כנפי נשרים
17	תמונות תל חדיד.....
21	ותיקים מספרים.....
23	הרב סעיד שמעון מנחם - הרב של כולם.....
27	חיים חדשים בחדיד.....
30	חתונות שמחות בחדיד.....
33	מרומניה לחדיד.....
37	מתימן לחדיד.....
40	חיי הכפר בחדיד.....
44	כאן נולדו ילדינו
47	לפה אנחנו רוצים ללכת.....
51	עד שהגענו למושב.....
55	שלוש 'שושנות'.....
59	מ'גורבן' לחדיד, עליה חפוז.....
62	מתימן ומטוניס אל המושב.....
65	מהתל למושב.....
70	משי"ח בשמ"ן.....
74	בוא, סע, זו מצווה לעלות לארץ ישראל.....
78	אבא, צדוק שלום משה - צדיק.....
81	סעיד זכריה, איש שלום.....
85	מבצורת בתימן לשלג במעברה.....
89	כל כך טוב לכם, ילדיי.....
91	בית הורינו, סאלם ורחל סעיד.....
94	אני חולם על ביתי בתימן.....
101	לגדול במושב חדיד.....
104	מהתחלה הכפר, סיפורנו כעפר.....
107	גן הילדים ובית הספר.....
110	בית הספר בחדיד.....

the first of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The second of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The third of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The fourth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The fifth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The sixth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The seventh of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The eighth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The ninth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The tenth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The eleventh of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The twelfth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The thirteenth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The fourteenth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The fifteenth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The sixteenth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The seventeenth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The eighteenth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The nineteenth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The twentieth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The twenty-first of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The twenty-second of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The twenty-third of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The twenty-fourth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The twenty-fifth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The twenty-sixth of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

The twenty-seventh of these is the fact that the first two are not in the same class as the third.

ברכות ותורות

ותיקי חציז היקריים

אני מצדיע לכם ורואה זכות גדולה לברך אתכם לרגל הוצאת ספר, המספר את סיפור הקמת היישוב. ספר המעלה על נס את פועלכם להקמת מושב חדיד. אתם אלו אשר השתתם את היסודות האיתנים, אשר הובילו לשגשוג ופריחת המושב והמועצה. אתם אשר יצקתם ערכים לקהילת מופת, הראויה לחיקוי והערכה.

הייתם 85 משפחות מתימן, אשר עלו בשנת 1949 על הקרקע והתיישבו בתל חדיד. התמודדתם בגבורה עם אתגרים רבים, ביניהם בעיות פרנסה וביטחון, תוך שאתם עמלים קשה להקים, יש מאין, את יישוב הקבע בחדיד. עסקתם בסלילת כבישים ובניתם את ביתכם במו ידיכם, בהנחיה וליווי של הסוכנות היהודית, ובשנת 1951 עברתם ליישוב הקבע - מושב חדיד.

כך, בנחישות ובחריצות, הקמתם כאן יישוב וקהילה לתפארת, כמו משפחה אחת גדולה ומלוכדת, המושתתת על ערכי הציונות, עזרה הדדית, שיתופיות, אחווה ובניית הארץ והמועצה. העיסוק בחקלאות ובגידולי מרעה לא היה קל, אך האמנתם בדרך, נאחזתם בקרקע ונלחמתם בכל המכשולים, כולל במסתננים, אשר פקדו אתכם תכופות במטרה לגנוב מכם בקר. מבחינה זו, הדור הצעיר, המתמודד כיום עם גל פריצות לבתי היישוב, יכול ללמוד מכם דבר או שניים על ביטחון ונחישות.

מאוחר יותר, הצטרפו אליכם עולים מרומניה ומקוצ'ין. קיבלתם אותם באהבה גדולה, ושוב היוויתם דוגמא ומופת לניהול חיי קהילה, תוך שמירה על כבוד הדדי, כיבוד אורח החיים של האחר, ערכי היהדות, המשפחה והמולדת.

אט אט היישוב גדל ובשנת 2006, בתמיכת המועצה, קידמנו את הרחבת היישוב, אשר קלט תושבים חדשים והתרחב לכ-250 בתי אב, מכל קשת החברה הישראלית. מבין 85 המשפחות הוותיקות, נשארו כיום 30 משפחות, הממשיכות לשאת את הלפיד בגאון, כעדות חיה לדור המייסדים - דור הנפילים.

לאורך השנים, המועצה השקיעה בחדיד לא מעט. הנחנו קו ביוב מרכזי, סללנו כבישים ובנינו מדרכות וכיכרות, התקנו תאורת רחוב, בנינו גן ילדים חדש וגן שעשועים בהרחבה. הקמנו מרכז למידה, המספק עזרה לתלמידי היסודי אחר הצהריים וגם בית חם לבנות, המספק להן ארוחה חמה, חוגים, עזרה בהכנת שיעורי הבית ומקום חם ואוהב. בתחום הביטחון, הצבנו מצלמות אבטחה ברחבי המושב ולמען איכות החיים וקידום אורח חיים בריא, סללנו מסלולי הליכה במושב. אך בכך לא תמה השקעתנו, ובעתיד אנו מתכוונים לבנות במושב מועדון קהילתי, להרחיב את 'בית העם' ולהמשיך את המדרכות בכל היישוב.

ברצוני להוקיר באופן מיוחד את הרב סעיד שמעון מנחם זצ"ל, ממייסדי היישוב, אשר הטביע את חותמו על היישוב בענווה, בצניעות ובחכמה רבה, תכונות אשר הפכו אותו לאדם המקובל על כל הבריות.

אמר הילל הזקן "אין זקן, אלא מי שקנה חכמה". אתם, דור המייסדים, מלאי חכמה וניסיון, תהיו לעד המצפן שלנו לאהבת הארץ, האדם, המוסר, האלוהים והחכמה. מאחל לכם בריאות ואריכות ימים. שלכם,

שמעון סוסן

ראש המועצה האזורית חבל ארז

סיפורי הוותיקים יוצאים מהלב... ונכנסים לב

סיפורי הוותיקים מספרים את סיפור חייהם של דור המייסדים, החוויות והזיכרונות מטביעים חותם לדורות הבאים ומשמרים את ההיסטוריה המשפחתית. כל אדם וסיפורו האישי הוא עולם ומלואו. זו הזדמנות להתבונן ולחשוב על החוויות שליוו אתכם, להזכיר ולהיזכר.

הוותיקים העלו זיכרונות רבים, התרגשו מחוויות ומאירועים שכמעט ונשכחו, מחו דמעה וצחוק גם יחד.

לכל אחד יש חוויות וזיכרונות מהעבר, מחיי משפחתו ומהאנשים הקרובים לליבו אותם הוא רוצה לשמור ולזכור. שימור ההיסטוריה המשפחתית הייחודית תורמת רבות ומעשירה את הידע של בני המשפחה ואנשים היקרים לליבנו.

במהלך הכתיבה קרה דבר מעניין- הוותיקים גילו על עצמם ועל משפחתם דברים מפתיעים ומלהיבים ונזכרו בחוויות שכמעט נשכחו.

אין ספק שתהליך התיעוד הינו חוויה ייחודית והנאה בפני עצמה, להפליג במנהרת הזמן לתקופה שכמעט נשכחה. אין ספק ש"כל אדם הוא סיפור מהלך".

לפנינו סיפורי ילדות, עלייה, קליטה, התיישבות, התמודדות עם קשיים, הצלחות וחוויות.

לכל סיפור יש משמעות וערך, מעבר לקיום האישי של המספר, הוא פרק אחד בהיסטוריה משפחתית ובזיכרון הייחודי של וותיקי מושב חדיד.

המועצה האזורית חבל מודיעין בראשותו של ראש המועצה שמעון סוסן, זוכים לפעילות עשירה ומגוונת.

תודתי נתונה לוותיקי מושב חדיד שפתחו את ליבם וביתם לעורכת רותי מרשנסקי ושתפו אותה בסיפוריהם המרתקים.

תודה לוועד המושב ולכל מי שלקח חלק בתיעוד הסיפורים במסירות ובאהבה. שלכם,

ד"ר רותי מרשנסקי

מנהלת אגף חברה וקהילה

וועיקי חזיצ ובני משפחות יקרים

עברתם בגבורה ובגאווה רבה מסע חיים מפרך, הסיפור האישי שלכם הוא סיפורם על עולים רבים, סיפורה של ראשית ההתיישבות.

התגברתם בעוז ובגאון על כל הקשיים הרבים שבדרך.

מסר חשוב זה ש"אין דבר העומד בפני הרצון", הוא הסיפור שאבות מעבירים לבנים, בסימן "והגדת לבנך".

תיעוד תקופות משמעותיות בחיי כל אחד מכם, מנציח תרבות, גאווה, היסטוריה משפחתית מפוארת, ריחות וטעמים שעוברים מדור לדור.

אני מאחל לכם בריאות טובה ואריכות ימים ושנים !!!

אוהב אתכם
וגאה בפועלכם

אבנר זכריה

חבר הנהלת המועצה

יו"ר ועדת תנ"ס

מבוא

the fact that the firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

Finally, the firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

The firm's reputation is affected by the quality of its products and services.

על כנפי נשרים

עליית יהודים מהגולה העתיקה בתימן החלה בשנת תרמ"ב (1882) ונמשכה בזרם דק. עליית רוב יהודי תימן התרחשה במבצע הטסה ברכבת אווירית, שהחל בדצמבר 1948 ונמשך עד אפריל 1956. כ-50,000 יהודים הועלו במבצע זה מתימן, כולל למעלה מאלפיים יהודים מהמושבה הבריטית עדן. רוב העולים מתימן הגיעו במחצית השנייה של שנת 1949.

המבצע נקרא "על כנפי נשרים" על פי הכתוב בשמות, ד, י"ט: "ואשא אתכם על כנפי נשרים, ואביא אתכם אלי". כינוהו גם "מבצע מרבד הקסמים".

היהודים הגיעו בכוחות עצמם, פעמים רבות לאחר מסע רגלי מפרך, ל"מחנה חאשד", הוא "מחנה גאולה" הסמוך לעדן, שם רוכזו עד הטסתם לארץ. רבים מתו עוד בדרך החתחתים למחנה המעבר, ולא זכו לעלות לארץ. עם נחיתתם בשדה התעופה בלוד הועברו העולים למעברות בכל רחבי הארץ, וכך החל תהליך קליטה ארוך ורצוף קשיים.

ליהדות תימן, שהייתה מבודדת מריכוזים יהודיים אחרים, מאפיינים ייחודיים משלה, והיא שונה מזו של האשכנזים והספרדים. התימנים, שלא כמו יהודי שאר התפוצות, קיבלו את הרמב"ם כפוסק עקרי בענייני הלכה, לא קיבלו את "חרם דרבינו גרשום", והתבססו באורח החיים על ה"שולחן ערוך". קהילה זו הקפידה מאד על מצוות היהדות ודאגה לחינוך ילדיה ברוח אבותיהם. יהודי תימן נודעו בכישורים אומנותיים יוצאי דופן, במיוחד בצורפות, בשירה ובמחול.

במשך השנים נוסדו מושבים ושכונות רבות שיושבו על ידי יוצאי תימן בכל רחבי הארץ, ובהם במועצה האזורית חבל מודיעין.

יהודי תימן חיו בעשרות ערים וכפרים מצִּעֵדָה וחֵאִידָן שבצפון, דרך מחוזות צנעא וד'מאר, ועד חבאן הרחוקה שעל סף המדבר. בשנת 1945 נסגרו שערי היציאה מתימן, ובסוף שנת 1947, לאחר החלטת עצרת האומות המאוחדות על חלוקת ארץ ישראל, אירעו פרעות ביהודים, ורבים רצו לעזוב את תימן ולעלות לארץ.

בפברואר 1948 נרצח שליט תימן שהיהודים היו בני חסותו, והיהודים החלו לסבול מהתנכלויות ופרעות. השילוב של אי יציבות פוליטית, רעב בעקבות מספר שנות בצורת והקמת מדינת ישראל, גרם לפריקת תסכולם של המוסלמים. היהודים היו הקורבנות.

המוסדות בארץ ישראל ו"הקונגרס היהודי העולמי" ניהלו משא ומתן להעלאת היהודים לארץ. עד קום המדינה לא התירו הבריטים לעולים בגיל גיוס לעלות. רק לאחר קום המדינה וחתימת הסכם שביתת נשק עם מצרים, נאות האימאם של תימן להתיר ליהודים לעזוב, בתנאי שימכרו את רכושם.

תמורות תל חדיד

ותיקים מספרים

הרב סעיד שמעון מנחם - הרב של כולם

הבנים שמריה ועזרא מנחם מספרים על אבא

לקחתם לי מצווה

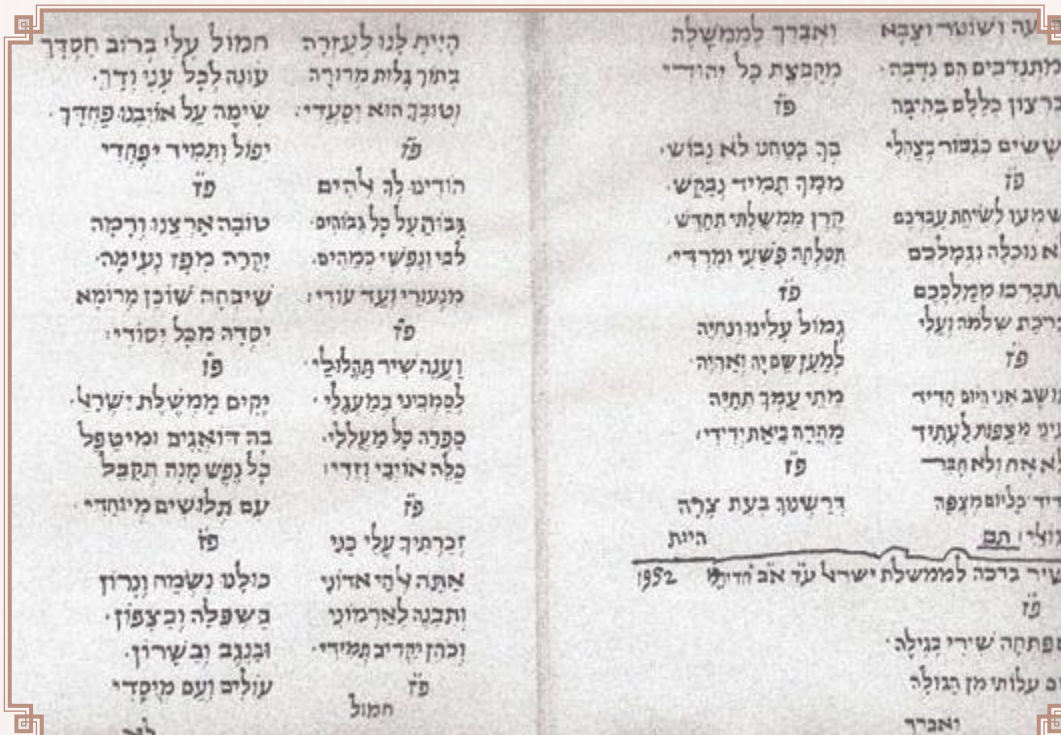
"למה לא הערתם אותי, לקחתם לי מצווה", אמר אבא באחד הימים כאשר אמרנו לו שמקבץ נדבות הגיע לביתנו וביקש לשוחח עמו, ואנחנו לא רצינו להפריע לו בשנתו ולא הערנו אותו. זה היה אבינו הרב סעיד מנחם - הוא היה הרב של כולם. אבא היה מוכר כ"הרב", ואכן הוא היה הרב הרשמי של המושב עד יום מותו. לא היתה לו לשכה, וכל מי שהיה זקוק לו הגיע לביתנו. כאשר הגיעו אליו אנשים, נדרשנו לצאת מהבית כדי לא לפגוע בפרטיות מבקשי עצתו, וכשסיים היינו חוזרים ונכנסים. מעולם לא ידענו מה סיפרו לו אנשים, לא שאלנו, והוא לא שיתף אותנו בכך. סיפורים רבים נודעו לנו

לאחר מותו, כאשר אנשים שבאו לנחם שיתפו אותנו בשיחות שהיו להם אתו וסיפרו על העזרה שקיבלו ממנו. אבא עשה הפרדה גמורה בין הבית לבין עבודתו. אימא היתה תמיד בעניינים, ובאי ביתנו התייחסו אליה בכבוד. הורינו היו אנשים אהובים על הכול.

מגשר ובורר

אבא היה "מורי" בתימן בעיר סועדי, ממנה עלה לארץ עם אמנו, סעידה לבית חבני, ועם הבת מרים. אבא עלה לארץ והתגייס לצה"ל, עבר קורס מ"כים והיה מפקד כיתה בצבא. הקליטה בארץ לא היתה קשה לו כי הוא שלט בעברית, וכך יכול היה ללמוד בארץ וקיבל הסמכה לרבנות מהרבנות הראשית לישראל. אבא היה רכז הביטחון בחדיד וגם מורי.

אבא העניק לחברי המושב את כל שירותי הדת, בכל שעה וללא הגבלת זמן. הוא שימש גם כבורר, כמגשר וכפותר סכסוכים. רבים היו האנשים שבאו אליו וביקשו את עזרתו. כאשר היה סכסוך בין בני זוג, ואחד מהם היה בא ומספר על כך לאבא, הוא היה נכנס ועושה שלום בית. עצם נוכחותו בבית תרמה לכך שהשניים חיפשו דרך לפתור את הסכסוך. אנשים שברר ביניהם היו מקבלים את

מתוך ספר שיריו של אבא - ברכה לממשלה

אבא השיא כמעט את כל הזוגות במושב, וגם את החופות שלנו, ילדיו, ערך.

תושבים במושב באו להיוועץ בו בכל נושא בחייהם: כאשר נולד ילד, באו להיוועץ בו בבחירת השם לילוד; ביקשו שיסייע בזיווגים; ביקשו לקבל ברכתו בעסקים ובכל החלטה שהיה עליהם לקבל. לעתים קרובות אנו שומעים מפי תושבים: "חבל שמורי סעיד לא נמצא אתנו ואי אפשר לקבל את עזרתו". גם אנשים מחוץ למושב היו באים אליו לקבל עזרה ועצה.

אבא הקפיד מאד על שמירת שבת ואסר עלינו לשחק כדורגל בשבת. ילדים ששיחקו כדורגל בשבת, היו מפסיקים את המשחק כאשר ראו את הרב מתקרב לבית הכנסת ועמדו לכבודו עד שנכנס. כאשר ראה אדם מחלל שבת היה מדבר אתו ומקווה שיחזור בתשובה, אך לא רדף אחרי איש ולא לחץ, אלא רק ניסה לשכנע, ובמקום להרחיק - לקרב.

אבא לא הסכים לקבל דבר על פי השמועה. מה שלא ראה בעיניו, לא קיבל. הוא לא היה חנפן ולא היה פחדן, אך היה קפדן. זכור לנו מקרה שבו אדם אחד קנה מזוזות ורצה שהרב יבדוק אותן. כאשר התברר לרב שהאיש שכתב את המזוזות לא חבש

פסיקתו ללא עוררין.

אבא עסק בפתרון סכסוכים כבר בהיותו צעיר בתימן, ויהודים וגויים כאחד כיבדו אותו. כמו כן, הוא היה כותב מכתבים עבור אנשים שהיו להם בעיות עם השלטונות.

לאבא היה חשוב להיות הרב של כולם. זו היתה הסיבה שלא הצביע בבחירות לוועד המושב. הוא היה שייך לכולם, ולא רצה להיות מזוהה עם צד מסוים או להביע דעה פוליטית. בבחירות לכנסת הצביע עבור המפד"ל. המושב שלנו שייך לפועל המזרחי.

אבינו ראה את עצמו כשליח של כל הציבור במושב, ולכן התפלל בבית הכנסת הגדול, שם גם קיים שיעורים קבועים. אנשים רבים דבקו בו ואהבו ללמוד אתו ולהיות במחיצתו. אבא היה פוסק הלכה והלכותיו התקבלו על ידי הציבור. הוא ליווה כל תושב ותושב בימים טובים ובצער.

אבא חסר לנו כל יום. דבריו מהדהדים באוזנינו תמיד. הוא היה אומר: "אם לא תגיד לי מה כואב לך, איך אני אדע שמשהו לא בסדר?" אבא לא אהב ספיקות ולא רצה להשאיר חשדות. כל דבר ביקש לברר ולפתור. הוא לא חשש מוויכוחים ונהג לומר: "זה בריא להתווכח, צריך לדבר. 'הוכח תוכח את עמיתך ולא עליו חטא'".

להורים שלנו היה חשוב שכולנו נלמד, ורובנו למדנו לימודים על יסודיים. הבנות למדו ב'שקדיאל' בלוד. מרים, אחותנו הבכורה, למדה בבני-ברק ואחר כך במוסד "עליה" והיא גנת. ההורים לא ניתבו אותנו למקצוע מסוים. כל ילד למד ובחר מקצוע כרצונו. שמריה למד בישיבת בני-עקיבא ברעננה ונסים למד בישיבה תיכונית מקצועית ברחובות.

"אימא דאגה לכל ענייני הבריאות", מוסיף שמריה. "היא היתה אתי בניתוחים ובטיפולים שעברתי והיתה לוקחת אותי לטיולים כאשר היא נושאת

כיפה - פסל אותן. אבא קיבל כל אדם בשמחה. כאשר הגיעו יוצאי רומניה למושב, קיבל אותם באהבה. כאשר הגיעו מורים ובקשו ללמד את הילדים, קיבל אותם בשמחה.

די היה במבט

הורינו, סעידה וסעיד, נולדו בתימן ושם גם נישאו. אמא עלתה לארץ ב-1948 ואבא הצטרף אליה ב-1949 ופה הקימו משפחה.

שבעה ילדים הביאו הורינו לעולם: ארבע בנות ושלושה בנים, שאבא השקיע הרבה בחינוכם. גדלנו יחד: מרים, שמריה, עזרא, נעמי, נסים, עליזה ותמי. אבא לימד אותנו באופן קבוע בשבתות ובחגים: פרשת שבוע, משניות וגמרא. אבא דאג שנשנן ונלמד בעל פה והקפיד שנתפלל, ואנחנו יודעים את רוב התפילות בעל פה. הוא לא רדה בנו, די היה במבט כדי שנתנהג כפי שדרש. אבא היה עוצם עיניים כאשר חרגנו. כאשר ראינו שאבא עוצם עיניים, הפסקנו. אבא היה גם חבר. כאשר התווכחנו איתו היה מקשיב, נותן מקום להביע דעה. מעולם לא אמר "לא רוצה לשמוע", תמיד הקשיב.

מגיל שש כבר עלינו לתורה והיינו מברכים וקוראים כמה פסוקים מ"שישי". זה היה מקובל בין הילדים, והיינו מתחרים מי קורא טוב יותר. בכל שבת למדנו אונקלוס, ובכך אנו ממשיכים עד היום: שניים מקרא ואחד תרגום.

אבא נהג לקרוא שני עיתונים: "הצופה" ו"מעריב", והיה מדבר אתנו על מה שקרא בעיתון. הוא היה בקי בכל מה שקרה בארץ ובעולם, וכאשר היו באים אורחים למושב, היה אבא מייצג את המושב ונושא דברים. שבוע לפני פטירתו של אבא ביקר אריק שרון במושב. הוא היה אז שר בממשלה, ובקבלת הפנים שנערכה לכבודו נאם אבא בשם תושבי המושב.

לרגע האחרון. אבא היה חולה כליות וגר בדירה מעל דירת הבן עזרא. ילדיו של עזרא יודעים לדבר תימנית כי היו במחיצתו של סבם שעות רבות. רבים באו ללמוד עם אבא ולבקר אותו. מי שלא היה חבוש כיפה היה עובר אצל עזרא, חובש כיפה, ורק אז עולה לבקר את הרב.

אבא אהב מאד את נכדיו שהסבו לו אושר רב. בכל יום, באופן קבוע, היה בא אחד מאתנו ועמו ילדיו, לבקר את סבא. אבא נהג לומר: "כל זמן שהבן שלך גדל, היה גם החבר שלו". אבא הוא מודל בשבילנו, מודל של אב אוהב וקשוב, הנותן אמון בילדיו וסומך עליהם ועל החלטותיהם.

אבא היה סופר סת"ם ומשורר. קובץ משיריו, בכתב ידו, יצא לאור והוא למזכרת לנו. אבינו נפטר והוא בן 85, ורבים מאד היו המשתתפים בהלווייתו. הוא הובא למנוחות בבית העלמין במושב ורבים ספדו לו, בהם אנשים שכלל לא הכרנו. תושבי המושב לא שוכחים אותו ובית הכנסת המרכזי במושב נקרא על שמו. עד היום רבים מהתושבים אומרים לנו שהם מתגעגעים אליו ושהוא חסר להם, במיוחד כאשר הם עומדים בפני החלטות וזקוקים לעצה ולחיזוק. רבים גם עולים לפקוד את קברו.

אותי על כתפיה. כל מה שאמרו לה שצריך לעשות עבורי, עשתה. את הנסיעות למרפאות ולבתי החולים עשינו באוטובוסים. גם ללוד הייתי מגיע עם אחי עזרא כאשר אנחנו נוסעים יחד על גבי סוס ועגלה."

אבא חסר לנו במיוחד בשבתות, בחגים ובשמחות. אהבנו מאד את החגים ואת השמחות בביתנו ובמושב. בצעירותו היו באים חבריו של אבא בשבתות, בין ארוחת הבוקר למנחה, היו מביאים ג'עלה, יושבים ושרים שירי שבת. בכל חג היינו בוחרים כבש או עז ושוחטים לכבוד החג. החתונות היו שמחות במיוחד והמשתה נמשך כמה ימים.

מודל של אב

לצערנו, עשר שנותיו האחרונות של אבא היו מלוות בסבל של חולי. למרות מחלתו וטיפולי הדיאליזה שעבר, המשיך לתפקד כרב המושב כמעט עד

חיים חדשים בחדיד

שרה אפל מספרת

מסיגט לאושוויץ

מושב חדיד הוא הבית שלי כבר יותר מחמישים שנה. לכאן הגעתי בשנת 1959 עם בעלי מרדכי מרטין אפל ז"ל ושלושת ילדינו. הגענו עם קבוצה של כארבעים משפחות של עולים מאירופה. בין חברי הקבוצה היו משפחות: פישר, כהן, צייגר, גרינשטיין, גליק, שטרולי, הרניק, קליין, וייס, גרינבוים, קראוס, ויינברג, פרטיזן ואחרים. לכולם

מהבית וריכוזו כמאה משפחות של יהודים ועוד 1,200 נוצרים. את כל מאה המשפחות היהודיות לקחו למרכז אזורי, אליו הביאו יהודים מכל הסביבה. לא היה לנו מושג מה יהיה ולאן נלך. היינו שם חודש, ואז נלקחנו לתחנת הרכבת, שם העלו אותנו על רכבת שהביאה אותנו למחנה המוות אושוויץ - בירקנאו.

כשהגענו לבירקנאו הפרידו בין גברים לנשים, וחלק מהילדים נלקחו מהוריהם. הפרידו אותי (בת 16) ואת אחותי צילה (בת 10) מאימא, ולקחו אותנו למקלחות, שם גילחו לנו את הראש, פשטו לנו את הבגדים וקיבלנו שמלות אפורות ארוכות. לא ראינו יותר את אימא ואת אחיותינו ואחיי הקטנים. אבא היה באותו מחנה וראה אותנו. הוא זיהה את אחותי, אבל לא זיהה אותי כי הייתי קרחת. יותר לא ראינו אותו. אבא היה אז בן ארבעים

ושתיים, ואימא בת ארבעים.

בחודש אוקטובר שנת 1944 התחלנו, צילה ואני, לעבוד במסילת הברזל. היה קר והרגליים קפאו לי. לא יכולתי לנעול נעליים, ולא יכולתי לעמוד על רגליי. לקחו אותי לבית חולים, שם טיפלו ברגליים שלי וגם נתנו לי מעט אוכל. כשהתאוששתי חזרתי למחנה.

בדצמבר 1944 שלחו חלק מהאסירות לגרמניה. אחותי ביקשה שישחררו אותנו יחד, אבל זה לא

היו זיכרונות קשים ממלחמת העולם השנייה, ויחד התחלנו כאן חיים חדשים.

סיפור חיי מתחיל בגולט ליד סיגט, טרנסילבניה, שם נולדתי בשנת 1927. היינו משפחה עם חמישה ילדים - ארבע בנות ובן אחד, ואני הבת הבכורה. חיי עד גיל שתים עשרה היו חיים רגילים, שכללו לימודים בבית הספר ומשחקים עם חברות. כשהייתי בת שתיים עשרה, הכול התחיל להשתנות עם התחלת מלחמת העולם השנייה. הנורא ביותר קרה לנו באפריל שנת 1944. הגרמנים לקחו אותנו

ומטבח ושירותים בחוץ. זוגות ללא ילדים קיבלו דירת חדר.

הוותיקים במושב, התימנים, קיבלו אותנו בקבלת פנים חגיגית, והיחסים היו טובים מאד כל הזמן. עזרנו זה לזה בעצות, במיוחד במה שקשור לעבודה. בנינו לנו בית כנסת אשכנזי ובעלי היה הגבאי. כולם במושב קראו לו "אפל". את השחיטה עשינו אצל השוחט, אביו של עזרא, ולפעמים הבאנו שוחט מבחוץ. בין העולים שהגיעו אתנו התקיימו יחסים טובים והיתה עזרה הדדית. במשך השנים רובם עזבו ומעטים נשארו.

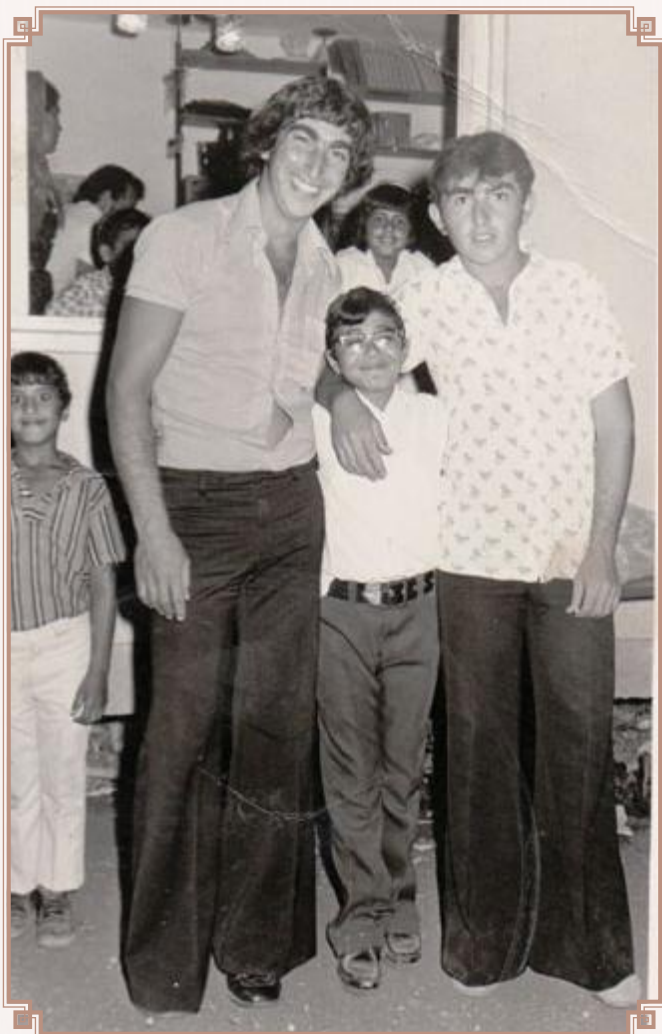

קרה כי ערב עזיבתה של אחותי ערכו סלקציה. ד"ר מנגלה בא והחליט מי תצא ומי תישאר במחנה. הוא ראה את התחבושות על הרגליים שלי והשאיר אותי במחנה. אחותי הגיעה לברגן בלזן, שם השתחררה ולקחו אותה לשבדיה. כשהשתחררתי, חזרתי לרומניה. 14 שנים לא ראיתי את אחותי צילה. היא נישאה בשבדיה בגיל 18 עם אדם שאיבד במלחמה אישה ושלושה ילדים.

חיים חדשים

בשנת 1958 פגשתי את אחותי בווינה, לשם הגיעה במיוחד כדי לפגוש אותי לפני עלייתי לארץ. שם היא גם הכירה לראשונה את בעלי ואת שלושת ילדיי. אחותי נפטרה בגיל חמישים. שלושה חודשים הייתי אצלה בשטוקהולם וסעדתי אותה, ואחר כך הבאתי אותה לקבורה בארץ, בבית העלמין בקרית שאול.

מווינה הגענו לארץ ולקחו אותנו לקריית גת, שם גרנו במשך חמישה חודשים. אנשי הסוכנות באו והציעו לנו לעבור למושב. הם הציעו מספר מושבים, בהם בית הלל וגם חדיד. בעלי אהב את חדיד, במיוחד בזכות המיקום של המושב במרכז הארץ. הגענו למושב וקיבלנו בית ובו שני חדרים

אחרי מלחמת ששת הימים השתנו החיים שלנו כאן, ויכולנו לחיות ללא פחד הפדאיונים.

במשך שנים היה זוג גרמני שבא לבקר אותנו מדי שנה. היו אלה גרמנים המשתייכים לארגון "כפרה" שרצו לפגוש משפחה של אנשים ששרדו את השואה וחיים בישראל. היה להם קשה מאד לחיות עם האשמה והם באו וביקשו סליחה. אמרתי להם שאני לא סולחת, אבל שאותם אשמח תמיד לראות בביתי. כך הם הגיעו מדי שנה, הביאו פרחים ושלחו ברכות בחגים.

כשהגעתי לגיל שבעים מכרתי את בעלי החיים שהיו לי במשק. הדבר שהכי משמח אותי הוא שהבן שלי נשאר במושב. יש לי משפחה, ילדים ונכדים ואני מודה לאל.

שרה אפל הלכה לעולמה בז' בסיון תשע"ה, 5 ביוני 2014 והובאה למנוחות בבית העלמין בחדיד. יהי זכרה ברוך.

הבעיה העיקרית היתה הפרנסה. בשנתיים הראשונות עבדנו, בעלי ואני, בחקלאות: במסיק זיתים בכפר טרומן, בקטיף כותנה וגם בקטיף סלק. קיבלנו שלוש פרות ובעלי המשיך לעבוד בעבודה חקלאית מחוץ למושב. כשהתבססנו מעט, עבדנו במשק שלנו בלבד, והיתה עבודה ופרנסה. במשך השנים המשק שלנו התבסס על כבשים, ומכרנו בעיקר חלב.

חינוך הילדים היה חשוב לנו במיוחד. בשנים הראשונות למדו שניים מילדינו בפנימיות. הבן הצעיר כבר למד בגן במושב. בתיכון למדו ב'שקדיאל' שברמלה.

הגרמנים מארגון "כפרה"

לקראת מלחמת ששת הימים, בימים של "ההמתנה", היו במושב חיילים. בשבת אירחנו הרבה חיילים שבאו לאכול. אספנו מזון בשבילים, ובעלי ואני היינו מעמיסים אוכל על העגלה שלנו, ועם סוס ועגלה מביאים לחיילים לקראת שבת.

חתונות שמחות בחדיד

לחתונה התלבשו והתארגנו, ורק אז יצא לדרכו מלוד לתל אביב. חזרתי לתל אביב וסבתא שלי, שדאגה לשלומי, שמחה מאד.

החתונה שלי

שנה מאוחר יותר, בשנת 1952, כשהייתי בת שש עשרה, נישאתי בשידוך לעובדיה הלל בן מנצור. עד אז עבדתי במשק בית ואת הכסף שהשתכרתי נתתי להוריי. החתן התחייב לשלם מוהר בשטרות על סך 350 לירות, אותם סיים לפרוע כאשר כבר היו לנו שני ילדים.

החתונה שלנו נערכה בשני חלקים: החופה התקיימה בבית הוריי בתל אביב, ואילו המסיבה - בבית הורי החתן במושב חדיד. לאחר החופה נסעתי עם חברותיי במונית למושב חדיד, ועובדיה וכל האורחים הגיעו במשאית מיוחדת. קיבלת פנים מרגשת חיכתה לנו בכניסה למושב. הגברים באו רוקדים בשורות ישרות מול החתן ושרו "ברוכים הבאים". הבנות שרו לי ותופפו בפחים, וכך התקדמנו עד לבית הורי החתן. השמחה היתה גדולה, היתה סעודה והיו הרבה ריקודים. כמו כן,

חנה (שמס) הלל לבית קהלני מספרת

החתונה השנייה של אבא

הפעם הראשונה בה בקרתי בתל חדיד היתה בהיותי בת חמש עשרה, וכבר שלוש שנים בארץ. אבא שלח אותי לתל חדיד כדי להזמין בני משפחה לחתונתו השנייה. עליתי על אוטובוס ליד הבית

בו גרנו בכביש הטייסים בתל אביב ובקשתי שהנהג יגיד לי היכן חדיד. הנהג אמר לי לרדת בכניסה למושב אחיעזר ולהמשיך ברגל, וכך עשיתי. ירדתי וראיתי לפניי פרדס ודרך כורכה. הלכתי עד שראיתי

ערבי אחד. שאלתי אותו איפה יש פה מושב של תימנים, והוא הראה לי את הכיוון. בשעה ארבע אחר הצהריים הגעתי למושב, אך זה היה מושב

אחיעזר. ראיתי חבורה של צעירים ובהם בחור שאני מכירה. הוא נדהם לראות אותי והראה לי את הדרך לחדיד.

הזמנתי את האנשים שאבא ביקש להזמין ורציתי לשוב לתל אביב, אבל כבר היה ערב. ג'יפ של משמר הגבול הביא אותי ובנות נוספות שרצו לחגוג, לתחנת האוטובוס בלוד. נהג האוטובוס שהסיע אותנו מלוד לחדיד המתין עד שהמוזמנים

אספו מתנות עבורנו, כחצי לירה או לירה מכול אדם.

עד שהתחתנתי היה שמי שָׁמֵס. זה היה השם שניתן לי כשנולדתי בחבן. נקראתי על שם סבת, אימא של אמי. עתה הוחלף שמי לחנה כדי שיתאים בגימטריה לשם בעלי - עובדיה. על כך החליט חמי. במשפחתי קוראים לי שמס עד היום, ואני עונה לשתי השמות.

העזיבה והחזרה לחדיד

לאחר החתונה קיבלנו בית קטן. התנאים בחדיד היו קשים: לא היה כביש, לא היה חשמל, וגם לא היו לנו מים בבתים. עובדיה הציע לעבור למקום נוח יותר, כפר ערבי נטוש ליד באר יעקב, ושם היו חיי טובים יותר. ב-1954 נולד בכורנו רחמים, ואחריו אלישבע. בינתיים עברו רבים משכנינו לנס ציונה. עובדיה עבד קשה בימים ובלילות והצלחנו לחסוך סכום כסף ראשוני לקניית דירת שיכון. שילמנו 1,800 לירות ועוד תשלום חודשי אחד, ואז הגיעה אמו של עובדיה ודרשה שנשוב לחדיד.

חזרנו לחדיד בשנת 1956, אבל לא היו בתים פנויים כי גרו בהם, באופן זמני, עולים מקוצ'ין. הלכנו לגור עם אחיו של עובדיה, שלום מנצור. בשני חדרים גרו שתי משפחות, שלכל אחת מהן היו שני ילדים. עתה כבר היו מים בצינורות ובברזים, אבל השירותים עדיין היו בחוץ. לא היתה לנו מקלחת והתרחצנו בגיגית. כאשר התפנה בית ליד בית הכנסת, עברנו לגור בו, וכשעזבו הקוצ'ינים התפנו בתים ויכולנו לבחור בית אחר. בחרנו בבית ליד דרך הכורכר, בו היו חדר ומטבח קטן ושירותים בחוץ. במשך השנים הוספנו ובנינו עוד, עד שהיה לנו בית מרווח.

בסוף שנת 1956, לאחר מלחמת סיני, הגיעו נציגים של חברות גז לשכנע אותנו להתקין תנור בישול על גז. השתכנענו והנציג התקין לנו צנרת גז וגם

מכר לנו פלטה לבישול בגז. המשכנו להשתמש בפתיליה כדי לשמור על האוכל לשבת, ובפרימוס השתמשנו לחימום דוד הכביסה, שבו שמנו מים וסבון וכיבסנו את הבגדים. ידי היו מלאות פצעים משפשוף הכביסה. הפתיליה שימשה אותנו גם לחימום האפרוחים בבית האימון שלנו. היה לנו גם מקרר קטן ובו הכנסנו שליש בלוק קרח עטוף בשק אשר שמר על הקור של המצרכים שבתוך המקרר.

מתפתחים ומתחנכים

הסוכנות נתנה לנו שתי פרות והתחלנו בהקמת המשק שלנו. לאחר הפרות קיבלנו כבשים, ברווזים ותרנגולות. כשנקלענו לחובות מכרנו את הרפת וקנינו משאית. בשנות השישים היה מיתון, מכרנו את המשאית וחזרנו לשקוד על פיתוח המשק.

הדבר החשוב ביותר לעובדיה ולי היה חינוך הילדים. אני דאגתי להיות תמיד בבית ועבדתי

ב"צפירה" וב"תלפיות" שבתל אביב, רחל ואתי למדו גם הן ב"צפירה", ורונית, שנולדה בשנת 1967, למדה באולפנה בקרית ארבע. הבנים עזרו במשק, ואילו הבנות עזרו בבית, ובשבת גם קצת ברפת. אלישבע היתה כמו אימא של האחים שלה.

עם כל העומס והקושי בעבודה במשק ובחוק, היו

הנשים מתאספות, מתופפות ושרות, ואני רקדתי הרבה. כשהיתה שמחה במושב אחיעזר, היינו הולכים להשתתף אתם בשמחה, לשיר ולרקוד. עובדיה היה פעיל בענייני המושב במשך שנים רבות. הוא היה חבר בוועד המושב, וגם חבר במועצה האזורית.

עובדיה נפטר בכ"ח בשבט תשע"א. יהי זכרו ברוך.

במשק המשפחתי בלבד. שלושה מילדינו נולדו בבית. ביום בו נולדה בתנו שפרה, עבדתי במשק, חלבתי את הפרה וכשסיימתי נכנסתי הביתה ללדת. הילדים האחרים נולדו בבית היולדות של בית החולים "אסף הרופא".

כשהילדים היו קטנים היה לי בבית ארגז מלא צעצועים, וכאשר הילדים לא הסתפקו בצעצועים, הייתי מוציאה סירים והם שחקו בשמחה, וגם הזמינו חברים. לעובדיה ולי היה חשוב שהילדים יקבלו חינוך דתי, ילמדו בתלמוד תורה, ולא ייסעו בשבת. עובדיה הביא למושב מורה מבוגר שילמד את הילדים לאחר שעות הלימודים בבית הספר. קראו לו מורי יחיא זאייד, ובהתחלה הוא גר עם אשתו אצלנו. כשהתפנה בית הם עברו לגור בו. מורי יחיא זאייד נהג ללמד את הילדים בבית הכנסת הישן, והם אהבו אותו מאד וזוכרים אותו לטובה עד היום.

כל הבנים שלנו למדו תורה מדי יום, ועם סיום בית הספר היסודי עברו ללמוד בישיבה בנחלים. גם לבנות דאגנו ללימודים בבתי ספר דתיים טובים. אלישבע למדה באולפנה בכפר פינס, שפרה למדה

מרומניה לחדיד

בביסטריצה עד לעלייתם לארץ בשנות השישים.

אבי, נתן, היה מנהל חשבונות בחברת טקסטיל ואמי, יהודית, היתה עקרת בית ותופרת, ומפעם לפעם קיבלה עבודות תפירה, וגם תפרה לי את בגדיי.

ילדותי היתה רגילה ועברה תחת משטר קומוניסטי שהיו בו כל מיני הגבלות, אבל לא היה לכך השפעה מיוחדת על חיי. ביסטריצה היתה עיר מעורבת וחיו בה הונגרים קתולים, גרמנים לותרניים, רומנים שהשתייכו לכנסיה האורתודוקסית וצוענים. הצוענים היו רובם מוזיקאים שניגנו במסעדות ובאירועים. הם היו אנשים חביבים ושמחים. הוריי נהגו להזכיר לנו, הילדים, כל הזמן, שאנחנו יהודים. היה חשוב להם שלא נשכח. המשטר הקומוניסטי אפשר את הפעילות של הדתות השונות, ובעיר היו בתי כנסת וכנסיות. יהודי העיר נהגו להיפגש בבית הכנסת.

אווה הרניק מור מספרת

שלא נשכח שאנחנו יהודים

ביסטריצה הוא שמה של העיר ברומניה בה נולדתי ברומנית Bistrița. הורי נולדו אף הם בעיר זו.

נולדתי לאב ציוני ולאם שהיתה צעירה ממנו בשש עשרה שנה. הוריי, יהודית ונתן הרניק, הכירו לאחר מלחמת העולם השנייה. שניהם היו ניצולי שואה: אמי ניצולת אושוויץ, ואילו אבי היה במחנות עבודה. אבי איבד במלחמה את בת זוגתו שנרצחה באושוויץ. במשפחתו של אבי, לפני המלחמה, היו שבעה ילדים: אחות אחת נפטרה בילדותה ממחלה, ההורים ואח אחד נרצחו בשואה, אח אחד הגיע לארץ עם הקמתה, אחות אחת עלתה לארץ בשנת 1950, ואבי ואח נוסף הגיעו לארץ בשנת 1960.

במשפחתה של אמי לפני המלחמה היו: ההורים, שלושה אחים ואחות. אח אחד היה נשוי ואב לילד. רק אמי ושני אחים שרדו את המלחמה. אח אחד עלה לארץ, ואילו אמי ואחיה השני נשארו

בפסחא הלכתי לחברתי, טעמתי מהלחם וחיכיתי לראות איזה עונש אקבל מאלוהים. מובן שהתאכזבתי כשלא קיבלתי עונש על כך.

כאזרחים רומנים חגגנו את החגים שכולם חגגו. החג החשוב ביותר ברומניה היה ה-1 במאי, חג הפועלים. בחג הזה יצאנו כולנו לפיקניקים ביער ואכלנו קבבים רומנים טעימים. חג חשוב אחר היה ה-23 באוגוסט, היום בו רומניה השתחררה מהכיבוש הגרמני.

העלייה וההתאקלמות בארץ

בשנת 1960 התגשם חלומי של אבי וקיבלנו היתר לעליה לארץ, לאחר תהליך לא קל. אסור היה לנו לקחת חפצים מהבית, כולל תכשיטים וכסף. המטען שהוקצב לאדם היה זעום. ההורים מכרו את כל מה שהיה בבית (גרנו בו בשכירות), וקנו כלי בית ובגדים שאותם לקחנו אתנו.

יצאנו לדרך ארבעה: אמי, אבי, אחותי שרה - בת ארבע ואני, בת שנים עשרה. נסענו ברכבת לבוקרשט, ומשם טסנו לאתונה שביוון. אתונה קיבלה את פנינו בגשם סוחף, אבל לשמחתנו קיבלו את פנינו אנשים עם מטריות בידיהם. אני, שקיבלתי חינוך קומוניסטי שוויוני, התפלאתי שאנשים אחרים מחזיקים לנו את המטריות. באתונה טיילנו, ואני נהניתי מאד מהעיר וניחוחותיה, שלא הכרתי. הכול סקרן אותי מאד.

לאחר טיסה קצרה הגענו לארץ ב-10 במרס 1960. אחיו ואחותו של אבי קיבלו את פנינו בשמחה. הסוכנות נתנה לנו דירה בנצרת עילית. הוריי הסכימו לגור בנצרת עילית משום שהיא אינה רחוקה מחיפה, שם גר אחיו של אבי.

אבי היה ציוני נלהב ורצה מאד לעלות לארץ ישראל. כאשר אנשים דיברו על נסיעה לאמריקה, הוא דיבר על נסיעה לארץ. מיום שהגיע לישראל ועד לפטירתו בגיל שמונים ושש, חי בארץ ולא יצא ממנה. הכול בארץ היה טוב בעיניו, והוא לא הסכים לשמוע אף מילה רעה על המדינה.

ברומניה למדתי בבית ספר רומני בו למדנו בשפה הרומנית, ועד לכיתה ד' למדנו גם רוסית. בבית דברנו יידיש והונגרית, ועם החברות דברתי רומנית. מכיתה ו' אפשר היה לבחור שפה זרה נוספת, גרמנית או צרפתית. בחרתי בגרמנית מאחר שאבי שלט בגרמנית כי זו היתה השפה בה התחנך.

הוריי רצו שחבריי יהיו יהודים, ובאמת, רבים משכנינו היו יהודים. רבים חשבו שאני לא יהודי מאחר שהייתי בלונדינית ועיניי כחולות. היתה לי חברה רומניה שסבתא שלה התחתנה עם יהודי. הוריי אסרו עלי להתחבר למנהגים נוצריים, אך למרות זאת הייתי מתגנבת לכנסייה האורתודוקסית, לשם היתה הולכת חברתי הרומנייה, והתלהבתי מהדגלים הצבעוניים הרבים ומצלילי נגינת העוגב. אמי הזהירה אותי שלא אוכל לחם בפסח, כי אלוהים יעניש אותי. הייתי מאד סקרנית, ורציתי לבדוק במיוחד את כל מה שנאסר עלי לעשות.

אמי עזרה לו, תחילה ללא שכר, ולאחר מכן בשכר. הוריי עבדו קשה מבוקר עד ערב. הם נהגו לקום בשעה שש בבוקר ולעבוד בחנות עד הצהרים. משעה אחת עד ארבע היתה הפסקת צהריים, ואז שבו לחנות ועבדו בה עד השעה שבע בערב. בערב אבא היה יושב ועושה את הנהלת החשבונות. הצרכנייה לא היתה גדולה, ומאחוריה היה המחסן.

בשנים הראשונות לא היתה הצרכנייה מרוצפת, ודרך הגישה אליה לא היתה סלולה. בצרכנייה מכרו בעיקר מוצרי יסוד: קמח, שמן, נקניק, לחם, לחמניות, שתייה קלה, ביסקוויטים ומוצרי חלב. לא היו בצרכנייה מוצרים יקרים, אלא הכול היה בסיסי וזול. הילדים אהבו לקנות גלידה וממתקים. אמי אהבה את ילדי המושב ונהנתה לתת להם מסטיקים וממתקים, גם אם לא היה ביכולתם לשלם.

התושבים היו קונים במזומן או בהקפה. לכל תושב היה כרטיס בו היו "רושמים", ופעם בחודש

קיבלנו דירה קטנה וחמודה, והיה לי חדר עם אחותי. הקליטה שלי בארץ מבחינה חברתית, בגיל ההתבגרות, לא היתה קלה. הקושי העיקרי היה בבית הספר, ולכן החליט אבי לשלוח אותי לפנימייה בכפר חסידים. הייתי שם לילה אחד, ולא הסכמתי להישאר יותר. עליתי על אוטובוס, נסעתי הביתה ואמרתי בהחלטיות שאני רוצה ללמוד בבית. למדתי בבית הספר השכונתי בו כול הילדים היו עולים חדשים, ובמשך הזמן הרגשתי נוח יותר.

הצרכנייה בחדיד

דבר ראשון שאבי עשה בארץ היה ללמוד עברית באולפן. הוא ידע מעט עברית ואמר: "אנחנו בישראל - מדברים רק עברית." אבי חיפש עבודה באזור נצרת ולא מצא. שני הוריי עבדו בכל מיני עבודות דחק, ואז קיבל אבי הצעה לנהל צרכנייה במושב חדיד, בו היו משפחות מתימן וגם מרומניה. ההורים החליטו לקבל את ההצעה ולעזוב את נצרת עלית. הגענו לחדיד וקיבלנו בית קטן בן שני חדרים

שרצפתו רצפת בטון, והשירותים בחוץ, בחצר. היתה זו ירידה ברמת הדיור, אך ההורים לא התלוננו והתחילו להפעיל את הצרכנייה.

זו לא היתה צרכנייה פרטית, וההורים קיבלו שכר עבור עבודתם. אבי ניהל את הצרכנייה והיה עליו להעביר את ההכנסות לארגון "הפועל המזרחי".

נגד שירותן של
בנות, התגייסתי
ואני גאה בשרות
הצבאי שעשיתי.
הייתי מורה
חיילת באופקים
ולימדתי מבוגרים
קרוא וכתוב.
אנחנו, המורות
החיילות, לבשנו
מדים, והייתי גאה
בכך מאד. גרתי
בדירה עם עוד
מורות חיילות,

כולן ילידות הארץ. רק אני הייתי עולה. זו היתה תקופה שאני זוכרת כחווייה מדהימה. העולים שלימדתי היו ממרוקו, ממצרים, מלוב ומפרס. הייתי מורה שהולכת לבתים ומלמדת נשים וגברים קרוא וכתוב מהיסוד. שמחתי ונהניתי לראות שאני מצליחה, שכי לתלמידי יש הישגים. לאחר השחרור מצה"ל הלכתי ללמוד באוניברסיטה העברית בירושלים לשון עברית וספרות, ולאחר מכן היסטוריה כללית והיסטוריה של עם ישראל.

לימים נישאתי ונולדו לי בן ובת: עידו ודנה. לאחר נישואי שבתי לגור במושב. הוריי אהבו את מושב חדיד ואת תושביו ולא עזבו, כפי שעשורבים אחרים. אבי נפטר בשנת 1994. התושבים כולם באו לנחם, הביאו אוכל, ישבו עם אמי והשתתפותם בצערה היתה מרגשת. לאחר פטירתו של אבי ופרישתה של אמי לפנסיה, היא עברה לגור ליד אחותי שרה, בגבעתיים, בדירה שכורה, שם גרה במשך עשרים שנה. אמי הלכה לעולמה בשנת 2012 והיא בת שמונים ושמונה. כל חייה שמרה על קשר עם שרה אפל חברתה ממושב חדיד.

היו צריכים לשלם את הסכום שהצטבר. הוריי לא לחצו ולא רבו עם אנשים שהיו חייבים כסף. לא זכור לי ולו אדם אחד שכעס עליהם. כאשר אבי הגיע לגיל 65 הוא פרש לפנסיה, ואמי המשיכה לנהל את הצרכנייה כשאבי מסייע לה בהנהלת החשבונות. אמי פרשה לגמלאות בגיל 60. הוריי עבדו קשה ובמסירות רבה. במשך השנים עזרנו גם אנחנו בצרכנייה, במיוחד בשעות אחר הצהריים וביום שישי. בשנים בהן אמי עבדה לבדה היה בעלי עוזר גם הוא, לאחר שעות עבודתו, במיוחד להרים ארגזים כבדים.

אבי היה סוציאליסט ואיש מפלגת העבודה וקרא את כל הספרים שיצאו על המנהיגים של הציונות. כשסיימתי את בית הספר היסודי נשלחתי ללמוד בפנימיית "עלייה" בפתח תקווה, שם למדתי בכיתות ט' ו-י'. אהבתי את הפנימייה והיו לי בה הרבה חברות. כעבור שנתיים שבתי הביתה והמשכתי את לימודי בתיכון ברמלה עד לסיומם.

מורה חיילת

רציתי מאד להתגייס לצה"ל, ולמרות הדעות במושב

מתימן לחדיד

יפת חבני מספר

ילדות בראשיתו של היישוב

גדלתי כבן יחיד בביתם של נדרה ומנצור, ובתעודת הזהות שלי הם רשומים כהוריי, אף על פי שלא הוריי הביולוגיים. נולדתי לצדוק ולמרים שהתגרשו בתימן, וכשנישאו בשנית, דרשו בני זוגם החדשים שאגדל אצל סבא וסבתא, הוריה של אמי. וכך היה. גרנו בתימן, לא רחוק מעדן.

בן שלוש הייתי כשעלינו לארץ במבצע "על כנפי נשרים" בשנת 1949. הביאו אותנו למחנה עולים בבית ליד, ואחר כך הועברנו לאשקלון למעברת אוהלים. באשקלון הציעו לנו לעבור לגור בנתניה, אך המשפחה רצתה לגור בכפר ולא בעיר, כדי שיהיו להם שדות ויוכלו לעסוק בחקלאות ולגדל משק חי. השתייכנו לתנועת "הפועל המזרחי" ששלחה אותנו לתל חדיד, שהיה מעין היאחזות. בתל חדיד שיכנו את העולים עד שיבנה המושב אליו התכוונו

להעביר אותנו. המושב היה קרוב מאד לגבול עם ירדן.

בתל חדיד היו החיים קשים ובעיקר היו בעיות פרנסה, בריאות וקושי באספקת מזון. הגברים עבדו בעבודות דחק ב"קרן הקיימת" שנתנה להם לסקל אבנים. אנחנו, הילדים, אהבנו לאכול מה שמצאנו וליקטנו: תאנים, זיתים, סברס וענבים. באותה עת החלה משתוללת בארץ מגפת שיתוק ילדים, והילדים עדיין לא חוסנו. ילד אחד, בן שנתיים, חלה בשיתוק ילדים ואמו היתה נושאת אותו על הגב, מחדיד ועד לצריפין, בכל פעם שהלכו לטיפול בבית החולים. למרות כל הצרות, האנשים לא התלוננו וגם לא ידעו למי לפנות. כל אחד שרד בכוחות עצמו ונלחם בשביל משפחתו.

הכול התחיל להתארגן כשסיימו את בניית בתי המושב וירדנו כולנו לגור בבתים הקטנים של המושב שלנו חדיד. בביתנו היו שני חדרים ואנחנו היינו שבע נפשות. אמנם היו לנו בתים, אך התנאים המשיכו להיות קשים. הדרכים לא היו סלולות, ובחורף היה הכול מלא בבוץ. כל שתי משפחות קיבלו כמה בעלי חיים בשותפות.

בעיית הביטחון גרמה לכך שההורים חששו לאפשר לילדים לצאת לעיר. במושב היה מועדון ובו שיחקו פינג פונג, ובמגרש שיחקו כדורגל.

זיכרונות ילדות

כשהגעתי למושב נכנסתי ללמוד בגן הילדים, וכעבור כמה חודשים התחלתי ללמוד בבית הספר. היה זה מבנה שהיו בו כיתות, אבל לא היתה סביבו חצר, ולא היתה גדר. היה גם חדר אוכל בו קיבלנו מדי יום ארוחה קלה - שתייה ולחמנייה. בכיתה

שנים. סבתא שלי דרשה: "תחזירו את הילד". היא לא ידעה ולא הבינה איפה אני בדיוק. לילה אחד הגיעו אנשים למוסד, עטפו אותי בשמיכה בעודי ישן ולקחו אותי בחזרה למושב. במוסד קראו לי עמוס במקום יפת.

מחיר כבד

בגיל חמש עשרה יצאתי ללמוד בישיבת "שערי תורה" ביפו, ובשנת 1964 התגייסתי לנח"ל והצטרפתי לגרעין של מושבים. הייתי חבר בגרעין שייסד את מעלה הגלבוע.

לפני ואחרי הצבא שחקתי כדורגל בקבוצת "הפועל מחנה יהודה" - פתח תקווה והיינו בליגה הלאומית. הייתי שחקן ספסל. שמעון חבני שיחק גם הוא באותה קבוצה.

המושב שלנו היה בראשיתו ישוב ספר, ועל כך שילמנו מחיר כבד. בשנת 1953 קרה אסון גדול במושב. שני נערים, ישעיהו משה ושלום מצנבר הלכו עם עוד שני חברים לכיוון לוד בשעת ערב. מסתננים תקפו אותם ורצחו את השניים. השלישי נפצע, ואילו הרביעי הצליח לברוח. אלה היו הקברים הראשונים בבית העלמין שהוקם בחדיד לאחר האסון. מאמצי הביטחון תוגברו ומונה קצין אחראי על הביטחון. שמו היה עקיבא, והוא אירגן חדר נשק, כיתת כוננות ואימן את הצעירים.

כמו לכל המשפחות במושב גם לנו היה משק קטן ליד הבית בו גדלנו: שום, גזר, חסה, בצל ועגבניות - שטעמן לא סר מפיו. לא היה בית שלא היה בו שוחט. לא אכלנו בשר שנקנה באטליז, הכול היה טבעי והבשר היה טעים. מחלב הפרות היינו עושים סְמֶנָה - חמאה טעימה, וגם ייצרו דבש. היו לנו כוורות פרימיטיביות מפחים ועצים, ידענו למשוך את הדבורים ולייצר דבש טעים.

מדריך חקלאי הגיע למושב, הציע לגדל טבק וכולם

א' היתה לנו מורה שאהבנו מאד, המורה יפה. היא היתה באה מתל אביב, ונהגה להביא לנו עוגות מביתה. בימים גשומים, כאשר היה בוך סביב הכיתות, היינו מביאים מריצה, המורה יפה היתה עולה עליה, וכך הבאנו אותה לכיתה.

במשק שלנו היו כבשים וגם פרות. אהבתי לעבוד במשק. הייתי קם השכם בבוקר, קוצר ירק וחולב בידי את הכבשים והפרות. אהבתי לצאת למרעה, ותקופה ארוכה מאד רעיתי את הצאן, ולא הלכתי לבית הספר, עד שהדוד שלי אמר: "אתה חייב ללכת ללמוד בבית הספר." הוא לקח את הילקוט שלי, שהיה מונח בצד יותר משנה, ולקח אותי לבית הספר.

קיבלו אותי לכיתה שבה היו שלושה עשר ילדים, בנים ובנות, עם מורה מכפר חב"ד. המורה אמר להוציא מהתיק את הספר "פסיעות". פתחתי את התיק ויצאו ממנו עכברים שהתחילו להתרוצץ בכיתה, וכול הילדים ברחו. המורה הלך למנהל, ואני... נשארתי עם התיק. המנהל כעס ואמר למורה שאין לי מה ללמוד בבית הספר. למזלי היתה במושב עובדת סוציאלית טובה שהבינה שאני לא אשם ושלחה אותי לבדיקה פסיכולוגית בירושלים. הוחלט לשלב אותי במוסד של עליית הנוער ונשלחתי לקיבוץ שער הנגב, שם הייתי שלוש וחצי

שלושה עגלים, משקל כל עגל כ-300 ק"ג, נשחטו, וטבח בישראל את הבשר על עצים שהובאו מהיער.

המתנות נאספו ב"מגבית". הכרוז החזיק פת, וכל אחד שם בתוכו כסף, בעוד הכרוז מכריז כמה כסף נתן כל אחד. עם סיום החגיגה, כאשר רציתי לשלם לזמר, לתאורן ומספקי הריהוט והכלים, הסתבר שהפח ובו כל המתנות שלנו - נעלם. באותו לילה נגנב כל הכסף של החתונה, וגם התכשיטים של סבתא. סבא היה צורך כסף, ובבית סבתא היו הרבה תכשיטים.

כך היה במושב שלנו. החיים היו משולבים בשמחות, בעזרה הדדית וגם בצרות ובסכסוכים. אבל תמיד היה מי שישב סכסוכים. מוסה סאלם, סלח סאלם, סבא מנצור והרבנים: מורי סעדיה מנחם והרב שלום צדוק התערבו בסכסוכים והשכינו שלום. כולם כיבדו אותם כי סמכו על שפיטתם בענייני ממון ובעניינים שבינו לבינה.

נענו. שתלנו את הטבק לפני הגשמים, קלטרנו ושמרנו שלא יהיו הרבה מים. כשצמח, קטפנו את העלים, עלה אחר עלה, תפרנו וייבשנו. כשהעלים היו יבשים הכנסנו לקופסאות. עבודה רבה וקשה ופרנסה מעטה.

השמחות שלנו

שמחות וחגים במושב נחגגו תמיד ברוב עם. לליל הסדר בביתו של סבא היו באים כ-80 עד 90 איש. סבא היה שוחט וגם מוהל, וכולם התייחסו אליו בכבוד. הוא היה עורך סדר בהדרת מלך. כולם השתתפו בהכנות והיו מבשלים יחד: שוחטים כבש ושמים בטבון ומבשלים מרק בסיר גדול. את המצות אפו לפני החג על תנור עם גחלים. העיקר בארוחה היה בשר צלוי ובשר במרק וגם חלבה וסחוג. מי שהיה לו כסף גם קנה בגדים חדשים לכבוד הפסח.

החתונות במושב נמשכו שבוע ימים באווירה טובה ושמחה גדולה. לא היה אולם שמחות במושב, והיו חוגגים במגרש הכדורגל. שחטו עגלים וכולם עזרו להצלחת המסיבה.

הפח שנעלם

בשנת 1969 קניתי בית ממשפחת וייס, שאהבה אותי מאוד משום שנהגתי לעזור להם בחפץ לב. שילמתי 1,500 לירות. הלכתי עם וייס לסוכנות וחתמתי על קבלת כל הציוד שקיבלה משפחת וייס מהסוכנות. מבחינת הסוכנות המשק היה שייך לי אך לא מבחינת ועד המושב, שהתנגד לקנייה. למרות הכול, ובליית ברירה, אישר הוועד את הקנייה.

כעבור כשנה התחתנתי עם חנה זכריה בחתונה שמחה שבה חגגו כ-2,000 איש עד אור הבוקר. רבים הגיעו מהסביבה, גם ללא הזמנה. השולחנות נערכו במגרש הכדורגל, ועליהם האוכל המסורתי.

חיי הכפר בחדיד

יצחק מספר:

צדוק, אחי הגדול, שאני קורא לו 'אבא סאלח', לקח על עצמו את תפקיד ראש המשפחה. אנחנו ארבעה אחים: צדוק, שלום וסעדיה ואחות אחת - מרים שהתחתנה עם בן דוד ששמו צדוק חבני ועברה לגור במושב אחיעזר. צדוק מבוגר ממני בעשר שנים, ואני הצעיר באחים. גרנו עם סבתא, אחי צדוק, אשתו מרים ועשרת ילדיהם.

למשפחה שלנו היו דיר וגם רפת ואני, כילד צעיר, אהבתי לעזור במשק ולצאת למרעה. למדתי בבית הספר באופן חלקי כי אהבתי לעבוד. רציתי לעזור בפרנסת המשפחה והלכתי לעבוד אצל חבר מושב, נפתלי, שלא גר במושב כיום. נפתלי גידל פרחים, ואני עבדתי בחלקת הוורדים שלו. הייתי מרכיב ייחורים, קוטף ועושה כל מה שנדרש. אשתו של נפתלי מכרה את הפרחים בתל אביב. עבדתי אצל נפתלי שש שנים, אך זו היתה עבודה עונתית, ולכן בכל פעם עבדתי גם בעבודות מזדמנות אחרות. שוחררתי משירות צבאי מאחר שנדרשתי לעבוד במשק המשפחתי ולסייע בפרנסת המשפחה.

לאסי החכמה וחיות אחרות

בעלי החיים במשק שלנו עניינו אותי מאד. אימא גידלה הרבה בעלי חיים. היו לנו עיזים שאימא גידלה למחייתנו, והיא היתה יוצאת איתן למרעה כאשר הכלבה לאסי מלווה אותה. הכלבה היתה חכמה ואחזה בין שיניה את החבלים של כל העיזים שאימא קשרה. היו לנו שש או שבע עיזים, ולהן היו גדיים. כדי שלא יברחו היתה אימא קושרת כל עז לחבל, שהיה קשור ליתד, וסביב העז - הגדיים שלה. הכלבה היתה מחזיקה את החבלים בין שיניה

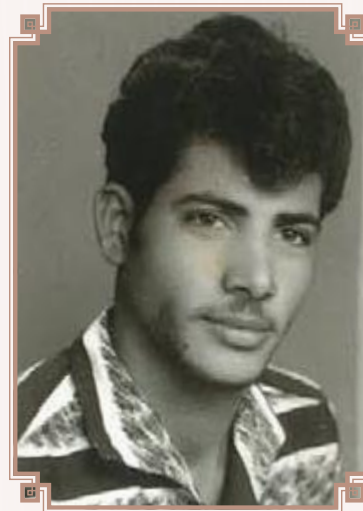
יצחק חבני, רעייתו חביבה

והבנות אילנית ולימור

מספרים

אמא שמס ואבא עובדיה

יצחק מספר: אמא, שמס (חנה) חבני, גידלה ילדים ובעלי חיים, ואת כולם גידלה באהבה. ארבעה בנים ובת גידלה אמא, שהתאלמנה סמוך לעלייתנו

לארץ בשנת 1948. אבא, עובדיה, לא זכה לעלות לארץ כי נפטר כשהיינו בדרך לעדן. גרנו בתימן, ליד העיר חבאן, והגענו כולנו יחד לארץ, למעברת בית ליד, אחר כך לאשקלון, ולבסוף התיישבנו בחדיד.

הבנות אילנית ולימור מספרות:

סבתא היתה מספרת לי על האסונות שהיו להם בתימן. היא סיפרה לי ששודדים גנבו להם את כל הזהב שהיה להם. היא סיפרה על מותו של סבא בדרך לארץ ישראל, כשנפטר מזיהום שגרם לו קוץ של תמר. המשפחה עשתה הכול כדי להצילו ושלחה אותו על חמור אל מרפא ידוע באזור, אך הוא לא שרד את הדרך ונפטר. הוא נקבר במקום בו נפטר. סבתא גם סיפרה לי על אחותו היפהפייה של אבא שנפטרה מכוויות נוראות כאשר התקרבה לאש שעל גביה הכינו פיתות.

"הולכים להרניק"

מקום נכבד בחיי המושב היה למכולת או לצרכנייה שניהלו שני אנשים אהובים - יהודית ונתן הרניק, שניהם ניצולי שואה. אהבתי לקנות נוגט אצל יהודית שהיתה אישה נחמדה וחילקה סוכריות לילדים. היה נעים לבוא ולקנות במכולת. לא היינו אומרים "הולכים למכולת" היינו אומרים "הולכים להרניק".

הבת אילנית מספרת: יהודית היתה מחכה לנו, הילדים. היו להם במכולת פירות, ירקות, וגם אנחנו הכי אהבנו לקנות נוגט במשקל, קרטיבים ושתייה קלה בבקבוקים.

יום אחד ראתה יהודית שהיו לי קשקושים על הידיים והתחילה לבכות. היא הזדעזעה מהציורים על ידי, הפשילה את השרוול שלה והראתה לי את המספר שהיה מקועקע על היד שלה, המספר שלה ממחנה אושוויץ.

יצחק מספר: כל פעם שאשתי ביקשה שאקנה מצרכים במכולת הייתי מוסיף לחמנייה טרייה עם נקניק שאהבתי מאוד לאכול, ולקינוח - גם קרמבו. יהודית ונתן אהבו אותי ונהגתי לשחק אצלם בקלפים. במשחק ה"רמי" ניצחתי תמיד.

מספיק עם התעלולים

כשהייתי בן 25 בערך, היה לי סוס גדול בגווני

והעיזים לא ברחו. נהגנו לשחוט עיזים לאירועים ושמחות וגם לסעודות אבלים. שתינו חלב עיזים, וכשרצינו דייסה הוספנו לחלב קמח וגם תבלין חריף.

לאימא היתה פְּרָדָה בשם סמדר. זו היתה פרדה חזקה שהובילה משאות וגם חרשה, ורק אימא יכלה לקרוא לה ולהשתלט עליה. כשהפרדה הזדקנה והיתה חולה, מכר אותה אחי הגדול לגן חיות באזור נתניה, כי לא רצה שאימא תראה את הפרדה מתענה כאשר יגיע יום מותה. כעבור יומיים, השכם בבוקר, נשמעו דפיקות בדלת. אימא קמה וראתה שהפרדה חזרה. לבסוף מתה הפרדה אצלנו בבית.

היתה לנו פרה שאמרנו שהיא "דתייה", כי היא לא אהבה אנשים במכנסיים קצרים. היא נגחה בכל אדם שניגש אליה במכנסיים קצרים, ורק אותי ואת אחי היא קיבלה ללא נגיחות.

הבעיה העיקרית שניסינו להתגבר עליה, ללא הצלחה, היתה הגניבות מהרפת. המצאנו כל מיני פטנטים כדי שלא יוכלו לגנוב, אבל הגנבים הכירו את כל השיטות. מסתנן שחדר למושב גנב לנו את כל העדר, וכשגילינו זאת הזעקנו את הצבא. אנשי הצבא אמרו לנו שהגנב עבר את הגבול, וכי לא נוכל להחזיר את העדר. מאוחר יותר שמענו שאנשי משמר הגבול הרגו את המסתנן בעת ניסיון גניבה אחר.

אירועים משפחתיים חגגנו כפי יכולתנו. חגיגת בר המצווה שלי נערכה עם עוד מספר ילדים. כל החתונות של המשפחה היו במושב. בחגים היינו חוגגים יחד כל בני משפחת חבני, שישים - שבעים איש בביתו של אבא סאלח. כל חג היה כמו חפלה. בליל שבת כללה הארוחה מרק תימני ובשר בטבון, וגם הקוסקוס הטעים מעשה ידיה של אשתי חביבה.

גבעות שוהם. הוא היה מגיע לבית הספר רכוב על סוס או על אופנים, והיה אהוב מאד על המורים ועל התלמידים. במקביל לעבודתו הוא גם יצר.

הבת לימור: אבא שימש גם כגנן בית הספר ויצר גינות מיוחדות. הוא יצר פסלים מצמחים, אותם עיצב בצורות שונות כמו מגן דוד, יונה עם עלה של זית או חנוכייה - כל פעם בהתאם לעונה או לחג. כמו כן, קיים אבא קשר מיוחד עם ילדים שהיו להם הקשיים. הוא היה לוקח אותם תחת חסותו, מעסיק אותם, ואחר כך מחזיר אותם לכיתה. בבית הספר שימש אבא, לצד עבודתו, מעין תרפיסט עבורם. אצלו מצאו הילדים אוזן קשבת ופינה חמה.

הבנות אילנית ולימור מספרות: אבא גם יוצר בחרס ומצייר על חומר ועץ. הוא עושה כל דבר בכיף ומשתמש בחומרים הקיימים בטבע ובפסולת. תמיד הכין לנו תחפושות מקוריות מאד כמו "טרופית", "קוקה קולה" או "החיים בזבל". הוא עצמו התחפש פעם לאישה בהריון שהמליטה כלבים! הוא כמוזן זכה במקום ראשון בתחרויות של תחפושות. אבא הקים לא פעם במות מפוארות מְקַש ועליהן מגן דוד ענק המעוצב מנורות צבעוניות. כמו כן, הוא סייע תמיד להכנת התפאורה והתלבושות לטקסי חנוכה. כל חג במושב היה נחוג במשותף, והחגים השמחים ביותר היו פורים ויום העצמאות. בפורים היינו עושים "רכבת שדים" במקלט, שם אבא הכניס נורות חשמל, מכשולים וגם קמח ומים. כל ילדי המושב נהנו.

לאבא היה פלטפורמה גדולה ויפה במיוחד הרתומה לסוס. על גבי פלטפורמה זו נהג אבא לקחת אותנו לקניות בשוק בלוד. הוא נהג לקנות כמויות גדולות של בננות, ועד שחזרנו הביתה כבר לא נשארה אפילו אחת. צעירי המושב זוכרים אותו רוכב לבן שמן, שם, בין העצים, מצאו להם זוגות צעירים מקום

חום ולבן, שהיה דוהר מהר כל כך, עד שאי אפשר היה לעצור אותו. הסוס היה לי לעזר בעבודה, וגם עשיתי עליו תעלולים. אמי, שמס - שהיתה אימא וסבתא מיוחדת וגם אישה יפה - חשבה שהגיע הזמן שאפסיק עם התעלולים, שעת למצוא לי בת זוג ולהינשא.

הרעיה חביבה מספרת: הכרתי את יצחק בחינה שהתקיימה בחדיד. כנראה מצאתי חן בעיניו כי הוא בא וישן לילה שלם על ספסל מחוץ לביתי בלוד. לאחר כמה מחיזורים, נענית. אימו רצתה שנתחתן ונגור בחדיד, ואני לא הסכמתי, משום שבאתי מלוד, ואילו המושב נראה מוזנח. הצבתי תנאים: על הבית להיות מרוצף ומצויד בכל מה שצריך להיות בבית מסודר. וכך היה. מאז אנחנו כאן יחד, ונולדו לנו שני בנים וארבע בנות.

דמיון פורה וידי זהב

שלושים ואחת שנה היה יצחק אב בית. בהתחלה בבית הספר במושב חדיד, ואחרי שבית הספר נסגר, עבר לשמש כאב בית בבית ספר "שוהם" על

יצחק מספר: עד היום, בכל פעם שאני עולה לבית הקברות, אני מדליק נר אצל אימא, וגם אצל הרב מנחם.

מטעמים בצריך הפה, בגשם

הבת לימור מספרת: אני זוכרת חוויה מקסימה שחזרה על עצמה כמה פעמים. בימים גשומים, סבתא שלי ואומה שמס (אימא של דודה ברכה), היו מחכות לנו לאחר יום הלימודים בצריך פח שהיה סמוך לבית של אומה שמס, עם אוכל טעים. הן היו מושיבות אותנו סביב איזה כלי (איני יודעת את שמו), שבמרכזו היו מונחים דייסת סולת (עסיד) ובשר, וסביבו מעין שוקת של מרק. הן היו מאכילות את כל הנכדים יחד, כף לכל ילד לפי התור. אלו היו ארוחות טעימות מאוד.

אומה שמס היתה אשה יקרה מאוד לכולנו, היא גם תמיד ייעצה לנו על כל מיני תכשירים טבעיים לרפואה. אבא ואימא שלי היקרים, גידלו משפחה למופת. כל המשפחה מתקבצת מדי שבת, והנכדים לא מוותרים לאף אחד על זמן האיכות עם סבא וסבתא... בעיקר מתגעגעים למטעמים של סבתא.

לפגישות רומנטיות, ואבא היה מבהיל אותם בהופעתו הפתאומית.

הבת לימור מספרת: מי שהיה בא לביתנו בבוקר היה רואה עד כמה

היה ביתנו שונה מבתיים רבים אחרים. ההתארגנות בבוקר היתה כזו: אימא היתה מכינה ארוחות בוקר מושקעות במיוחד, ואילו אבא, הוא היה עסוק בתסרוקות של הבנות. הוא לא היה מזייף. זה היה חייב להיות ישר עם סרטים. אפילו צמות היה אבא קולע לנו, קושר קוקיות וסרטים.

מתגעגעים לרב סעדיה

יצחק מספר: כאשר אני חושב על השנים שעברו עלי בחדיד, אני מתגעגע בעיקר לאנשים שאינם עוד אתנו היום. חשתי כבוד רב כלפי הרב סעדיה שמעון מנחם, הרב של המושב. הוא חיתן כמעט את כל הזוגות במושב. הערכתי אותו, וגם אהבתי אותו. הרב היה אדם פשוט בהתנהגותו, ליברלי ושמח, ללא שמץ של גאווה. הוא שוחח עם האנשים על כל נושא, ותמיד נשא דרשות בשבתות, בחתונות ובבריתות.

הבת לימור מספרת: אני הבת הראשונה שנישאה במשפחה, ואבי רצה מאד שהרב מנחם יערוך את החופה שלנו. הרב כבר היה חולה מאד וחלש ובקש שרב נוסף יהיה נוכח, וכך היה. את החופה שלנו ניהלו שני רבנים שהתחלקו בברכות.

כאן נולדו ילדינו

כלי כסף ותכשיטים.
מרים: היו לי
תכשיטים מכף רגל
ועד ראש. כמעט
הכול השארנו ורק
מעט תכשיטים
לקחנו אתנו. נסענו
שעה אחת והגענו
למחנה חאשד,
שם שיכנו אותנו
בצריפים. היה שם

אוהל ששימש בית כנסת. שלושה שבועות היינו
בחאשד, וכל הזמן שמרה אמו של צדוק על שושנה
התינוקת הקטנה. אז הודיעו לנו שיש אווירון שבא
לקחת אותנו. כולנו יחד עלינו לאוטובוס בשמחה
ונסענו לשדה התעופה. אמו של צדוק ענדה
שרשרת כסף גדולה ויפה על הצוואר. אמרו לה
להשליך את השרשרת, וכך עשתה.

צדוק: הגענו לארץ בקיץ והועברנו למעברת בית
ליד. חלק מהמשפחות שהגיעו אתנו נסעו לראש
העין, שם היו להם בני משפחה שעלו לארץ לפנינו.
כשהגיע החורף כבר גרנו במגדל גד, כיום אשקלון.
ההורים של מרים עלו לארץ אחרינו והועברו
למעברת עין שמר.

העלייה לקרקע

צדוק ומרים עלו לקרקע לחדיד עלית היא תל חדיד
שם נולד הבן ציון בשנת 1951.

מרים: ילדתי את ציון בצריף שהיה הבית שלנו.
עזרה לי בלידה מרים, מיילדת שגם היא עלתה
מתימן. בישראל לילדים דייסה וגם תפוחי אדמה.

צדוק ומרים חבני והבן ציון מספרים

הפרעות בעדן

צדוק חבני, בנם של עובדיה ושמס, הוא צורף בן
צורף. בגיל חמש עשרה התחיל לעבוד בצורפות
בדתינה שהיתה חלק מהמושבה הבריטית עדן
שבת ימין. גם חמיו, יפת חבני, אביה של מרים אשתו,
היה צורף כסף. צדוק עבד בדתינה ולעתים גם
במקומות אחרים. הזמינו אצלו תכשיטים, סיפקו
לו את חומר הגלם והוא עיצב את התכשיטים.
מרים, בת יפת ושמס חבני, נולדה בביידה ונישאה
לצדוק בן דודה. המשפחה עלתה לארץ בעידודם
של שליחים שהגיעו אליהם לאחר הפרעות ביהודי
עדן. הפרעות אירעו אחרי היום הכרזת החלוקה
בא"ם בכ"ט בנובמבר 1947. בפרעות אלה יהודים
נרצחו, רבים נפצעו ורכוש רב נבזז.

היציאה למסע לארץ ישראל

צדוק: בדתינה לא היו לנו בעיות עם השכנים
הערבים, והם התייחסו בכבוד כלפי היהודים. גם
כאשר הערבים היו מסוכסכים ביניהם, הם לא פגעו
ביהודים. שמענו שבערים אחרות היו תופעות של
אנטישמיות, אבל אצלנו היה שקט. השכנים שלנו
שמעו שהיהודים מתכוננים לעזוב ואמרו לנו:
"תעלו לארץ ישראל ואנחנו נלווה אתכם בדרככם
לעדן."

התארגנה שיירה ויצאנו ברכב לכיוון עדן. יצאנו
מרים ואני עם בתנו הבכורה שושנה שהיתה בת
שבעה חודשים. אתנו יצאו לדרך גם חמשת אחיי
עם משפחותיהם. מסרנו לערבים את מפתחות
הבתים שלנו ואת כל תכולתם: רהיטים, מטלטלים,

למושב. גידלנו כבשים, עזים ופרות. היתה לנו פרה אחת שלא הסכימה שיחלוב אותה מי שלבש מכנסיים קצרים. גידלנו טבק וגם ירקות, ולא היינו צריכים ללכת לשוק ולקנות ירקות בשביל המשפחה. היתה לנו עגלה עם סוס ופרדה והיינו נוסעים לגינתון וללוד ומוכרים ירקות.

יותר משלושים שנה עבדתי בתחנת הטרקטורים בכפר טרומן וחרשתי את השדות. בשנת 1969 קניתי טרקטור ששרת את המשק שלי וגם משקים של חברים אחרים במושב. הטרקטור הזה טרם נמכר.

בחצר הבית זכינו להעמיד את החופה של בתנו שושנה, שנישאה לשלום כהן ממושב אחיעזר. את הטקס ניהל הרב של אחיעזר. זו היתה חתונה יפה ושמחה, והמשפחה חגגה במשך שבוע ימים. כל חברי המושב הגיעו להשתתף בשמחה שלכבודה שחטנו עגלים ועזים. בחצר הבית התחתנו גם שניים מהאחים שלי.

האסון שלנו

ציון: קרה לנו אסון. אחינועם, שהיתה תינוקת יפה נפטרה בגיל שנה. היא לא אכלה די והיה מקובל שמביאים ילדים חולים שצריכים להבריא לבית הילדים של ויצ"ו בתל אביב. ההורים הביאו את אחינועם לוויצ"ו ושם היא חלתה בדלקת ריאות ונפטרה. אחינועם נקברה פה, בבית העלמין של חדיד. אבא שלנו דאג לא רק לילדים שלו. הוא דאג לכל המשפחה, לאחים ולאחיינים שלו, עד שכולם הסתדרו. הוא ממשיך לדאוג לכולם עד היום.

את האוכל קיבלנו ב'מנות' ומהמצרכים שקיבלנו היינו מבשלות אוכל על פתיליה. הגברים עבדו בחקלאות ובסיקול אבנים במחנה ישראל ובלוד. כשהגיע חג הפסח חגגנו אותו לפי הדין, כמו בבית הורינו בתימן, והיה לנו כל מה שהיה צריך. חגגנו עם האחים, כולנו בחדר אחד.

ב-1953 ירדו כולם למושב החדש. חלק מהמשפחות עזבו בשנים הראשונות, ובמקומן הגיעו אחרים ונכנסו לגור בבתים הריקים. אנחנו גרים בבית אותו קיבלנו עד היום. במשך השנים בנינו והרחבנו את הבית. פה נולדו ילדינו: משה, אחינועם, לאה, ברכה, התאומים רבקה ושמואל, גילה, עודד ואייל.

לא צריכים ללכת לשוק

צדוק: התפרנסנו מחקלאות וגם מעבודה מחוץ

היה חשוב לנו מאד, ובו התקיימו משחקים וגם טורנירים אזוריים. לטורניר התכוננו במיוחד. השקינו את המגרש ודאגנו שיהיו כסאות לארח את האורחים ממושב אחיעזר וממושב חמ"ד, ובאמת היה לנו טורניר מוצלח.

רוב חיי החברה של הבנים היו סביב הכדורגל, אבל לאף אחד מאתנו לא היה כדור רגל משלו. רק לברוך אפל היה כדור רגל ובו שחקנו כולנו. כשברוך רצה ללכת הביתה ולקחת את הכדור אתו, לא הסכמנו והוא נאלץ להישאר.

היה לנו מדריך ששמו היה דני מליחי. הוא היה תוקע בחצוצרה וכולם היו מתאספים. היה לנו מועדון והיו בו ערבי ריקודים שהיו באים אליהם בני נוער ממושבים בסביבה.

זיכרונות מתוקים

אני מתגעגע לימים האלה - אלה היו ימים טובים.

מלחמת ששת הימים - נקודת מפנה

כשפרצה מלחמת ששת הימים הייתי בן שש עשרה. חפרנו שוחות עמוקות ושמנו בהן מנורות נפט כדי שיהיה לנו אור. לשוחות האלה נכנסנו כשהיתה אזעקה. שמענו היטב את הפגזים. לא יכולנו לראות דבר מסביב כי היתה האפלה. כעשרים נערים נשארו לישון בשוחות האלה במשך כל הלילה.

צדוק: אחרי מלחמת ששת הימים השתנו החיים במושב ומאז אנחנו חיים בביטחון שלא היה לנו קודם. אנחנו שמחים שהבנים שלנו, ציון ומשה, נשארו לגור במושב, ושעודד גר אתנו. שושנה גרה ברמת גן, גילה בבית נחמיה, ברכה בשוהם ואייל בראשון לציון. ברוך השם, המשפחה גדלה וזכינו ליותר מעשרים נכדים, ויש לנו גם שלוש נינות.

זיכרונות הילדות שלי טובים. היו לנו חיים טובים. מילדות עזרתי במשק, ומגיל הנעורים עבדתי בו ממש. אהבתי לעבוד במשק ולחלוב בידיים את הפרות ולהביא את החלב למחלבה כשאני רכוב על סוס. גידלנו תירס מתוק, וכשהיינו קוצרים אותו, היו כולם באים ולוקחים כי רצו לאכול את הקלחים המתוקים.

אהבתי את חג הסוכות. כל משפחה היתה בונה סוכה, וגם לנו היתה סוכה גדולה, וכך עד היום. לסוכה היו באים הרבה אורחים, אפילו חמישים איש.

אהבתי את חיי החברה, אהבתי לטייל ואהבתי לשחק כדורגל. היתה לנו קבוצת כדורגל וגם תלבושת של "אליצור חדיד". מגרש הכדורגל

לפה אנחנו רוצים ללכת

תמר חבני ושמחה בתה

מספרות

תמר:

ילדות במודיה

גמאר היה השם שנתנו לי הוריי בלידתו, שם יפה שמשמעותו "אור". אימא ילדה ששה ילדים, ואני הצעירה שבהם. הייתי ילדה אהובה ומפונקת. "אחות יקרה" קרא לי אחי שלום מרחום. אימא היתה מיילדת, מרפאה ומטפלת בנשים לאחר

קומות, שהיה בו כל מה שיהודי צריך. במודייה היו הרבה משפחות יהודיות. החיים בעיר זו היו נוחים, והיחסים עם הערבים כולם היו טובים. פעמים רבות התארחו ערבים בביתנו. בבית היו לנו משרתים ערבים שהיו נאמנים מאד, ממש כמו משפחה. לא היו פרעות, ולא היו בעיות. באותה עת שלטו שם הבריטים והיחסים עמם היו טובים.

הנישואים לעובדיה

בת שתיים עשרה הייתי כשנשאתי לעובדיה חבני. הייתי יפה ובהירה, ועובדיה אהב אותי וביקש להתחתן איתי. לא הכרתי את הוריו של עובדיה כי שניהם נפטרו לפני שנולדתי. להוריו של עובדיה היה בית בן קומה אחת עם מדרגות שהובילו לגג, והיה שם גם מקווה טהרה.

לעובדיה היו אלה נישואין שניים. הוא היה נשוי לבת דודו סעידה ונולדו להם שלושה ילדים, שכל אחד מהם נפטר כשהגיע לגיל שבו התחיל ללכת. עובדיה התגרש וביקש להתחתן איתי, אך אני הייתי מיועדת לבן דודי. אף על פי כן, התחשבו באסונות שעברו עליו והשיאו אותנו. הייתי ילדה צעירה, ולכן חיכיתי לעובדיה במשך יותר משנתיים אצל אחי שלום מרחום. בגיל חמש עשרה ילדתי את בתי הבכורה שמחה. השמחה היתה גדולה, ועובדיה ואחותו מרים שמחו לטפל בתינוקת שנולדה.

האסון

שליח שהגיע מארץ ישאל שינה את חיינו. הוא הציע ליהודים לעזוב את תימן ולעלות לארץ. הנושא לא היה זר לנו כי במודיה עברו יהודים רבים שהיו בדרכם לעדן, ומשם לארץ ישראל. השליח אמר לנו: "אל תביאו אתכם דבר!" היו לי הרבה

לידה. היא היתה שרה לי שירים שאהבתי, שאת מילותיהם המציאה וחרזה.

ילדותי עברה עלי בעיירה מודיה, מרחק הליכה של יום אחד או מרחק נסיעה של ארבע שעות מעדן. זכורה לי ילדות נעימה בבית מרווח, בית

היה חורף קשה, היה קר וירד שלג. ערימות של שלג הכבידו על יריעות האוהל.

שמחה:

שמועות על היעלמות תינוקות

הייתי תינוקת כאשר בנובמבר 1949 עלינו לארץ. נולדתי באפריל, באסרו חג של פסח, וכולם מספרים לי על השמחה הגדולה. סיפרו לי שכאשר הגענו למעברת בית ליד אספו את כל התינוקות לבית ילדים, שם טיפלו בהם אחיות, והאימהות באו כמה פעמים ביום להניק אותם. גם אותי לקחו לבית התינוקות, אבל את אבא זה הטריד כי הוא שמע שתינוקות נעלמו. אבא אמר לאימא שכאשר תבוא להאכיל אותי תוציא אותי דרך החלון, והוא ייקח אותי לאוהל. אבא לקח אותי לאוהל, ולא הסכים לתת אותי בידי האחיות ששבית התינוקות.

באותה עת השתוללה בארץ מגפת הפוליו, והיו ילדים בבית ליד שחלו בה. גם אני כנראה חליתי כי לא יכולתי לעמוד וסבלתי מחולשה של השרירים. אבא אמר שאם יש לי דלקת הוא יודע מה צריך לעשות. הוא השתמש בברזל מלובן ששם על רגלי, יש לי שם צלקת עד היום. כך הציל אותי.

תכשיטים. כשנולדה בתנו שמחה עשו לי הרבה חורים באוזניים וקיבלתי הרבה עגילים במתנה. בבוקרו של היום בו עזבנו את מודיה מסרנו את כל רכושנו וגם את ציוד הצורפות שהיה לנו בבית. השארתי הכול במודיה, לא לקחתי דבר כפי שהורה לנו השליח. השכנים הערבים בכו כאשר באו להיפרד מאתנו.

העלו את כולם על שתי משאיות והביאו אותנו לעדן, למחנה חאשד. במחנה חאשד גרנו בביתנים ארוכים, שש - שבע משפחות יחד. היו שם המוני אנשים, וכולם חיכו לעלייה לארץ. צוות רפואי דאג לענייני הבריאות ונתן לכולנו חיסונים נגד שחפת ונגד אבעבועות. בחאשד קרה לנו אסון. אשת אחי חלתה ונפטרה. אחי רצה לקבור אותה, אך לקחו

אותה, ולא ידוע היכן נקברה. אחי נשאר עם חמישה יתומים אותם גידל לבדו עד שנישא בשנית ונולדו לו ילדים נוספים.

כשעלינו למטוס היינו כולנו באבל ובכינו על מות אשת אחי. נחתנו בארץ בליל יום חמישי, בחודש נובמבר, ומיד הועברנו למעברת בית ליד. כל המשפחה של עובדיה שוכנה באוהל אחד, ולאחי שלום היה אוהל מולנו.

תמר:

לפה אנחנו

רוצים ללכת

הציעו לנו לעבור לנתניה וסירבנו. באו אנשי "הפועל המזרחי" ולקחו את המבוגרים לאזור תל חדיד, שם הראו להם שדות תירס, ירק מסביב, טרקטורים, ובארות מים. האנשים אמרו: "לפה אנחנו רוצים ללכת."

קנה פרה וסוס בכסף שחסך בעבודתו החקלאית. עובדיה ואחרים הלכו מרחקים גדולים כדי למצוא עבודה. עובדיה הלך לעבוד בנס ציונה שם היה לנו דוד, זכריה חבני, שעלה לארץ ב-1928. עובדיה עבדו אצלו וגם במשקים בסביבת נס ציונה. הוא עבד במשך השבוע ובא הביתה ביום שישי.

שמחה:

אבא לא חשש מהליכה למרחקים לשם חיפוש עבודה, הוא היה רגיל לכך מתימן כאשר הלך ממקום למקום כדי למכור את התכשיטים שייצר. בבית חסכנו כסף, ובמשך השבוע לא אכלנו בשר, אך לקראת שבת אבא לא ויתר ותמיד היו עופות טעימים על שולחנו בסעודת השבת. במשך השנים גם אני עבדתי במשק, בקטיף כותנה, בקטיף טבק ובכל עבודה שנדרשה. מרים, אחותו של אבא, גם היא גרה אתנו. דודה מרים עבדה במשק בית בתל אביב. ביום שישי בשעה שלוש היא היתה מגיעה באוטובוס מתל אביב ומביאה מכל טוב. היא אימצה אותי ולקחה אותי לבקר אצל המשפחות בהן עבדה.

עברנו לתל חדיד. גרנו למעלה ועבדנו אדמות למטה. לאחר יותר משנה עברנו לגור במושב למטה. כל אחת משבעים המשפחות קיבלה בית קטן. ב-1 בינואר 1951 נולדה הבת שרה. שרה נולדה בבית ורופא הגיע לסייע. כאשר דברים היו מסתבכים בלידה היו מזעיקים רופא מהמחנה הצבאי בבית נאבאללה, שהיה בא, נותן תרופות או זריקה. תשעה ילדים הבאתי לעולם. חמישה מהם נולדו בבית, וארבעה נולדו בבית היולדות ב"אסף הרופא". קיבלנו הדרכה לטיפול בתינוקות מאישה ממושב נחלים שהיתה באה אלינו.

שמחה:

אני זוכרת את הירידה מתל חדיד ב-1953. זה זיכרון הילדות הראשון שלי. שמו אותי במיטת עץ, ואת המיטה הניחו על עגלה שהיתה רתומה לסוס. ירדנו למטה ואני עמדתי במיטה ושמחתי.

תמר:

עובדיה הקים משק עוד לפני שקיבלנו משקים. הוא

תמר:

כמו כל הילדים למדתי גם אני בבית הספר במושב. זכורים לי המורה רותי והמורה משה דריי שלימדו בכיתה א'. נעמי היה שמה של הטבחית במטבח בית הספר. בשנים הראשונות למדנו בכיתות בהן הגילאים היו מעורבים. מכיתה ה' ועד כיתה ח' היינו חמישה ילדים בכיתה: שני בנים ושלוש בנות.

בגיל שש עשרה, בהמלצתו של ישראל, מזכיר המושב דאז, יצאתי ללמוד הנהלת חשבונות למושבים במדרשת רופין. זה עניין אותי, ומגיל צעיר ניהלתי את ענייני המשק של המשפחה ואת הכספים. המשרה הראשונה שלי היתה עוזרת מנהלת חשבונות במושב גינתון. במקצוע זה עסקתי שנים רבות.

תמר: כיום החיים בחדיד שקטים יותר, יש לנו בתים יפים ואין פחד ממסתננים.

החיים בחדיד לא היו קלים, אך פחדנו במיוחד מהמסתננים, והשומרים שלנו היו רודפים אחריהם עד שאלה היו נעלמים עמוק בשטח ירדן. במשך השנים היו במושב בתים ריקים, כי היו משפחות שעזבו בגלל החשש ממסתננים ועקב קשיי הפרנסה. הביאו לחדיד עולים מהודו, בני הקהילה הקוצ'ינית. הם לא היו פה זמן רב והועברו ליישוב אחר. אחריהם, ב-1957, הגיעו עולים מרומניה ונכנסו לבתים הריקים.

שמחה:

משחקים בבתים הריקים

הבתים הריקים היו מקום שאליו אנחנו, הילדים, נמשכנו במיוחד, והיינו משחקים בהם. הבנים היו צדים יונים, שוחטים אותן אצל השוחט ומבשלים בטבון אחרי שמרטנו את הנוצות.

צעירי חדיד עולים לתל

עד שהגענו למושב

את הבחור. ברחנו משם והמשכנו בדרכנו, ולא העזנו לצאת מהבית בלילות בכל מקום בו היינו. כל הדברים האלה קרו בגלל המצב הכלכלי הקשה שהיה בתימן אחרי שלוש שנות בצורת איומה.

פנינו היו מועדות לעדן, אבל כשהתקרבונו תפסו אותנו הבריטים והכניסו אותנו למחנה אל-פיוש, שם שיכנו אותנו בצריפים שבהם שהו כמה משפחות יחד. זה היה מחנה צבאי ישן בנוי במדבר חולות, בו היו הרבה מאד אנשים, שהגיעו ממקומות שונים. היו קבוצות שלמות של אנשים שהגיעו מאותו המקום. היה ממש "מבול" של בני אדם, וביניהם הרבה ילדים יתומים שנאספו ונשלחו כדי למנוע את חטיפתם על ידי המוסלמים במטרה לאסלמם. אימא ילדה שם את אחותי נעמי. עברנו לגור בצריף בו רוכזו כל המשפחות שהיו להם תינוקות חדשים,

והשיחו עליהם אחות ורופא. חילקו לנו תלויים שתרמנו קיבלנו מזון.

יום אחד, פתאום, גילינו שכל אלה שגרו בצריפים האחרים ראשם מגולח. נשים, גברים וילדים הסתובבו קרחים, ואיש לא הכיר את רעהו כי גלחו להם גם

רומית חג'בי מספרת

דרך התחתים

דרך ארוכה עשינו מרסבא הסמוכה לדמאר ועד שהגענו לארץ ישראל. יצאנו לדרך ששה בני משפחה: סבא וסבתא - סעדיה ושמעה ידומי, הוריי

- יוסף ושושנה ידומי, אחי זכריה בן החמש ואני רומיה, הבת הבכורה, ילדה בת שבע. שנתיים לפני שיצאנו קרה לנו אסון. אחותי הקטנה ששמה היה סעדה נדבקה בשעלת בזמן שהיתה מגפת שעלת בתימן. ילדים רבים חלו ואחותי הקטנה נפטרה.

יצאנו לדרך עם שני חמורים עליהם רכבו סבא וסבתא ואנחנו הילדים. אימא, שהיתה אז בהריון, ואבא הלכו אחרינו ברגל. לאורך כל הדרך סייע לנו בחור יהודי צעיר. בכל כפר שעברנו בדרך נשארנו ללון במשך הלילה והמשכנו בדרכנו למחרת בבוקר. הגענו לכפר אחד ונכנסנו ללון באחד הבתים. הזהירו אותנו שלא נצא מהבית בלילה כי כך מקובל בכפר הזה, אך לא ידענו שקיימת סכנה. המלווה שלנו הוציא את רגלו החוצה מהדלת ונחטף מיד. אבא שילם כל מה שהיה ביכולתו ופדה

במשך שלושה חודשים. בסוף יצאנו לדרך והגענו לנמל חיפה. אנחנו לא הגענו למדינת ישראל עצמאית. זה היה בשנת 1944, והארץ היתה תחת המנדט הבריטי.

אלישיב, פרדסיה וחלץ

בנמל חיפה קיבלו את פנינו נעמי, אחותו של אבא, ובעלה דאוד, שעלו לארץ לפנינו וגרו במושב אלישיב. הדוד לקח איתו עוד ארבע משפחות שעלו אתנו באותה האנייה וקיבל אוהל עבור כל משפחה. כולנו גרנו באוהלים שהוקמו על השטח שליד הבית של דודי ודודתי במושב. החיים באלישיב לא היו קלים. בכל לילה היו גנבים באים וגונבים מהאוהלים. מה שמצאו - גנבו. הגנבים היו לרוב מסתננים ערבים, וכולם פחדו מהם. יום אחד הגיע מסתנן לאוהל של דודה שלי. הוא תפס אותה, הניח סכין על צווארה ושאל: "איפה הכסף". היא הראתה לו את המקום והוא לקח את הכסף והסתלק.

אימא נהגה להשכיב את אחותי התינוקת בגיגית שריפדה בסמרטוטים, כי לא היו לנו מיטות,

את הזקנים, את הפאות, ואפילו את הגבות. זה היה חלק ממבצע חיטוי שערכו הבריטים בגלל החשש ממחלות מדבקות. למזלנו, אנחנו חיינו בתנאי תברואה טובים בזכות התינוקות, ולכן אותנו לא גילחו.

הכושית הענקית

בשעה טובה, אמרו לנו שאנחנו עומדים להפליג באנייה מנמל עדן לארץ ישראל. לצערנו לא זכה סבא סעדיה לעלות לארץ כי הוא נפטר במחנה אל-פיוש. הגענו לעדן ועלינו על אנייה ענקית. על האנייה בישלנו את האוכל בכוחות עצמנו והשוחטים שחטו פרות לבשר. היו עליה הרבה ילדים יתומים שבני משפחה דאגו לשלוח לארץ ישראל.

פתאום עלתה לאנייה אישה כושית ענקית. היא עברה מאישה לאישה, דרשה את כל התכשיטים ואיימה שאם לא יתנו לה הכול, האנייה לא תפליג. לאימא היתה שקית מלאה בתכשיטים. חשבתי, מה אימא תעשה? אימא אמרה לאישה: "אני אתן את התכשיטים לדגים שיאכלו אותם, ולא אתן לך".

עמדתי נדהמת ליד אימא, ואז היא לקחה שתי מחרוזות ואמרה: "זה לבנות שלי, ואם האנייה לא תפליג, הדגים יאכלו את כל התכשיטים שלי". האישה הסתלקה.

ההפלגה היתה ארוכה מאוד. יצאנו מעדן והפלגנו בים סוף. בימים הארוכים האלה ירדנו מדי פעם לבטן האנייה כדי לראות איך מסיקים את התנורים שלה. כשהגענו לתעלת סואץ עיכבו אותנו

בעלי, שלום חג'בי, מצא בית במושב חלץ בנגב הצפוני, אליו יצאנו במסגרת מבצע "הפרחת השממה" שיזם ראש הממשלה דאז דוד בן גוריון. עברנו עם שלושת ילדינו ועם עוד ארבע משפחות לגור בבתים, שם באמצע המדבר. בחלץ נולדה בתנו צילה, וגם הבן עמוס. הוא נולד בערב בו זכה עמוס חכם בתואר חתן התנ"ך העולמי.

המעבר לחדיד

עזבנו את חלץ בשנת 1955, ממש כשמצאו שם נפט באדמה, ושוב עברנו דירה. בעלי שמע שיש בתים פנויים במושב חדיד ועברנו אליו. נכנסנו לבית בן שני חדרים שבנתה הסוכנות, אותו פינתה משפחה שעברה לשכונת שעריה בפתח תקווה. גם ההורים שלי גרו במושב חדיד. הם הגיעו לפנינו, וכולם קיבלו אותנו בשמחה. פה, בחדיד, נולדו לנו עוד חמשה ילדים, יחד נולדו לנו עשרה ילדים.

בחדיד היתה עזרה הדדית רבה. אם אישה ילדה או חלתה, היו עוזרים לה. השכנה שלי מרים לגבס ז"ל היתה כמו אימא בשבילי ודאגה שאוכל היטב בזמן ההריונות. היא היתה מביאה לי אוכל מהמטבח בבית הספר בו עבדה. יחד עבדנו קשה, זרענו וגידלנו. גם הבנים והבנות עבדו.

למרות העוני לא היו תלונות. כל הילדים ישנו בחדר אחד ולא התלוננו כי הבינו שההורים נותנים מה שיש להם. כל האמהות עבדו אצל "גברת" והביאו בגדים מהילדים שלה. כולם חיו כך ולא התלוננו. הילדים היו קמים מוקדם בבוקר, עושים כל מלאכה במשק, ואחר כך הולכים לבית הספר.

אני עבדתי בעבודות רבות גם בזמן ההריונות: חלבתי פרות, פיטמתי אווזים, גידלתי תפוחי אדמה, תירס ועוד ירקות. היינו, בני ואני, ממלאים את העגלה בפול וארטישוק והולכים לשוק בלוד ומוכרים. בכסף שהרווחנו קנינו מצרכים וחזרנו עם

עריסות או עגלות. מסתננים שהגיעו לאוהל שלנו הרימו את התינוקת מהגיגית, גנבו את הגיגית ואת הסמרטוטים, ואילו התינוקת התגלגלה על הרצפה. בתקופה הראשונה לא היתה באלישיב שמירה, ולא היה נשק. הגברים נלחמו במסתננים בקלע אותו הכינו מחבל קלוע שבקצהו אבן, אותה סובבו וזרקו לעבר המסתנן.

מאוחר יותר הפך דודי לנוטר והיה לו סליק שחפר וכיסה בעצים של הטבון בו אפתה הדודה את הפיתות. בסליק היו כמה רובים, ומפעם לפעם היה דודי מעבירם ממקום למקום.

מאלישיב עברנו לגור בפרדסיה, קרוב למחנה של הצבא הבריטי. גרנו שם עד שהתקבלה ההחלטה באו"ם על הקמת מדינה ליהודים. אנו זוכרת שהדודים לקחו אותנו לחגוג בנתניה. הבריטים עזבו את הארץ והתחילה מלחמת השחרור, ואז עברנו לגור בבתים נטושים של ערבים.

הילדים, ובעלי
היה מקפיד ללכת
לאספות ההורים.

מותו של אבי,

מותו של בעלי

את מותו של אבי
לא ישכח איש
בכפר. אבי יוסף,
נפטר ביום השלישי
של מלחמת יום
הכיפורים והוא רק
בן 58. כול הגברים
היו מגויסים ומי
שנשארו במושב
עשו צום כללי. ביום

העגלה הביתה.

השלישי למלחמה אבא קם להעיר את המתפללים
שיבואו לתפילה. בבית הכנסת, באמצע התפילה,
כשעליו ציצית ותפילין, קיבל אבא דום לב ונפטר.
כולם היו בהלם והתקשו לתפקד. אחי היה מגויס
ולא הצליחו להודיע לו על מות אבא, וכך התקיימה
הלוויה בלי אחי. כל זה קרה שבועיים לאחר שילדתי
את בני הצעיר אמיתי.

במוצאי חג הסוכות תשע"ד נפטר בעלי שלום
חג'בי. ששים וארבע שנים חיינו יחד בטוב וברע,
תמיד יחד. ראינו נחת מהילדים שהסתדרו בכוחות
עצמם, ואנחנו גאים בכל אחד ואחת מהם. עשרה
ילדים נולדו לנו, חמשה מהם בחדיד. בן אחד, איתן,
נשאר במושב והקים בו את ביתו. ילדיי האחרים
גרים במקומות שונים: סעדי (סא"ל במיל") - ברעות,
אריאלה - בלוד, אבינועם - במזכרת בתיה, צילה -
בברקת, עמוס - ביהוד, עופר - ברמת גן, דליה -
בשוהם, אילנה בפתח תקווה ואמיתי - בבאר יעקב.

מי ייתן שנזכה לרוב נחת מכולם.

כשהגענו לחדיד עבדו כל הגברים בעבודות יזומות
בתחום המושב: סיקול אבנים ובניית גדרות. אחר
כך החלו ליישר את האדמה ובעלי שמר על נהג
הטרקטור שנשלח מטעם הסוכנות ועסק ביישור
השטח על הגבעות. במושב טרם היתה חלוקה של
קרקעות לנחלות. היינו חבורה של משפחות ועזרנו
זה לזה. יחד גידלנו סלק סוכר, אותו היינו עורמים
בערימות. בעלי היה בא להעמיס את היבול, ואני
הייתי שומרת על הטרקטור שעבד על הגבעות.

בעלי התחיל לעבוד במושבים כשומר ומפקח על
צינורות המים. זו היתה עבודה במחלקת המים
של הסוכנות, והעבודה התבצעה במקומות שונים
באזור ירושלים. שלושים שנה הוא עבד בסוכנות
והיה מרוצה. אני עבדתי רק במשק. כעבור כמה
שנים הקימו במושב מעון של "אמונה" ואני עבדתי
בו כטבחית במשך שנים רבות. כיום אני מתנדבת
בגנים.

כל השנים העסיקו אותנו במיוחד הלימודים של

שלוש 'שושנות'

וחבשו כובע בצבע שחור או אדום. הכובע היה דומה לתרבוש טורקי. הם גם לבשו מכנסיים קצרים ונעלו סנדלי עור. אני לא ראיתי אף פעם גבר שנעל נעליים. הנשים לבשו שמלה ארוכה, שחורה או צבעונית, עם שרוולים ארוכים ורקמה, וגם מכנסיים ארוכים עם רקמה. הנשים חבשו כובע עם קישוטי כסף ונעלו סנדלים שדומים לנעלי בית.

לאבי לא היתה חנות בשוק. הוא היה גגר ועבד ליד הבית. הוא ייצר רהיטים וכלים בשביל למכור, וגם בהזמנה. אני זוכרת נפה יפה לקמח שהוא היה מייצר. המסגרת היתה מעץ והרשת מעור כבשים דקיק, שהוא חורר בו חורים.

שלוש שושנות

לאבי חיים היו שלוש "שושנות" בחייו: אמו, אשתו ובתו. הורי חיים ושושנה קראו לי שושנה על שם אמו של אבא. סבתא שושנה נפטרה כאשר אמי היתה בהריון אתי, הבת הבכורה. לאבי היתה אשה ראשונה, לפני אמי, ששמה היה מסעודה והיו להם בת אחת ושלושה בנים. כאשר גדל בנו הבכור אבי יצא לחפש לו כלה ורצה לחתן אותו עם שושנה מנצור שהוריה גרו בעיר אחרת. ההורים שלה לא הסכימו ואמרו לו: תתחתן אתה עם שושנה. הנערה מצאה חן בעיניו והוא התגרש מאשתו הראשונה כדי להתחתן עם שושנה.

אמי שושנה ילדה ארבעה ילדים: שושנה, שרה, יונה וחיים. כשהחיים נולד אבא היה מאושר כי לאבא עצמו לא היו אחים. כל בן שנולד, מת. אבא החליט לקרוא לבנו הקטן בשם חיים: אם אמות יהיה בני הממשיך. אבא היה דתי מאד. הערבים שהכירו אותו האמינו בכוחותיו, וכאשר לא ירדו גשמים היו

שושנה יהושע מספרת

העיר כ'מר

מאה משפחות יהודיות חיו בעיר כ'מר שבה נולדתי בצפון תימן. היתה זו קהילה שחיה בנפרד מהמוסלמים, והיו בה מספר בתי כנסת וגם מקווה טהרה. בכ'מר היה שוק של יהודים. בשוק היו חנויות ובתי מלאכה שבהם אפשר היה להשיג בגדים, תכשיטים, כלי חרס, סנדלי עור, מזון ותבלינים.

בשוק לא היתה חנות של קצב. פעם בשבוע היו הולכים לשוחט ושוחטים כבש, עז או עגל ומחלקים אותו למנות. את נתחי הבשר היו ממליחים ותולים על חבל לייבוש במחסן שהיו לו חלונות. היו משפחות שהיה להן מחסן פרטי, והיו משפחות שהיה להן מחסן משותף עם משפחות אחרות.

הגברים לבשו גלבייה עם פסים בצבעי שחור לבן

אליו ואומר לו: "אני רוצה שתקנה אותי."

אמר אבא: "אין לי כסף לקנות אותך."

ענה הספר: "אתה יכול לקנות אותי בגרוש בלבד כי בעל הבית זקוק כסף."

בבוקר סיפר אבא לבעל הבית על חלומו וביקש לקנות את הספר. האיש התמקח עמו ולבסוף מכר את הספר לאבי תמורת גרוש, משום שחשש

שהספר הזה מביא עליו צרות.

הספר אמר לאבא:

"תרים אותי בידיים שלך ובעוד עשרים וארבע שעות תהיה שוב בביתך." וכך היה. עם הספר הזה הגענו לארץ ישראל בשנת 1949. מספרים שבן-גוריון רצה לקחת את הספר לירושלים. בן גוריון ניסה להרים אותו ולא הצליח. אחי קרא לילד קטן וביקש שירים את הספר. הילד הרים את הספר בקלות. בן-גוריון הבין שיש כאן ספר מיוחד והשאיר אותו בידי האחים שלי.

עולים חדשים

הייתי בערך בת שבע כשעלינו לארץ כל המשפחה, גם האחים הגדולים שלי שהגדול בהם כבר היה נשוי עם תינוק. אשתו של אח אחר נשארה בתימן לטפל באביה החולה. אחי הקטן חיים היה אז בן שנה וחצי. הגענו לארץ בינואר 1949, לחורף קר וקשה. הביאו אותנו למעברת עין שמר וגרנו באוהלים. זה היה נורא: האוהלים התמוטטו, היו אוהלים שנשרפו, תקרת חדר האוכל התמוטטה

באים אליו ומבקשים שיתפלל לאל. אבא היה טובל במקווה, לובש את הבגד הלבן של יום כיפור, הולך לבית הכנסת, מתפלל לבדו, צועק וקורא לאלוקים. והיה יורד גשם. עבור תפילתו שילמו לו הערבים כסף.

אבא היה מספר לנו הרבה על ארץ ישראל. אבא, שכל כך אהבתי, מת בתימן, ולא זכה לעלות לארץ ישראל עליה חלם. הייתי בערך בת שש כשנפטר, ואני זוכרת את מותו. כולם בכו עליו. הערבים בכו אפילו יותר מהיהודים. במשך שנים רבות הייתי חולמת על אבא, וכל מה שהיה אומר לי בחלום היה מתגשם. באחד ההריונות שלי נכנס בי פחד מהלידה. אבא בא בחלום ואמר לי: "אל תפחד, תהיה לך לידה קלה." וכך היה.

אבא וספר התורה המסתורי

לאחר שאבא התגרש מאשתו, ולפני שהתחתן עם שושנה, רצה אבי לעלות לארץ ישראל. הוא הגיע לעדן, אך לא הצליח לעלות כי היתה מלחמה בעולם. הוא לן בעדן בבית שהיה בו ספר תורה. בלילה חלם חלום, ובחלומו ספר התורה מדבר

מהשלג. היה מעט אוכל, ובעיקר אוכל שלא היינו רגילים אליו כמו מרק עם אטריות.

הבן הבכור של אחי הגדול יחיאל בן-חיים, שהיה בערך בן שנה, נחטף, ואחי היה בצער נורא, כי הילד הזה נולד אחרי שבע שנות נישואין. הוא רץ כמו משוגע לחפש אותו בכל מקום, ולא מצא. זה גרם לסכסוך בין אחי לאשתו כי הוא האשים אותה בהיעלמותו של התינוק שהיה, כמו כל התינוקות, בבית תינוקות בהשגחת אחיות. אחי התגרש מאשתו ועבר לגור בעג'ור בדרך ירושלים.

חמישים וארבע שנים טובות

כשהייתי בת עשרים הכרתי את יחיאל זכריה שהיה חייל באותו הזמן. יחיאל נולד בחבור שבתימן, לא רחוק מהגבול עם סעודיה. הוא לא הכיר את אביו, ואילו אמו נפטרה חצי שנה לפני העלייה לארץ. הם היו אחות ושלושה אחים: יונה, שלמה, יוסף ויחיאל, הצעיר שבאחים. האחות ושני אחים היו נשואים עם ילדים. יונה גרה באשקלון והאחים גרו במושב חדיד.

לאחר נישואינו עברתי לגור בחדיד. המשכתי בעבודה שהתחלתי קודם לכן כעוזרת לגננת ברחובות, עד שנולד בני הבכור ראובן. קיבלנו שלוש פרות ולמדנו יחד לחלוב ולטפל במשק. לא

הפסידה כספים שהגיעו לה. האחים הגדולים שלי גרו כולם יחד בזרנוגה שברחובות. אחותם עלתה לפניהם לארץ וגרה באשקלון. עברתי לגור אצל האחים שלי ועזרתי בכל עבודות הבית ובטיפול

לאמי האלמנה היה קשה, בעיקר בגלל הסכסוכים, והיא רצתה לעבור למקום אחר. לא נתנו לה לעבור למקום אחר כי היתה אלמנה ולא יכלה לפרנס ארבעה ילדים. אמרו לה שהיא צריכה לשלוח את שני ילדיה הגדולים לפנימייה. אימא לא הסכימה ואמרה שהילדים שלה תמיד יהיו אתה כי זה מה שיש לה בחיים.

שלוש שנים נשארנו במעברת עין שמר. אימא שהיתה בת 35 נרשמה בטעות כבת 60, וכך גם

הפסידה כספים שהגיעו לה. האחים הגדולים שלי גרו כולם יחד בזרנוגה שברחובות. אחותם עלתה לפניהם לארץ וגרה באשקלון. עברתי לגור אצל האחים שלי ועזרתי בכל עבודות הבית ובטיפול

המושב היה
דתי ומכוניות
לא נסעו בו
בשבת.

ליוו את חיי פה
אנשים טובים.
הרב מורי סעיד
שהיה לנו כבוד
גדול כלפיו.
הוא היה עוזר
בכל דבר. היתה
אחות במושב
שבאה מבחון
ששמה היה
הדסה פרטיון.

היא היתה באה

לבקר כל יולדת כמה פעמים בשבוע, ורואה איך
מסתדרים. תמיד הביאה מתנה, אוכל או עוגה. והיו
שכנים וחברים יקרים. כל המושב היו חברים של
בעלי יחיאל. שרה אפל שכנתי הטובה היתה לי
ממש כמו אימא. אין משפחה כזאת ושכנים כאלה.
לצערי הלכה לעולמה בשנה האחרונה. עם משפחת
צדוק חבני היינו ממש כאחים, וגם עם מרים חבני.
רחל סעיד היתה החברה הכי טובה, אשה נפלאה
שאהבתי.

אני מקווה שאנשים במושב יחזרו להתקרב זה לזה,
ושמחה שזה כבר קורה היום.

אני מרוצה ומאושרת בחדיד. אני אוהבת לטפל
בגינה וקצת לקרוא תהילים. יש לי נחת מהמשפחה
שלי שיש בה קיבוץ גלויות: חתן פולני, כלה
אשכנזייה, חתן רומני וכלה טוניסאית.

תודה לאל!

ראינו רווחים מעמלנו, וכשיחיאל השתחרר מהצבא
הוא הלך לעבוד בפרדס, ואחר כך עבד ארבעים
שנה ב"סולל בונה" בעבודות בניין.

חמישים וארבע שנים טובות היו לנו יחד. נולדו לנו
שמונה ילדים: ראובן, הדסה, יוסף, צביקה, זוהר,
חיים, מירי וסופי. ויש לנו נכדים בלי עין רעה.

זיכרונות טובים מהחיים בחדיד

היו לנו פה שנים טובות. יחיאל סיפר לי שכאשר
הוא והאחים שלו באו לחדיד, כולם רצו לעזור להם
ולהביא להם אוכל. היתה אהבה גדולה בין האנשים
במושב ואחד עזר לשני. כשבני ראובן היה בן
שנתיים הוא נפל ונפצע וכולם באו לעזור.

אהבתי את החתונות במושב. לא היו שולחים
הזמנות. היו חוגגים במשך שבוע, וכולם היו באים
מתי שרצו, עוזרים ומשתתפים בשמחה.

מי שהיה לו אוטו היה עוזר בלי תשלום ולוקח את
מי שצריך להגיע בדחיפות לאיזה שהוא מקום.

מ'גורבן' לחדיד, עליה חפוזה

תחת חסותו. הוא חשש שלא יוכל לכלכל אותם בארץ החדשה. והוא אכן צדק."

פעילי עלייה הגיעו לביתו של חיים בגורבן שבאזור צנעא ולחצו עליו לעזוב מיד ולצאת לישראל משום שאם יישאר יהיה היהודי היחיד שחי במחוז והערבים יפגעו בו. לחיים היה רכוש בעל ערך. היתה לו חנות לצורפות כסף וזהב, וכן היו ברשותו תשמישי קדושה רבים שהופקדו בידי למשמרת על ידי בני הקהילה, שעלו לארץ בגלי העלייה הקודמים.

חיים אירגן את כל בני המשפחה ויצא לדרך ללא דיחוי. הקבוצה מנתה כארבעים נפשות, ובהם משפחות מנצור וג'רפי. חיים אָרַז את כל תכולת החנות ואת ספרי התורה ותשמישי הקדושה שהיו ברשותו ויצא לשדה התעופה. בשדה התעופה לא הרשו לו להעלות למטוס את המטען והבטיחו שהמטען ישלח באנייה לארץ. המשפחה לקחה עמה גם מזון מיובש ומעושן, אך גם אותו לא התירו להם להעלות למטוס. חיים השאיר הכול ולקח עמו כעשרים מטבעות כסף גדולים שהטמין בכיס עור בבגדיו.

שושנה ונעמי יהושע וילדיהם אפי ושוקי מספרים

הילדות שושנה ונעמי

המטוס האחרון שהביא עולים מתימן בשנת 1954 נחת ביום שישי. בין העולים שירדו ממנו היו שתי ילדות, האחיות שושנה (בת שלוש עשרה), ונעמי (בת תשע). בשעה שתיים בצהרים כבר היו האחיות עם אמן מזל, בביתן במושב חדיד. מזל משה נגר

האלמנה, נישאה בתימן לאהרן מנצור, ויחד עם ילדתם המשותפת שרה וילדיו מאשתו הראשונה ברכה, הגיעו למושב חדיד, לבית מספר 73.

המשפחה היתה בהלם. הבית הקטן אליו הובאו היה ריק. לא היו רהיטים ולא היו מצרכי מזון והשבת עמדה להיכנס. את ערב שבת עברו ללא ארוחה. הם ישנו על הרצפה בחדר היחיד שהיה בבית, שחדר השירותים שלו היה בחוץ.

"אבי, שלמה יהושע, סיפר שסבא חיים לא רצה לעלות לארץ", סיפר שוקי. "היתה לו משפחה גדולה לפרנס. משפחה שכללה גם יתומים שלקח

ומפוצלת בין מספר בתים, שלכל אחד מהם הופנו זוגות עם ילדיהם. חיים יצא ועמד בחוץ. תושבים ראו אותו, ניגשו אליו וניסו לדבר אתו, אך הם דיברו בניב שונה. בשבת בצהרים הביאה תמר חבני אוכל שתרמו המשפחות, ביניהן עברה. יש לזכור שגם למשפחות שתרמו היה אוכל קצוב, ולא שפע אותו ניתן היה לחלוק עם אחרים."

חודשים רבים חיכה חיים לאנייה שתביא את רכושו. הוא הלך לברר במקומות שונים, נסע לנמל חיפה, ובכל פעם אמרו לו שהמטען טרם הגיע. בריאותו נפגעה, הוא התעוור, היה מיואש ומת משברון לב. את המטבעות שהביא איתו נתן חיים לבתו נעמי, אשר טיפלה בו במסירות בימי חוליו. נעמי הכינה שרשרות - לכל בת במשפחה שרשרת ועליה מטבע אחד של גרוש תימני, שבתמנן היה לו ערך רב.

שתי אחיות ושני אחים

לשושנה ולנעמי נולדו בארץ עוד שתי אחיות ושני אחים: שרה, זכריה, עזרא וידידה. מאשתו השנייה נולדו לאביהן החורג שלושה ילדים: יונה, שלמה

בהגיעם, היישר למושב, קיבלו בני משפחת מנצור את בית מספר 25 שבסוף המושב. משפחת ג'רפי קיבלה את בית מספר 85, בית ללא משק שהיה מיועד לבעלי מקצוע חיצוניים שעבדו במושב. המשפחות הגיעו לארץ כמעט חסרי כול, ללא כלי בית, ללא בגדים וללא מזון. בגלל הגיעם ביום שישי גם טרם הספיקו לקבל את תלושי המזון או את מוצרי הצריכה החיוניים. באסם של המושב אפשר היה לקבל, תמורת תלושים שסיפקה הסוכנות, את הציוד הנדרש: מיטות, מזרנים, פתיליה, פרימוס וגיגית. תמורת תלושים חולקו גם מצרכי יסוד כגון: שמן, קמח וביצים. אך כל זה נמנע מהם כי הגיעו

ביום שישי
אחר הצהרים.

"בבוקר יום
השבת חש
הסבא כעס
רב," סיפר
אפי. "הוא
חש בזיון
שזה המצב
אליו הגיעה
המשפחה
- חסרת כל
ונוסף על
כך מופרדת

"רבים חלמו על מעבר לעיר," סיפר אפי. "רבים עשו זאת ועברו לפתח תקווה, לשעריה ולרחובות. מי שעזב אמרו ש'שדרג את חייו'.

הכותל של כולם היה מזכירות המושב - לשם התנקזו כל הבעיות. התוצרת החקלאית נמכרה ל'תנובה' ותמורתה הגיעה למזכירות המושב. במזכירות נוכו ההוצאות אשר יצאו דרך המזכירות, ששילמה עבור התערובת. רבים צברו חובות, החובות טפחו ואנשים הגיעו לכדי פשיטת רגל.

כל הרכישות בוצעו על ידי האגודה השיתופית, כולל רכישת קרקעות. המזכיר נשכר על ידי האגודה והיה מבחון. שנים רבות כיהן בתפקיד קוטי שבא ממושב באזור. על פיו יישק דבר, והוא אשר פנה למוסדות בענייני המושב."

"עזרה משמעותית הגיעה מהמועצה האזורית בה ניהל אברהם קורמן את מחלקת הרווחה," סיפר שוקי. "קורמן השתדל מאד לסייע בהקצבות של בגדים וברכישת מכשירים וציוד לבית. קורמן גם היה בקשר עם בתי הספר בהם למדו ילדי חדיד וסייע במיוחד לתלמידים שלמדו בפנימיות.

לאחר מלחמת ששת הימים הכול השתנה לטובה. הבריחה מהמושב פחתה והביטחון, לו ציפו זמן רב, הגיע."

וערן. באותו בית גרו גם הסבתא ואחותה. שושנה ונעמי לא למדו בבית הספר משום שהסבא רצה שתצאנה לעבודה עם דודתן, שעבדה בתל אביב. הבנות עבדו במשק בית, ואת שכרן נתנו לאביהן החורג.

בת שבע-עשרה היתה שושנה כשנישאה ליוסף שכבר השתחרר מהשירות הצבאי. לפני שירותו למד בישיבת "נחלים" שזה עתה נוסדה.

"אמי, שושנה, נשארה בבית וגידלה את ילדיה," סיפר אפי. "כל הילדים נולדו בבית חולים. אני נולדתי ב'אסף הרופא' ואמי גידלה לבדה את ארבעה עשר התינוקות שנולדו לה, ללא כל עזרה. האמהות הצעירות במושב קיבלו הדרכה מהאחות יונה ומהאחות יעל שבאו מבחון. הן היו טובות ומסורות, והנשים אהבו אותן וחשו שאינן לבד."

"אימא ניהלה את הבית ביד רמה, ואנחנו היינו ילדים טובים," מוסיף אפי. "אנחנו גם עזרנו במשק: קצרנו ירק, חלבנו את הפרות ואספנו עשבים שיהיה לפרות מה לאכול. אימא לא ויתרה על הלימודים שלנו. לא היינו חולים ולא נעדרנו מבית הספר כי הלימודים קדמו לכול."

"שנינו למדנו בבתי ספר תיכוניים," מציין שוקי. "אני למדתי ב'כפר אברהם' - ישיבה טכנולוגית, ואפי למד בישיבת 'נחלים'."

לחיות ביישוב ספר

עד מלחמת ששת הימים עזבו תושבים רבים את חדיד. רוב השנים היו במושב בתים ריקים, וכאשר בבית מסוים דלף הגג, עברו לבית שהיה פנוי. החיים ליד הגבול היו קשים, וכל גבר היה צריך לשמור בלילות, בעיקר מפני מסתננים שחדרו מעבר לגבול וגנבו ציוד ומכל הבא ליד. בעיות התחבורה הוסיפו על הקשיים הביטחוניים.

מתימן ומטוניס אל המושב

טבק, אבטיחים, מלונים, כותנה, לצד כבשים, פרות ואווזים. תקופה קצרה עבדתי ב'סולל-בונה'.

התאונות של אבא

אבא נפגע שלוש פעמים בתאונות, ובשלישית הוא נהרג. התאונה הראשונה היתה כשהייתי בן 17. משה ואני עזרנו לאבא בעבודה עם הסוס והעגלה. אבא החליק מהסוס ונתקע בין הסוס לעגלה בלי יכולת להיחלץ. הסוס גרר אותו כ-200 מטר. אני קפצתי מהעגלה ואחי נשאר יושב עליה. אבא נפצע קשה. הוא היה מקובע בגבס כמעט בכל חלקי גופו במשך חצי שנה, ולא יכול היה לעבוד בכלל.

התאונה השנייה היתה ביום ראשון למחרת שבת בה התקיימו 'שבע הברכות' שאחרי נישואי עם חיה. את החתונה שלנו חגגנו ברחבה של המועדון

שלום לגבס מספר

ילדות מאושרת

נולדתי במודיה שבתים ואחי ציון נולד במטוס בדרך לארץ ישראל. אבי סלח צדק לגבס, שהיה צורף, התחתן עם מרים מרחום והיו להם ארבעה בנים: אני הבכור, ציון שנולד במטוס ושני אחים שנולדו בארץ - משה ז"ל ועוזיאל.

משדה התעופה בלוד הביאו אותנו למעברת פרדסיה, ואחר כך לתל חדיד. מתל חדיד ירדנו למושב ובבית שגרנו אז, גר היום אחי עוזיאל עם משפחתו.

כשעליתי לארץ הייתי בן שש והתחלתי ללמוד בכיתה א' בבית הספר שבמושב. כמו הרבה ילדים, גם אני עזרתי להורים בעבודה במשק ויצאתי עם הכבשים למרעה בתל חדיד, על הגבעה. אהבתי מאוד את הגבעה, ובשמחה הייתי בונה לי בית שם למעלה מול הנוף היפה והאוויר הטוב.

היתה לנו ילדות מאושרת במושב. שחקנו באבנים שהיו קשורות לחוט וזרקנו אותן רחוק. אהבתי מאד לשחק כדורגל. באחת התחרויות שלנו עם הקבוצה מבן שמן נשברה לי רגל. איש אחד מבן שמן ושניים מחדיד לקחו אותי לבית חולים 'אסף הרופא', שם שמו לי גבס.

כשהייתי בן שלוש עשרה חגגו לי בר מצווה. בעצם, חגגו להרבה ילדים יחד, וכל ילד קיבל טלית ותפילין. החגיגה התקיימה במועדון, הגישו קפה, תה, עוגיות ופופקורן, אך לא קיבלנו מתנות כמו שנהוג היום.

במשך השנים עבדתי עם אבא בחקלאות. גידלנו

במושבו, והשתתפו בה כאלף איש. שחטו עגל וגם עופות, וכל הקהל אכל ושבע. בַּחִינָה שהיתה לפני החתונה שחטנו שמונה כבשים.

בתאונה השנייה אבא שבר יד כשנפל מהאופניים שעליהם רכב. שוב לא יכול היה לעבוד. אני עבדתי ברפת וחיה קצרה ירק עם אחי עוזיאל.

בתאונה השלישית קרה לנו האסון הגדול. אבא נהרג כאשר משאית התהפכה עליו ליד מושב ברקת כשהיה עם סוס ועגלה. לא היו עליו מסמכים והשוטרים שהגיעו למקום לא ידעו מי האיש שנהרג. הסוס התחיל ללכת עם העגלה והשוטרים אחריו עד שהגיעו למושב ולבית של השכן שהשאיל לאבא את הסוס והעגלה שלו. אבא היה בן 57 במותו, ולכולנו זו היתה מכה קשה - למשפחה וגם לחברים במושבו. אנחנו שלושה אחים במושבו - אחי ציון גר בית לידי ואחי עוזיאל גר בבית שבו גדלנו.

חיה לגבס מספרת

אם תבוא לי בת

כשנולדתי היתה שמחה גדולה בבית. להוריי היו שתי בנות שנפטרו כשהיו ילדות קטנות. אבא אמר: "אם תבוא לי בת אקרא לה חיה". וכך היה. אחי ישראל ואני נולדנו בבית חולים צרפתי. כשאחי נולד שאלה המיילדת את אמי איזה שם תיתן לילד ואמי אמרה שהיא עוד לא יודעת. המיילדת הציעה לה לקרוא לו ישראל, וכך קראה לו. היו לי ארבעה אחים וכולם פנקו אותי. די היה שהייתי מתלוננת שכואב לי, ומיד מישוהו היה דואג ומטפל. במיוחד פינק אותי אבי האהוב, ויקטור חיים ברדה ז"ל.

משפחתנו גרה בעיר טוניס שבטוניסיה, ברחוב שגרו בו יחד ערבים, יהודים, צרפתים ואיטלקים. סבא שלי, אביה של אמי, היה קצין בצבא הצרפתי ונלחם במלחמת העולם הראשונה שהתחילה

ב-1914. לאימא היתה אזרחות צרפתית. בבית דיברנו ערבית, אבל כולם ידעו גם צרפתית.

יש לי הרבה זיכרונות נעימים מהילדות שם. כשהייתי ילדה קטנה אהבתי לשחק בבובות עם האחיינית שלי שושנה, בתו של אחי הגדול פליקס. היא היתה הנכדה הבכורה ונולדה כשהייתי בת ארבע. אבי פינק אותנו וקנה לנו בובות כדי שנשחק יחד. אהבתי לשחק אתה וללכת יחד לטייל. באחד הטיולים שלנו נתקעה הרגל שלה בבור ואני בכיתי כי לא ידעתי איך להוציא את הרגל שלה מהבור הזה. חבר של פליקס בא והוציא את הרגל של שושנה מהבור.

למדתי בגן ילדים ובבית הספר היהודי של 'אליאנס'. הבנות למדו בבית ספר לבנות, והבנים - בבית ספר לבנים. הלימודים בבית הספר היו על רמה גבוהה, והיו גם בנות ערביות שבאו ללמוד בו. בבית הספר למדנו שלוש שפות: צרפתית, ערבית ועברית. בשיעורי תורה התלמידים הערבים היו יוצאים החוצה. בשיעורי ערבית למדנו כולנו יחד.

אבא שלי היה מג'רבה. זהו אי שחיו בו יהודים רבים, דתיים מאד, ממש חרדים. אצל יהודי ג'רבה, במקום שהלכו גברים, לא הלכו נשים. סבתא שלי, צעדונה ז"ל, היתה כמו רופאה וטיפלה באנשים. נשים היו יושבות אתה, אך ברגע שהגיעו גברים, הן היו נעלמות כמו רוחות רפאים.

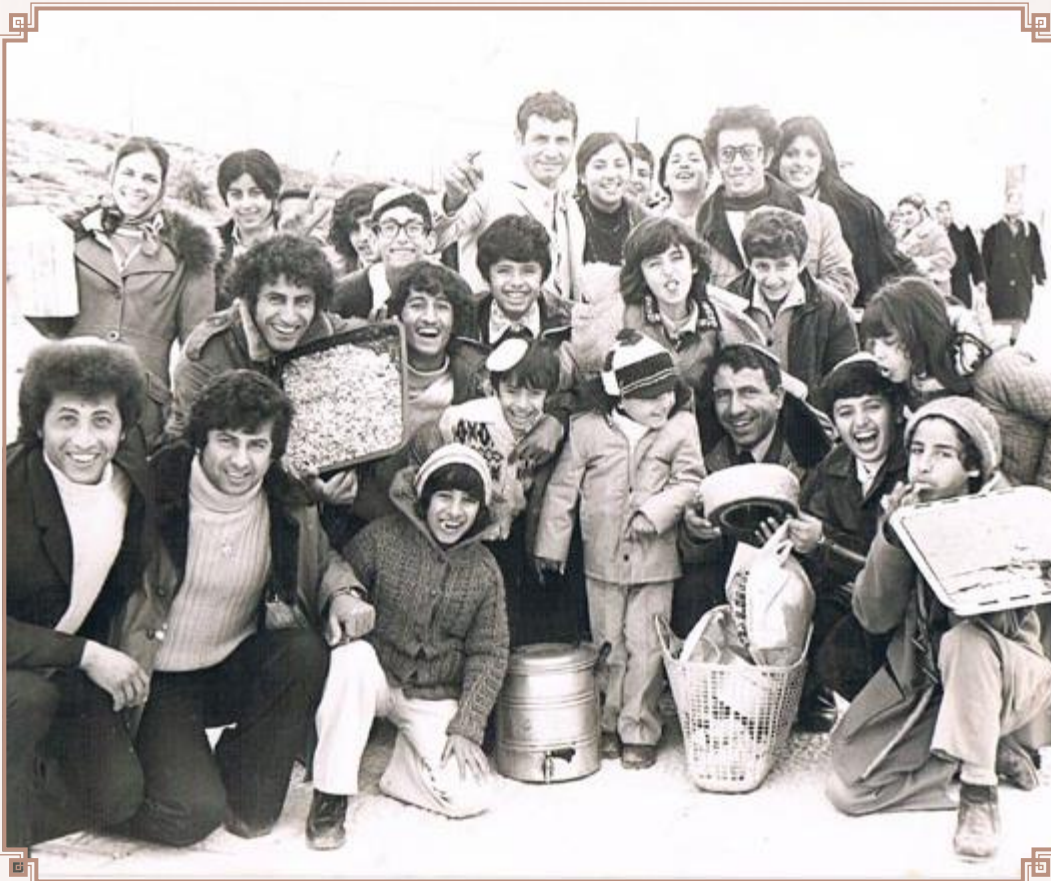
אהבתי את החגים בבית בטוניס. במיוחד אהבתי את חג פורים כי היה שמח מאד ועם הרבה אוכל. אהבנו לאפות עוגיות שאבא לימד אותנו להכין. עד היום אני אופה את העוגיות האלה ומכניסה למשלוחי המנות שאני שולחת. בפורים היינו עושים בובה של המן, שמים אותה על אלונקה והולכים במסע הלוויה ברחוב. הגברים שתו יין, וזכור לי שאבא שתה עדלאידע ואחר כך ישן שלושה ימים.

להתחתן הם ברכו על כך. ההורים של שלום קיבלו אותי במאור פנים. אהבתי מאד את אבא של שלום, הוא היה אדם מיוחד, והתנהג באדיבות עם אשתו ועם ילדיו. הוא גם עשה הכול בבית ואשתו היתה מלכה בביתו.

אחרי התאונה השנייה של "סבא לגבס", כך קראו לו במשפחה, נכנס שלום לעבוד ברפת

ואני עזרתי גם כן. החודשים הראשונים במושב היו לי קשים והייתי בוכה. הייתי צעירה עירונית שבאה למושב, וכן התגעגעתי להוריי בבאר שבע. למדתי במהירות את העבודה במושב, ויחד עם עוזיאל יצאתי לקצור. היינו קוצרים עם חרמש וחוזרים הביתה עם עגלה מלאה בתירס או בתלתן. במהלך השנים לא עבדתי הרבה במשק, אלא רק בפיטום אווזים.

בחדיד גידלנו את ארבעת ילדינו, שני בנים ושתי בנות, וזכינו לנכדים שחלקם גרים בחצר שלנו. איריס נשואה, אימא לשלושה ילדים, גרה בפתח תקווה ועובדת כמזכירה ראשית בבית ספר. חיים, שנקרא על שם אבי האהוב, גר מתחתינו עם אשתו ושלושת בניו ועובד במכון הווטרינרי בבית דגן. אילנית נשואה ואימא לשתי בנות ובן ויש לה תפקיד במשמר הגבול. צדק, בנו שנקרא על שם סבא לגבס, גר ביהוד.

אבא היה אומר שאנחנו צריכים להגיע לארץ ישראל כי זו הארץ שלנו. אחי פליקס, אשתו ושני ילדיו היו הראשונים מהמשפחה שלנו שעלו לארץ בשנת 1954. אחריו עלינו: אבא, אימא, אחי ישראל שגדול ממני בארבע שנים ואני, כשהייתי בת 15.

יצאנו מטוניס באנייה והגענו למרסיי, שם שהינו זמן קצר במחנה עולים, ואחר כך עלינו על אנייה אחרת שהפליגה לארץ, לנמל חיפה. מחיפה נסענו לבאר שבע. אבי עמד על כך שנגיע לבאר שבע כי אחי פליקס גר שם. כשהגענו שמו אותנו בצריף קטן. אבא לא יכול היה לעבוד כי היה עיוור כבר שנים רבות.

בעלי שלום

כשהגעתי לבאר שבע למדתי שנה באולפן ויצאתי לעבוד במשק בית. באחד הביקורים שלי אצל אחי ישראל שגר בלוד, הכירו לי את שלום לגבס ממושב חדיד. כשסיפרנו להורים שאנחנו רוצים

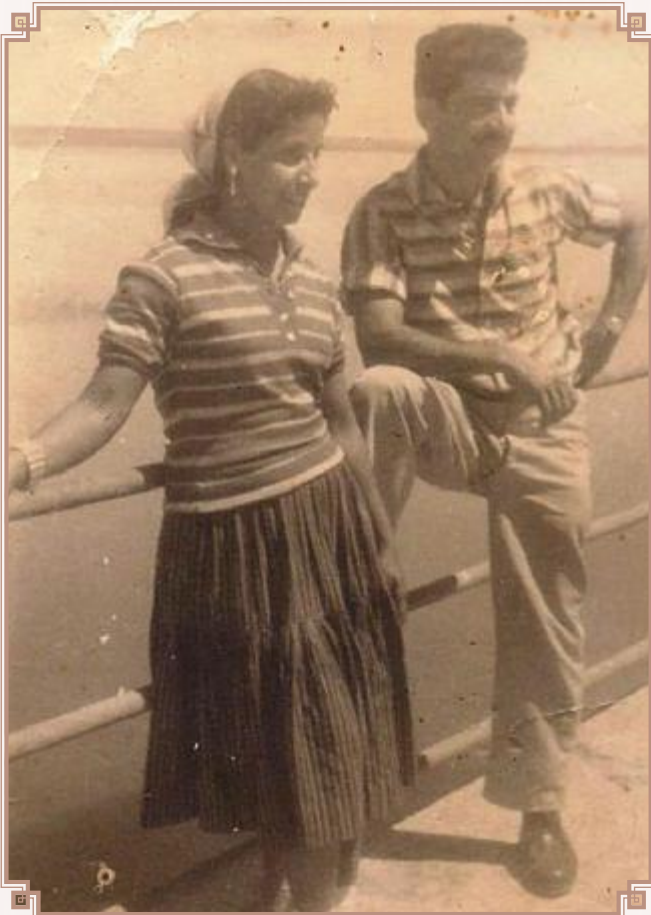
מהתל למושב

אותם חפרו הערבים שחיו במקום לפני המלחמה.

אחד החברים נפל לבאר, שלמזלו היתה ריקה ממים, ולא יכול היה לצאת ממנה כי הבאר היתה מאד רחבה למטה ומאד צרה למעלה, ולא היה במה להיאחז ולעלות. במשך כמה שעות הוא קרא לעזרה ואיש לא שמע עד שעברו חיילים בקרבת מקום ושמעו את קריאותיו. החיילים לקחו את החגורות שלהם, קשרו אותן לחבל אחד ארוך וזרקו אליו למטה. כך הצליחו להעלות אותו מהבאר ולהצילו.

הנשקיה

המצב הביטחוני היה מתוח, כי היינו ישוב ספר קרוב לגבול עם ממלכת ירדן, והיה חשש ממסתננים. כל

נעמי מנצור מספרת

היינו הראשונים

שלום ואני היינו בין הראשונים שעלו לתל חדיד. היינו אז זוג צעיר הנשוי כשנה. נשאנו בחתונה יפה שהתקיימה במחנה העולים בשעריה. לבשתי שמלה יפה שלבשה רומית, בת אחותי, בחתונתה. היא נישאה בגיל ארבע עשרה ושלום ואני היינו בני שש עשרה וחצי כשנשאנו. אחרי החתונה עלינו כולנו, הזוג שזה עתה נישא והאורחים, על משאית שהחזירה אותנו למעברת בית ליד. ממעברת בית ליד עברנו למעברה באשקלון, ומשם לתל חדיד שם היינו כשנה וחצי.

יחד אתנו הגיעו לתל חדיד דודה תמר חבני, מרים חבני, עובדיה סעיד, צדוק חבני, עובדיה משה ועוד משפחות. במקום היו אוהלים, פחונים וצריפונים. שלום ואני, שהיינו זוג צעיר, קיבלנו חדר בצריף בו הרצפה היתה רצפת פסיפס. שירותים היו בחוץ, והיו גם מקלחות משותפות - לנשים לחוד ולגברים לחוד. לא היו מים חמים ולא היה חשמל, היה רק פרוז'קטור שהאיר את המקום.

הגברים הצעירים קיבלו תפקידים שונים. משה חבני היה מזכיר היישוב ושלום, בעלי, היה הנשק. קיבלנו גנרטור כדי שנוכל ליהנות מהחשמל. משה חבני הלך להפעיל את הגנרטור ופרצה אש. האש אחזה במשה ובחברו שהיה אתו. משה נכווה וסבל מכוויות קשות.

את מי השתייה קיבלנו במכליות שחיילים היו מביאים לתל חדיד. היינו עומדים בתור עם פחים וממלאים מים. לכביסה ולניקיון השתמשנו במים שהעלנו עם דלי וחבל מהבארות שמצאנו במקום,

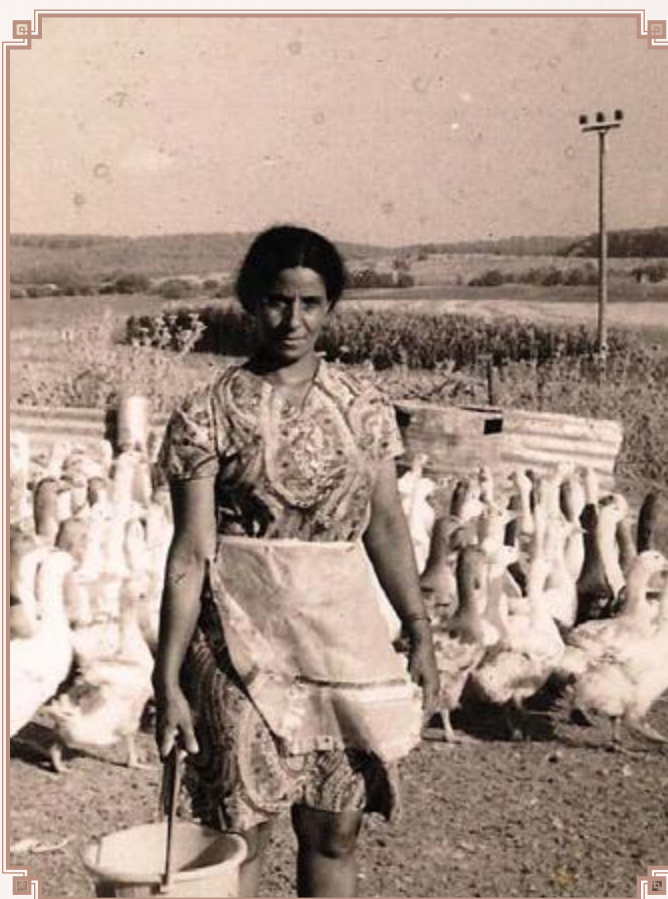
ברזל כבדה. על המחסן הזה לא ידעו האחרים. שם היה נשק רזרבה לשעת חירום. כעבור כמה שנים העבירו את הנשק שהיה במחסן לנשקייה. היו לנו גם משאית אחת וטרקטור.

בתל חדיד היתה חנות מכולת, שניהלו אנשים מבחוץ, והיתה טיפת חלב ששכנה בצריף. בצריף אחר גרו ישראל וחיה, שניהם היו המדריכים שלנו. ישראל היה מעין מזכיר של היישוב, ואילו חיה הדריכה את האמהות הצעירות. בתל חדיד נולדו לנו אולי עשרה בנים ורק שתי בנות. ביישוב אי אפשר היה לקנות ביצים אלא רק אבקת ביצים ואבקת חלב.

הלידה באוהל

בני אפרים נולד ביום חורף קר באוהל על המיטה. נדרה מנצור, אִמָּה אחותה של חמותי ואחות של מרים חבני סייעו בלידה. הן החליטו שעליי ללדת רחוק מההמולה בצריף שלנו שתמיד המה חברים שהיו באים אלינו ואהבו לשמוע את שלום שר. הן לקחו אותי לאוהל, הדליקו אש והחלו לסייע בלידה. הלידה היתה קשה מאד, והן הזעיקו את הרופא, אך עד שהרופא הגיע ילדתי במזל טוב את בני הבכור.

השמחה היתה גדולה. כולם שמחו איתנו כל השבוע הראשון עד לברית, כל יום באו, רקדו ושרו. כך חגגו עם כל משפחה שנולד לה ילד. השמחה היתה של כולם. לברית קיבלנו כבש ועשינו מסיבה גדולה. באותו זמן אסור היה לשחוט בשר באופן עצמאי כי מנות הבשר חולקו במסגרת הקיצוב שהיה בכל המדינה, וקיבלנו אותן תמורת תלושים שחולקו לכל משפחה. לנשים בהריון הוענקה הקצבה מיוחדת נוספת. מנצור סאלם, שהיה שוחט, שחט את הכבש בסתר בתוך מערה, וכך חגגנו עם מנת בשר הגונה.

רשרוש בלילה היה גורם לכך שאנשים היו קמים מחשש שמסתננים הגיעו. כדי להגן על עצמנו קיבלנו נשק שאוכסן בנשקייה. שלום ואני עבדנו בנשקייה. היו לנו: שניים שלושה מקלעים, כעשרה רימוני יד, עשרה רובים צ'כים ואפילו מרגמה נגד מטוסים. שלום היה אחראי על הנשקייה ותפקידו היה לחלק את הנשק לאנשים בכת הצורך. שלום עבד עם מפקד המקום - עקיבא גרוס, ושניהם היו מחלקים את הנשק בכל ערב. יחד הלכו בלילות לגשש אם יש עקבות והגיעו עד קיביה ועד בודרוס. הם היו יושבים במערה, אורבים וממתינים לקול המואזין שיסמן להם שהבוקר הגיע.

תפקידי היה לנקות את הנשק. הייתי משמנת את הנשק בעזרת משחולת ופלנלית. לפעמים, כשהמצב היה מתוח, היינו נשארים שנינו לישון בנשקיה.

היה עוד מחסן נשק במערה שהיתה סגורה בדלת

כולנו משפחה אחת

המעקב אחר התפתחותו של אפרים היה אצל חיה. היה לה משקל לשקילת התינוקות. פעם בשבוע היתה מגיעה אחות, מדריכה את האמהות הצעירות, נותנת חיסונים וטיפות ברזל. חיתלנו את התינוקות בחיתולי בד כי טרם המציאו את הטיטולים. היה קשה לייבש את החיתולים בחורף כאשר ירד גשם והעננים הסתירו את השמש. היינו מדליקות פתיליה ופרימוס, מסדרות סביבם כסאות, מניחות את החיתולים כמו אוהל מעל האש ומשאירות עד שהחיתולים התייבשו.

בתל חדיד היינו כולנו כמשפחה אחת. לא היה מעון לילדים וכך היינו, הנשים, נפגשות לפני הצהרים, מביאות אוכל, מכינות סחוג, ומבלות יחד כמו משפחה.

רצינו לגדל גידולים שונים וירקות ליד הבית, ולא יכולנו. האדמה בתל היתה אדמת טרשים. גידלנו מעט ירקות ליד הצריף, בעיקר עגבניות ופלפל חריף. הנשים היו מכינות ג'חנון לשבת ולצדו רסק עגבניות וסחוג. לקראת שבת היינו מכניסות לטבון חמין וג'חנון, ובשבת היתה לנו ארוחה טעימה. בלילה עלה ריח טוב מהטבון, ולעתים קרה ששומרי הלילה היו מתגרים מהריח, אוכלים מהג'חנון, ולא היה נשאר לאחרים.

חיות המשק המצחיקות

כשירדנו למושב חדיד שמחנו שלכל אחד יש קורת גג עם מטבח ומקלחת בפנים. השירותים היו בחוץ, בנויים מקירות בטון וחור. הבעיה העיקרית היתה שלגברים לא היתה עבודה. הגיע מדריך והעסיק את הגברים בסיקול אבנים ובבניית גדרות במושב.

החניכים נמצאו האבטיחים שלנו שנגנבו. כעבור שנים פגשנו את אחד החניכים, והוא סיפר שהם גנבו הרבה אבטיחים מהמקשה שלנו.

מדריכים חקלאיים הגיעו, הציעו עזרה והדריכו, ואנחנו ניסינו בכל פעם משהו חדש: גידול בוטנים, תפוחי אדמה, פול, כרוב, ועוד ירקות. אחר כך עברנו לגידול כבשים והיו לנו 20 ראש כבשי מרינו. כעבור שנתיים עברנו ללול. פיטמנו אווזים. ניסינו וקווינו שמשהו חדש יצליח ושתהיה פרנסה.

בחדיד נולדו ששת ילדינו: אפרים מנצור, אביגיל וקחי, ראומה כהן, תרצה מנצור, רעיה חיים ואיתמר מנצור.

הבן אפי מנצור מספר

הרוח החיה

הבית שלנו היה בית בו אירחו תמיד אנשים, בית פתוח לרווחה. אבא היה הרוח החיה בכל מפגש כזה. מראשית דרכו בארץ היה פעיל ציבור: רכז ביטחון, חבר ועד, ראש ועד, פעיל בתנועת "הפועל

אחר כך חפרו בורות והקימו את עמודי החשמל. בשנה הראשונה קיבלנו סוס אחד לשתי משפחות, ושתי תרנגולות ותרנגול לכל משפחה. נתנו גם לכל משפחה פרה הולנדית. לא היתה רפת עבור הפרות, ואנחנו בנינו פחון בשביל הפרה. היינו מכניסים אותה לפחון, והיא היתה יוצאת דרך החלון. כדי לחלוב אותה נאלצנו לקשור אותה בחבלים. שלום אהב לשתות חלב ישר מעטיני הפרה. באחת הפעמים הפרה בעטה בשלום, וכל החלב נשפך. הוא לא הסכים לחלוב את הפרה וצעק: "שתחלוב את עצמה".

היתה לנו גם סוסה שלא רצתה לצאת החוצה כי פחדה ממכוניות. כדי להוציא את הסוסה לחריש בשדה בו גדלו פול, נאלצתי למשוך אותה, ושלום הלך מאחור עם המחרשה. היתה לנו גם מקשת אבטיחים. ילדי כפר הנוער בן שמן היו באים "לסחוב" אבטיחים. יכולנו לזהות את העקבות, כי בדרכם הם זרקו את האבטיחים הכבדים. הלכנו עם העקבות והגענו לבן שמן, ושם, מתחת למיטות של

וּכְתַב שִׁירִים. הוּא כָּתַב לְכָל אִירֹעַ וּלְאִנְשֵׁים
הַמֵּתֵאִימִים הִיָּה חֹרֵז חֲרוּזִים בְּסִגְנוֹן פִּיּוּטִי שֶׁהִיָּה
כּוֹתֵב בְּכַתֵּב סֵת"ם.

מתוך ברכה שכתב לחברו שמעון סביר:

"בּוֹחֵר בַּעֲמּוֹ יִזְקַכָּה לְזִכּוֹתָךְ

הַחֵן וְהַחֶסֶד וְשִׁמְחַת לִבְךָ

יְדָךְ תִּהְיֶה רֵב לְךָ לְמַגֵּר צָרְךָ

כִּי מִיָּמֵי שַׁחַר דְּרָךְ כּוֹכְבְּךָ

רָנוּ וְשִׁמְחוּ כָּל בְּנֵי סִבִּיר

הָאֵם וְהַבָּנִים וְשִׁמְעוֹן הַגָּבִיר".

אבא נפטר בטרם עת. בן ששים ושש היה במותו.
אלפים באו ללוות את האיש האהוב בדרכו
האחרונה.

בין המספידים היה חברו שינו ממושב זיתן שאמר:

"אם חייו של אדם נמדדים במעשיו,

אז אתה חיית אלף שנים.

בכל המאבקים, בכל המבחנים

בכל השעות הגדולות, בכל הרגעים הקטנים,

תמיד היית, כמו שאומרים, במרכז העניינים.

יש ריב בין איש לאשתו -

אתה ראשון לפייס ולהשלים.

יש סכסוך בין חמולות -

עם החיוך שלך ולשון חדה כתער

אתה מצליח להשכין שלום,

גם אם מסביב לחמולות ייהום הסער.

נמרץ, להוט כאש, לא נח, כמו יושב על עקרבים,

עד כי לפעמים תמהתי אם אתה אחד או רבים."

המזרחי" ונציג מושב חדיד במועצה. אבא היה
האיש הראשון במושב שהיה לו רכב, טנדר אופל
בצבע תכלת.

היה באבא קסם מיוחד שמשך אליו אנשים, כולם
אהבו אותו, תמיד חייך וסייע ברצון. אימא היתה
לצדו וקיבלה בסבר פנים יפות תושבים שהגיעו
לביתנו לשטוח בפני אבא את בעיותיהם. זכור לי
סכסוך שפילג את אחד המושבים, ואנשים במושב
פנו אל אבא שיגשר. במשך תקופה ארוכה נסע על
גבי הטרקטור בשעות הערב, נפגש עם האנשים עד
שהגיעו לנוסחה מוסכמת.

אבא איש חינוך

אבא היה איש עקרונות ונלחם בכול תופעה
שנראתה לו לא תקינה - היה מעיר ומתקן.
בהכשרתו היה מחנך. בשנות החמישים למד הוראה
ב'גבעת וושינגטון', ואחר כך בירושלים. לאחר
סיום לימודיו, התחיל ללמד במושב חמ"ד. חינוך
הילדים היה חשוב לו מאוד והוא השקיע בכך. כל
ערב שבת התכנסנו לארוחה. ישבנו ושרנו זמירות
לשבת, קראנו בפרשת השבוע ואבא הנחה דיון על
הפרשה.

מחלקת הרווחה במועצה האזורית יזמה הקמת
מעונות יום בהם ישהו הילדים הקטנים בשעות
העבודה של האימהות. כצפוי היתה לכך התנגדות.
אבא נרתם בהתלהבות לסייע בהקמת המעון
הראשון במועצה - במבנה שהיה במושב שלנו
ושהיה צורך לשפצו - ולשכנע את המשפחות
שיסכימו לשלוח את ילדיהם הקטנים למעון.

אבא היה מעורב בלימודיו. הוא לימד, עזר
ובדק. במיוחד שלט בלשון העברית ובדקדוקה
ובחשבונאות. במשך שנים עבד באגודת "מימי
הדרום" שספקה מים ליישובים, שם עסק בגבייה.

אבא כתב דרשות, סייע לאנשים בניסוח מכתבים

משי"ח בשמ"ן

ובחר בשתי האחיות ובאח. אנחנו, שלא רצינו להיפרד, ניסינו לשכנע אותו שאף אנחנו נבוא איתם, אך הוא סרב לקבל יותר משה אנשים, ורצה לשלוח את האחרים למושב פדויים שבנגב. לבסוף הגענו כולנו לחדיד: הוריי ושלושת ילדיהם, בני דודים שהיו יתומים ועלו אתנו, הסבתא מצד אבא, שתי אחיותיו של אבא, ועוד אח שלו. החבורה הגדולה הובאה לקצה המושב, לבית האחרון, הקרוב ביותר לוואדי ולגבול.

המסתננים והשומר

ערב אחד בקיץ של שנת 1955 יצאנו מהבית, ההורים ושלושה הילדים, ובשובנו הביתה הבחינה אימא בדמויות המתקרבות לביתנו מכיוון הוואדי. אימא התחילה לצעוק ואחד השומרים שפטרל סביב המושב הגיע, ירה לעבר הדמויות והבריא

בני משפחת מנצור מספרים

לדוד מנצור וליונה לבית גמליאל, עליהם השלום, נולדו שמונה ילדים - ארבע בנות וארבעה בנים המסומנים בראשי תיבות משי"ח בשמ"ן: מאיר, שלמה, יוסף, חיים, ברכה, שרונה, מרים, נעמי. ארבעה מהם גרים בחדיד: נעמי רובין, שלמה, יוסף ומאיר מנצור. הבת הבכורה מרים גרה בגבעת כ"ח, ברכה ערמי גרה ברחובות, חיים מנצור גר בשוהם והבת הצעירה, שרונה חסיד, גרה ברמלה.

נעמי וברכה, שלמה וחיים התכנסו כדי להעלות זיכרונות וחוויות מחייהם במושב כילדים.

נעמי מספרת

העלייה וההתיישבות בחדיד

המשפחה שלנו באה מכפרים באזור צנעה. משפחתה של אימא, משפחת ג'מדני - גמליאל, עלתה ברובה בשנת 1949. משפחתו של אבא נשארה בתימן עד שנת 1954. לסבא היו שדות ומטעים של פירות. זכורים לי ריחות טובים ואפרסקים גדולים, יפים וטעימים. הבית שלנו היה בן שתי קומות, ובמטבח היו גם בעלי החיים: סוס או פרה. בחוץ היו תולים את הבשר לייבוש ולשימור. את האש הבעירו באמצעות צואה של פרות. אימא היתה הולכת עם הכדים על הראש ומביאה מים מן הבאר.

לקראת עלייתנו לארץ בשנת 1954 הגענו במשאיות לעדן וזו היתה הפעם הראשונה בה נסענו ברכב. בעדן עלינו על מטוס והגענו ללוד בטיסה ישירה. זה היה יום חמישי בשבוע. אבא סיפר לי ששתי אחיותיו, ברכה ויוספה, הגיעו אתנו באותה הטיסה. רכז הביטחון השוטף (רב"ש) של מושב חדיד הגיע

היתה עזרה הדדית. באותה עת לא היו במושב שלנו מעונות יום וצהרונים.

כשפרצה מלחמה יוני 1967 (מלחמת ששת הימים), הייתי תלמידה בכיתה יב' בתיכון "לודים" שבלוד. האזעקה הראשונה של המלחמה תפסה אותנו בכניסה למושב, ולא היתה לנו תחבורה עמה נוכל להגיע לבית הספר. נהגנו לצעוד כשני קילומטרים עד הכניסה למושב ולהמתין לאוטובוס. פעמים רבות הלכנו ברגל דרך השדות של בן שמן וגנתון. זה היה מרחק של כחמישה ק"מ. הליכה זו היתה חביבה עלינו כי היתה מלאה חוויות. ביום הראשון של המלחמה אמרו לנו לא להמשיך ולצעוד, אלא להיכנס בין השיחים, וכך עשינו. כשנשמעה אזעקת ההרגעה רצנו הביתה לעזור עם בעלי החיים שהיו לנו במשק החי.

ברכה מספרת

"דוקטור" לחינוך

תנאי המגורים במושב היו קשים. השירותים היו בחוץ, וזה היה מפחיד. ההורים שלנו היו

אותן. השומר היה צדוק משה. מאז לא חדלה אימא מלשבח אותו על שהציל אותנו. אימא נהגה לשלוח למשפחתו לחוח ופירות, ובפסח שלחה מצות שמורות שאפתה במו ידיה בטבון שבבית.

הקושי הגדול בחדיד היה של הנשים, שהיו זקוקות לעבודה כדי לסייע בפרנסת המשפחה, אך לא היתה להן עבודה מתאימה במושב. הן לא יכלו לצאת לעבודה מחוץ למושב כי היו מטופלות בילדים. כאשר כבר יצאו לעבודה, התעורר קושי נוסף, היות שבצאתן לעבודה בתל אביב ובבן שמן התוודעו האימהות שלנו לאורח חיים אחר ורצו לתת לילדים מה שנותנים לילדים בבן שמן ובתל אביב.

שנה מבורכת

שנת 1967 היתה שנה מבורכת עבורנו. אחותי מרים התחתנה בחורף באולם בפתח תקווה. ירד גשם שוטף, וכל הדרכים במושב היו מוצפות. בדרך לאוטובוס שהסיע אותנו לחתונה שקעה אחת מנעליו של אחי שלמה בבוץ והוא הגיע לחתונה עם נעל אחת. לא נתנו לדבר להשבית את השמחה, שרנו באוטובוס וחגגנו באולם.

זו היתה השנה בה סיימתי כיתה יב' ונרשמתי לסמינר ב'גבעת וושינגטון'. נרשמתי גם ללימודי עבודה סוציאלית. אימא עודדה אותי ללמוד ואמרה: "אמכור את החצאית שלי ואת תלמדי". התחלתי את לימודי בסמינר ואימא היתה באה פעם בשבוע לבקר אותי. למדתי כמה חודשים ועזבתי כי ראיתי שצריכים אותי בבית.

באותה שנה נולדה אחותי הצעירה שרונה. מרים היתה מזכירה בבית הספר ואני החלפתי אותה בחופשת הלידה. לא חזרתי לסמינר משום שכאב לי להיווכח בכך ש הילדים הקטנים היו אצל השכנים כשאימא יצאה לעבודה. כך היה במושב,

מהראשונים במושב שבנו שירותים בתוך הבית וריצפו את הבית. אנחנו, הילדים, נהגנו לישון יחד כי חששנו מהפדאיונים.

ההליכה לבית הספר דרך השדות היתה נעימה וגיבשה אותנו חברתית. לא סבלנו, דיברנו ונהנינו ללכת יחד, בנות ובנים. בכניסה לבן שמן היו עצי דומים, שם היינו עושים הפסקה, יושבים ונהנים מפירות העצים.

אימא שלנו היתה "דוקטור" לחינוך, ללא השכלה פורמלית. היתה לה שתיקה רועמת, וזה הספיק. היתה באימא זהירות מגאווה והרבה צניעות. היא היתה מברכת ולא משבחת, שמא נתנשא. היא נהגה לומר: "ה' ישלם לך בשמים", "ה' ייתן לך רק טוב על מה שעשית", "הילדים שלך יחזירו לך על הטוב שאת עושה." אימא ידעה הכול בעל פה מבלי

לדעת לקרוא, והיה חשוב לה שנלך ללמוד.

ומה עשתה אימא כשמישהו הרגיש לא טוב? היא היתה פונה לרופא העממי שהיה בחדיד, צדוק משה. הוא היה מקובל גדול ומרפא חולים. אימא היתה הולכת אליו עם כוס שמן והוא היה מברך. את השמן הזה היתה מורחת כאשר היינו חולים. אימא היתה אישה מאמינה והרבתה בתפילה. היא נהגה להיוועץ ברב המושב, בעיקר בענייני חינוך. הרב מורי שמעון סעיד היה אהוב על אנשי המושב וגם אשתו היתה מייעצת. המצה השמורה הראשונה שאימא הכינה לקראת הפסח ניתנה לרב.

"איפה משה דיין?"

אבא הסתכל תמיד על חצי הכוס המלאה ונתן תמיד לאחרים. הוא נהג לומר לי: "כשתגמרי להכין את השיעורים, אם תוכלי, תבואי לעזור לי". מעולם לא כפה עלינו את העבודה, ואנחנו באנו לעזור בשמחה. רצנו בשמחה לעבודה, והמורים שיחררו אותנו מהלימודים ברצון. בשעה חמש בבוקר היינו בחליבה, וכאשר האחים הגדולים עזבו את הבית ונישאו, קיבלנו על עצמנו את עבודות המשק.

כשפרצה מלחמת יוני 1967, סבא ואבא חפרו שוחות בכניסה לבית הספר. היו אזעקות והיינו מבוהלים. היינו צייתנים ועשינו כל מה שאמרו לנו לעשות. החיים שלנו השתנו אחרי המלחמה. ההורים ישבו והודו לבורא עולם על הניצחון, העריצו את המנהיגים והתייחסו אליהם בכבוד. חלילה מלדבר סרה על מי שעשה למען המדינה. למדנו להודות לממשלה ולחיילים. מאז, מדי שנה בחג הסוכות תלינו בסוכה תמונות של מנהיגים. פעם אחת אבא סקר את הסוכה ושאל "איפה משה דיין?". מפעל חייהם של ההורים היה בית הכנסת המשפחתי "עץ חיים" שבנו וקראו לו על שם חיים ממשפחת מנצור.

חיים מספר

מעולם לא התלוננו

אף על פי שהחיים במושב חדיד היו קשים גם כלכלית וגם ביטחונית, ההורים שלנו לא דיברו אף פעם על הקשיים והשתדלו תמיד להראות את הצד החיובי של החיים. המוטו שלהם היה: "נופלים וקמים". אימא שלנו עבדה בניקיון. הייתי נוסע אתה ועוזר לה לנקות חדרי מדרגות. אימא הכירה את רחובות תל אביב מנסיעותיה הרבות לעבודה ומהליכה רבה ברגל. אימא לא התביישה לעבוד בניקיון בתים ונהגה לומר: "בושה לגנוב, בושה ללכת ולבכות בלשכת הסעד, צריך להרוויח כסף בכבוד."

בשנת 1968 הייתי תלמיד בכיתה א'. בימי גשם נהג אבא לשאת אותי על גבו, לכסות אותי במעיל ולהביא אותי לבית הספר. כך הוא לקח ילד אחרי ילד. בסוף יום הלימודים חיכינו לו והוא בא לקחת אותנו.

דוד מנצור מגיע

אבא עבד בחקלאות אצל בעל משק בבן שמן וניהל אותו שנים רבות. כשהיה חוזר מהעבודה הביא עמו הרבה תוצרת חקלאית. היו לו סוס ועגלה, עמם היה חוזר מבן שמן דרך השדות. אנשי המושב ידעו שדוד מנצור מגיע, וכולם היו באים ולוקחים מהתוצרת. אבא נהג לומר: "גם הם צריכים לאכול".

זכורות לי חוויות מהעבודה כאשר גידלנו ירקות. זה ממש כיף להיכנס לבוץ ולאסוף את היבול. פעם, כשלמדתי בתלמוד תורה, היכה אותי המורי בשוט. באתי הביתה בוכה. אבא לא אמר מילה, הוא לקח אותי על העגלה לשדות "להעביר קווים", וכך נרגענו. ראיתי בזה פרס.

שנת 1967 היתה שנה שלא אשכח, למרות שהייתי

קטן - בדיוק בן ארבע. אני זוכר את הששה ביוני בשעה שמונה בבוקר. הייתי בגן הילדים ונשמעה אזעקה. שלמה, בן דודתי, היה תלמיד בכיתה ח'. הוא בא, נשא אותי על ידיו, ורץ איתי למקלט של בית הספר שהיה המקלט היחיד במושב.

שלמה מספר

אני זוכר שכאשר הייתי קטן אבא היה בא עם שקי מספוא על הגב. אחרי המלחמה היתה תחושת ביטחון שלא היתה קודם. עם סיום מלחמת ששת הימים היתה שמחה גדולה במושב. ההורים הזמינו בני משפחה וערכו סעודת הודיה, והיו עוד שמחות רבות במושב.

בוא, סע, זו מצווה לעלות לארץ ישראל

חנה משה לבית מרחום מספרת

אימא נשארה מאחור

ביום חמישי יצאנו מעדן, וביום שישי כבר היינו בארץ ישראל בבית ליד, שש משפחות באוהל אחד. לא רציתי לעלות למטוס בעדן כי סירבתי להיפרד מאימא, ובכיתי כל הדרך. כשהיינו בחאשד חלתה אחותי הגדולה חֶתֶרָה ואבא, שהיה עשיר, לקח אותה לבית החולים בעדן כדי שתקבל את הטיפול הטוב ביותר. אבא נתן ארגז עמוס בכסף, אך דבר לא עזר ואחרי שלושה שבועות חתרה נפטרה.

אמי נור נשארה אתנו בחאשד בשעה שאבא היה עם אחותי בבית החולים. הלכתי עם אימא למקווה

ושמעתי אותה אומרת: "אני עושה טבילה אחת, אם היא תמות אני אמות גם כן". שמעתי ובכיתי כל הזמן. אימא לא אכלה דבר ולא דיברה עם איש. בבוקר הודיעו שחתרה נפטרה. אימא לא רצתה לאכול דבר ורק רצתה למות. ישבתי לידה, נשקתי לה וביקשתי: "אימא אל תלכי, יש לנו תינוק, אל תלכי". והיא אמרה: "אני נשארת עם חתרה". היינו אמורים לעלות לטיסה, וכבר החמצנו שלוש טיסות. אבא לקח את אימא, והיא הצטלמה בבגדים יפים עבור תעודת העלייה. באותו יום היא נפטרה. האיצו באבא לעלות לטיסה והבטיחו: "בוא, סע, זו מצווה לעלות לארץ ישראל, אנחנו נקבור את נור". לא רציתי לעזוב את אימא, אך נלקחתי למטוס. סבתא, אמו של אבא, באה אתנו.

הגענו לבית ליד וכולנו היינו חולים. היינו ארבע בנות ובן: אני בת 12, שמחה בת 10, אסתר בת 8, מזל בת 6 ואחינו הקטן אריה, תינוק בן שנה. היה אתנו גם נער יתום בן חמש עשרה ממודיה. כל הטיסה לא ראיתי דבר כי כולנו ישבנו בוכים. כשהגענו למעברה היינו כולנו חולים ונלקחנו לבית חולים במעברת פרדסיה, ורק סבתא נשארה עם אחי הקטן. בגלל מצבי הקשה פינו אותי לבית חולים תל השומר. הייתי שם לבד בבית חולים שהיה מלא בילדים בוכים, קטנים וגדולים, ובכיתי גם אני. סירבתי לאכול ורק רציתי את אימא. נתנו לי נזלים באינפוזיה והתחלתי להתחזק, אבל כל הזמן אמרתי: "רוצה לבית ליד, רוצה לבית ליד".

האישה עם נעלי העקב

הגיעה אישה עם נעלי עקב ורצתה ללמד אותי עברית. היא גזרה לי את הצמות ועשתה לי קוקיות.

בשורה שלנו גרו: תמר (מרחום) ועובדיה סעדיה, שתי אלמנות ובן אחד ממשפחת מרחום. לא רחוק מאתנו היה חדר הנשק ואחריו - נגריה. בירידה למטה היו שורות של פחונים, ועוד יותר למטה היו כמה צריפים.

היה גם חדר אוכל עוד מימי הקיבוץ, בית כנסת ומספר פחונים שנועדו לשמש בית ספר. הילדים הקטנים למדו בפחונים, ואחרים למדו בבית הכנסת ואפילו בנגריה. הגיעו מורים ללמד אותנו, ואני זוכרת במיוחד את המורה ציון, שלא ויתר והיה רודף אחרינו כדי שנבוא ללמוד. חילקו אותנו לכיתות לפי הגיל ופתחו גם גן לילדים הקטנים.

כשעליתי כיתה עברתי ללמוד בנגריה אשר בה ישבנו על ספסלים, והיו לנו גם שולחנות. במהלך יום הלימודים היינו מקבלים אוכל בכיתה. בשעה עשר קיבלנו שוקו חם, שמזגו לנו מקומקום אלומיניום גדול לספלים בלי ידיה, גם הם מאלומיניום. בצהרים הוגשה לנו ארוחה שבישלו לנו שמש סעיד ומרגלית שבאה מלוד.

בהפסקה היינו מטיילים ורצים למעלה, אל מעלה ההר. היו שם עצי פרי ובהם תאנים וגפנים שרצינו לאכול מפירותיהם, אך לא הרשו לנו. על התל פיקד מפקד צבאי בשם עקיבא והוא אסר עלינו לעלות, בטענה שיש שם מוקשים וזה מסוכן. אחותי שמחה, אז בת עשר ואני בת שתיים עשרה, נכנסנו לשטח כאשר עקיבא לא ראה ועלינו על עץ התאנה כדי לקטוף תאנים. ומה אנו רואות? יושב לו שם מסתנן. הוא לא פגע בנו, אך אנחנו ברחנו מיד וסיפרנו את אשר ראינו. המסתנן נתפס ונלקח למשטרה. מאז כבר לא העזנו לטפס במעלה התל ושיחקנו למטה, ליד הכיתות.

אנחנו, בני הנוער והילדים הגדולים, היינו הולכים ברגל ללוד כדי לראות את העיר ולקנות לחם חם

לא אפשרו למבקרים להיכנס, ואפילו לא להתראות מבעד לחלון. הדבר נמשך יותר מחודשיים, ולאבא לא היה כל מידע על אודותיי. אף על פי שדרש לראות אותי ולדעת איפה אני, הוא לא נענה. הוא הלך לבית החולים במעברת פרדסיה ובידו יתד של אוהל ואמר לרופא: "או שאתה מחזיר לי את חנה או שאתה מת." הרופא אמר לו היכן אני מאושפזת ונתן לו רשות לראות אותי. אבא הלך ברגל מבית ליד לתל ליטווינסקי (תל השומר), שם נמצא בית החולים תל השומר. שמעתי את אבא מדבר עם הרופא. זיהיתי את קולו וצעקתי: "אבא, אבא".

הרופא לא הרשה לאבא להיכנס, אך אבא ניסה לתקוף את הרופא והרים עליו כיסא. האחות הגנה על הרופא... האחות ניגשה אליי, הוציאה אותי מהמיטה והוליכה אותי. אני כבר כמעט שכחתי איך הולכים. ראיתי את אבא ובכיתי: "קח אותי הביתה". אבא שב ואיים על הרופא והובטח לו שלמחרת יביא אותי אמבולנס לבית ליד. אבא שב למעברה ושם נודע לו שאחותו נפטרה. למחרת הביאו אותי באמבולנס למעברת בית ליד, ושוב היינו כולנו יחד.

בבית ליד התחלתי ללמוד, וכמו כולם עמדתי בתור לקבל אוכל. היה חורף קשה. הזקנים מקרב העולים ביקשו לעבור ולגור במקום שיש בו אדמות שאפשר לעבד. בקשתם נענתה. עברנו לתל חדיד.

ילדות על התל

בתל חדיד קיבלו את פנינו חברי גרעין צעירים מבולגריה שהחזיקו במקום שהיה מעין מאחז. היה להם ציוד כמו בקיבוץ: טרקטור, משאית ומחרשות. הם עזרו לנו להתארגן ועזבו לחיפה. לאחר שהצעירים עזבו, הוחלט היכן תגור כל משפחה. היו שם שורות של צריפים מעץ, ואנחנו התמקמנו בשורה הגבוהה ביותר. כל משפחה קיבלה חדר.

מחוץ לצריפים בנינו לנו "פלטה לשבת". חפרנו גומה וסידרנו אבנים ובזז שיצרו גדר סביב הגומה. על הגדר הנחנו לוח פח ומתחתיו הבערנו גחלים, וכך חיממנו את הג'חנון ואת המרק במשך השבת. לפעמים קמנו בשבת בבוקר וגילינו שהשומרים אכלו לנו את האוכל. כנראה שהיה להם קר והם היו רעבים.

צאן עם רועה

גרנו בתל חדיד במשך יותר משנה ושמחנו כאשר ירדנו מהתל וקיבלנו את הבית הראשון מצד ימין במושב החדש שלנו. אבא התחתן עם ברכה ונולדו להם שלושה ילדים: שמריה, מרים ואילנה. בבית שלנו היו שני חדרים. בחדר אחד גרו ברכה עם הילדים ובחדר השני אנחנו, חמשת הילדים, עם סבתא.

למדתי בבית הספר היסודי במושב, ובסוף כיתה ח' רציתי להירשם ללימודים בבית ספר תיכון. ההורים לא הסכימו כי אני הייתי הבכורה והיו זקוקים לעזרתי בפרנסת המשפחה. מדי בוקר, בשעה שש, יצאנו נערות ונשים מהמושב, בדרכנו לעבוד אצל "גברת" בתל אביב, שם היינו מרוויחות "גרושים". חזרתי עם פירות וירקות, ואת הכסף שהרווחתי נתתי לאמי החורגת.

יום אחד, בעוד אני הולכת בתל אביב, ראיתי שיש שם משרדים של משרד החינוך. אני, נערה מחדיד, עם שתי צמות ארוכות ומטפחת על הראש, נכנסתי ובקשתי לדבר עם שר החינוך אבא אבן. השר הסכים לקבל את פניי ושאל מה אני רוצה. "אנחנו נמצאים במושב חדיד, צאן בלי רועה. אני רוצה מדריך, אני רוצה מורים. אנחנו קבוצה של ילדים שרוצים ללמוד, עובדים בבוקר ויכולים ללמוד בערב." אבא אבן הבטיח: "יהיה מה שתצרי". ובאמת, הגיע המדריך עמוס מרחובות, שהיה בא

וטרי במאפייה. לפעמים היה עובר אוטובוס אגד שנהגו היה חיים מבן שמן. חיים היה מזמין אותנו לעלות לאוטובוס מבלי לשלם.

בתל חדיד לא היו מקלחות פרטיות, אלא מקלחות ציבוריות, שתמיד היו בהן מים חמים. המקלחות היו נפרדות לבנים ולבנות, וביניהן הפריד קיר בנוי מפח. הבנים נהגו לעשות חור בפח ולהציץ לבנות, והבנות היו סותמות את החורים בסבון.

בתל חדיד היתה חנות מכולת וניהל אותה איש בשם פסח שבא מבחוף. כל משפחה קיבלה תלושים, תמורתם קיבלנו את הקצבת "המנות" שלנו לפי מספר בני המשפחה. אכלנו תפוחי אדמה, מקרוני, חלווה ואבקת ביצים. מדי בוקר היה מגיע לחם טרי וחם מלוד. לא היה בשר, והסתפקנו בלחם עם מרגרינה וריבה.

בכל יום ואהבנו אותו מאד. הוא לימד אותנו ולקח אותנו לטיולים. הוא גם סייע לנו ליצור קשר עם בני נוער במושבים אחרים.

הלימודים התקיימו במועדון שבמושב. סידרנו את המועדון שיהיה יפה ודאגנו להאיר אותו במנורות נפט (עששיות), כי לא היה בו חשמל. כל אחד מאתנו, לפי תור, הביא נפט למנורה, וגם קיימנו תורנות לניקוי המנורות. כשהכול היה מוכן חגגנו את חנוכת המועדון. אפינו עוגות, ויחד עם הנוער של בית עריף ואחיעזר חנכנו את המועדון שלנו והתחלנו בפעילות בו.

מאוחר יותר, אימצו אותנו בני נוער מרחובות, ומפעם לפעם נסענו לבקר אותם. הצטרפנו ל"בני עקיבא" והיינו גאים להיות חברים בתנועה.

התחילו שידוכים. התארסנו והקמנו משפחות. כל הנוער התחתן, כאשר רבים מהבנים היו עדיין

חיילים בשירות סדיר. אנחנו נישאו בשנת 1956 וקיבלנו בית משלנו. בעלי עבד בחקלאות וקיבלנו פרות. לפרה הראשונה שלנו קראנו חדידיה. היה לנו חלב ככל שנדרש.

השנים הראשונות היו קשות מאד. כל השנים עבדנו ביחד ובמשך הזמן הסתדרנו. נולדו לנו שמונה ילדים: גאולה, אורה, אראלה, אשר, נורית, עצמון, יעקב ויפעת. בשני חדרים גרנו עשר נפשות. בנינו בית גדול ליד הבית הקטן ועברנו אליו כשבתנו הצעירה יפעת היתה כבר בת שש. תמיד היה שמח אצלנו בבית והנוער היה בא אלינו לעתים קרובות. ילדינו גרים במקומות שונים ובנו אשר בנה ביתו בחדיד.

תודה לאל אנחנו מאושרים, שמחים בחלקנו וגאים בילדינו ובהישגים שלהם. זכינו לנכדים וגם לחמשה נינים.

אבא, צדוק שלום משה - צדיק

סיפורה של יוגית מתתיהו

הגענו למנוחה ולנחלה

הזיכרונות שלי מבית הוריי נעימים מאוד. זה היה בית חם עם אימא אוהבת ודואגת, ואבא שהיה גאה בי והיה ברור לו שאגיע רחוק, אפילו לממשלה. עליתי לארץ עם הוריי בעודי תינוקת, בת הזקונים של המשפחה. אבי הרב צדוק שלום משה זצ"ל היה ממנהיגי חדיד: ראש קהילה, שומר, קבליסט

ומרפא. אבי הגיע ראשון לחדיד, ואחריו באו אחרים. אבא היה מכובד כבר בתימן, אפילו המלך כיבד את דברי צדוק היהודי. כאשר עלינו לארץ הביא אבא למטוס שלושה ספרי תורה, תופים גדולים וכלי נגינה אחרים, תכשיטים וכסף. הכול נלקח ממנו לפני העלייה למטוס. עברנו כמה מקומות. תחילה היינו במעברת פרדסיה, שממנה עברנו לאשקלון, ואחר כך עברנו למחנה עולים בעתלית. מעתלית עלינו לתל חדיד, ולאחר שהות שם ירדנו למושב בו החלה הסוכנות לבנות בתים קטנים עבור העולים החדשים.

סוף כל סוף הגיעה המשפחה אל המנוחה ואל הנחלה. ביום הירידה מתל חדיד למושב חדיד אסף

אבא את הילדים, העמיס על חמור את כל הכלים שהיו לנו וירדנו למושב החדש. הרגשנו שזכינו לשיפור משמעותי ושיש לנו מקום מגורים קבוע לאחר כמה שנות נדודים. היה זה בית מספר 40 והיו בו שני חדרים ומטבחון. מבנה שירותים קטן היה מחוץ לבית.

אבא החל לעבוד כשומר ביישוב וגם בעבודה בשדה. במשך הזמן קיבלנו מהסוכנות סוס בשותפות עם עוד משפחה. היה זמן שגידלנו טבק, ורוב הזמן היה לנו עדר של צאן. אימא היתה יוצאת למרעה עם הצאן, ולפעמים החלפתי אותה במרעה, בעיקר עם עדר העזים.

הכנסת האורחים של אבא

אבא היה ידוע בהכנסת האורחים שלו. כל אורח שהגיע למושב, ולא היה לו מקום ללון בו היה לן בביתנו. היה במושב מדריך נוער מ"בני עקיבא" בשם דני שגר לבדו. אבא לא יכול היה לשאת את העובדה שהוא גר לבד והזמין אותו לגור עם המשפחה. דני היה טברייני ואהבנו אותו מאד. הוא העביר פעולות מעניינות ואהבנו לטייל אתו בסביבה. הוא הכיר לנו דברים חדשים כמו למשל את פרי האבוקדו.

מדי שני וחמישי. אנשים רבים היו באים אל אבא, גם מחוץ לחדיד, כדי לקבל מזור למחלותיהם. אבא הצליח לרפא אנשים. הוא ידע לרפא בצמחי מרפא, וכן כתב קמעות, ושמו הלך לפניו בכל הסביבה. זכור לי קצין משטרה, שלא גר בחדיד. הקצין הגיע אל אבא עם בנו שהיה חולה בידיו וברגליו. אבא טיפל בו בצמחים והנער נרפא. אני זוכרת שאבא השתמש בקליפות רימונים לריפוי פצעים.

אבא היה מתקשר על פי הקבלה. הוא ידע לקרוא ולקלוט מה עובר על אנשים והצליח לסייע לאנשים במשבר, לנשים שהתקשו להרות ולאנשים שסבלו מבעיות נפשיות. היו לו ספרים שהיו רק שלו ובהם השתמש לחיבור אותיות. אימא סייעה לאבא. היא כתשה ורקחה כל מה שצריך היה לרקוח מצמחי מרפא. פעמים רבות נכחנו גם אנו, הילדים, בפגישות של אבא, אך לא גילינו עניין בנושא.

בחגים נהג אבא לשחוט כבש ורבים היו באים לאכול משולחנו. אבא חשב תמיד שצריך לעזור לאחרים. הוא נהג לומר: "אדם שאומר שהוא רעב - תנו לו לאכול."

ערבי שבת בביתנו היו שמחים - שרנו שירי שבת ואבא נשא דברי תורה. הוא היה משתף אותנו

כאשר הגיעה עליה נוספת מתימן ומשפחות חדשות התיישבו בחדיד, קלט אותן אבא בשמחה. הוא ליווה במיוחד משפחה אחת, את משפחתה של נעמי מנצור רובין. הם הרבו לבוא לביתנו, ובשעות הערב היה אבא מלווה אותם לביתם, כשהוא חמוש בנשקו. באחת הפעמים הם נתקלו במסתננים שאבא בתושייתו הצליח להניס.

בכל מעשיו של אבא היתה לצדו אימא שהעריצה אותו. אימא אמרה תמיד: "מה שאבא שלכם אומר, תכבדו ותשמעו. הברכה של אבא חשובה." אימא היתה אשת חיל, אנרגטית וחרוצה מאד. היתה לנו רפת שאימא עבדה בה. היא חלבה את הפרות, לקחה כדי חלב למחלבה, עבדה גם בשדה וקטפה תירס. במשך כמה שנים עבדה במטבח של בית הספר. דבר לא היה קשה לה. היא דאגה שתמיד יהיה אוכל בבית עבור המשפחה ועבור אורחים. אימא היתה מכינה, במיוחד בשבילי, לחוח קטן שקראה לו "לטיף". אני מתגעגעת לחום שלה.

איש רוחני ומקובל

לאבא היה תמיד בית כנסת ליד הבית, ובכל יום היה שם מניין. אבא היה אדם רוחני מאד. הוא היה צם

ואני עמדתי והבטתי בו. שכן הגיע ושכנע אותו לבוא אתו למושב אחיעזר. אחי נענה ויצא אתו ועם עוד שני חברים. הארבעה הלכו ברגל ונתקלו במסתננים. החבר נפגע ראשון וצעק. אחי ניגש לעזור לו ואז ירו גם בו. אחי וחברו נהרגו, ושני החברים האחרים הצליחו לברוח.

זו היתה טרגדיה של כל המושב. ישעיהו, שכולם קראו לו יעיש, היה צעיר אמיץ ורגיש שהושיט עזרה ברצון ושכולם אהבו אותו. כל חברי המושב בכו. עד אז לא היה בית עלמין בחדיד, ובעקבות האסון הוקצה שטח לבית עלמין, והם היו הראשונים שנקברו בו. אימא אושפזה ליום אחד בבית חולים. לא ישבנו שבעה בגלל החג. כל חפציו של אחי הוצאו מהבית כי חשבו שבכך יקלו על אימא באסונה. כך לא נשארו לנו חפצים שלו למזכרת. ההורים לא יכלו לחזור ולחיות בבית ללא אחי ועברו לבית אחר שהתפנה. אחיין אחד שנולד כעבור כמה שנים נקרא על שמו של אחי, שהוכר כחלל פעולת איבה. מאותו יום ואילך גוננו עלינו ההורים והיו בחרדה מתמדת. אימא היתה יושבת ומחכה לשובי הביתה בערב.

מבין הילדים של המשפחה נשארו חמשה בחדיד והקימו משפחות. אבא נפטר בשיבה טובה והמונים באו ללוות אותו בדרכו האחרונה. עד היום אנשים רבים עולים לקברו כמו לקבר של צדיק, מתוך אמונה שהוא יכול לעזור להם. מבחינתי אבא היה צדיק.

בחויות אישיות וגם מספר על החיים בתימן. הסיפורים היו מעניינים, כי לאבא היה חוש הומור. אף על פי שאבא היה אדם דתי, הוא היה פתוח וסובלני וקיבל כל אדם כפי שהוא, מבלי לנסות לתקן או להטיף מוסר. הוא היה פתוח ללימודים של ילדיו ולחידושים בעולם. היינו בין הראשונים בחדיד שלביתם נכנסה טלוויזיה. מעולם לא העיר לנו אבא על אופן הלבוש, אבל לא ויתר על חוסר נימוס ולא סלח על חוצפה. אצלנו בבית לא היו מריבות בין הילדים. הגבולות היו ברורים, המסר עבר: כבוד, יושר אישי ובלי התחכמויות. אי אפשר היה "לעבוד" עליו, וגם לא ניסינו.

האסון

ההורים שלנו האמינו שבארץ ישראל הם מוגנים, עד שקרה האסון.

יום שני, 7 בספטמבר 1953, היה יום לפני ראש השנה. אחי ישעיהו משה (סאלם) סייד את הבית

ישעיהו משה ז"ל

סעיד זכריה, איש שלום

באזור שלנו. אבא ידע לרצות את השופט. זכור לי מקרה שבו היה לאבא סכסוך כשהיינו במודיה, לפני עלייתנו לארץ. ערבי מקומי תבע את אבא לדין על כך שלא סיפק לו במועד תכשיט שהזמין, למרות ששילם עבורו מקדמה כמקובל. אבא היה עמוס בעבודה ולא הצליח לעמוד בלוח הזמנים. האיש איים שיהרוג את אבא.

מוקדם בבקר נתן לי אבא כסף עבור השופט ושלח אותי אליו עם חלת דבש. השופט קיבל את המתנות, טפח על כתפי ואמר: "תגיד לאבא שלא ידאג". השופט נזף בתובע ואמר לו שהיהודי הוא בן חסות וכי אין לאיים עליו. אבא סיפק את העבודה, אך באיחור מסוים.

מספרים צדוק זכריה, משה זכריה וגם הנכד אוריאל צדוק מספר

החיים בתימן

מטר אבנים קיבל את פנינו בעיר שוקרא שבתימן, הקרובה לים סוף. הגענו לשם בדרכנו לעלות לארץ ישראל כשאנחנו על משאית שהסיעה אותנו לכיוון עדן. מודיה, העיר ממנה באנו, היתה קרובה לעדן, שהיתה תחת מנדט בריטי. שם, בתימן, היה אבי רב, שוחט וגם צורף כסף. את כל צורכי הדת סיפק אבא חינם אין כסף. הוא לא התפרנס מהרבנות, וערך ללא תמורה חופות, גירושים, וכל מה שנדרש. משפחתנו היתה ידועה ומכובדת. פרנסתנו היתה מהצורפות. לאבא היו בתימן תשעה אחים, שאחד מהם נסע לחבן ולימד שם תורה. בתמורה לימדו אותו יהודי המקום את עבודת הצורפות בה היו ידועים, ורבים מהם היו צורפי כסף אומנים. את הידע שרכש הביא הביתה למודיה.

ביתנו היה בית פתוח בו היו מתארחים חכמים שהיו בדרכם ממקומות רחוקים. היינו שוחטים כבש או עז ומזמינים אורחים. ביקור כזה היה חג עבורנו, והיינו לומדים הלכות יחד. אבא היה מכניס אדם לביתנו גם בשעה שתיים אחר חצות. בתימן לא היו תעודות זהות, ולא ניתן היה לאמת זהותו של אדם. לצערנו היו גם מתחזים שזכו בכבוד שלא הגיע להם. באחד המקרים הגיע נוכל שאסף כסף מיהודים ומגויים, אך למזלו הרע זיהתה אותו אחת הנשים, והמתחזה נס על נפשו.

אבא ידע איך להתנהל עם הגויים והסתדר אתם יפה מאד. היה לו חבר ערבי, סולימן נאסר, שגר

פרידה עם מטר אבנים

עם קום מדינת ישראל החלו הצעירים המוסלמים בתימן - ה"שבאב" להתקומם, להציק ליהודים ולהתנכל להם. יהודי תימן רצו, רובם ככולם, לעלות לארץ, ורבים מהעולים עברו דרך מודיה בדרכם לעדן. המלך המקומי, עבדאללה חסן, הגן על היהודים ופרסם כרוז בו הוא מורה למקומיים לאפשר ליהודים לעבור גם אם נשאר חוב שטרם נפרע. המקומיים לא נענו לקריאתו ויידו אבנים על שיירות העולים. כשעזבנו את מודיה בדרכנו לעדן והגענו לשוקרא, חסמו מקומיים את דרכנו, איימו על חיינו ולא אפשרו לנו להמשיך בדרך לעדן. הם יידו אבנים ואמי נפגעה מאבן שהושלכה לעברה ופגעה באפה. עבדאללה חסן הגיע למקום ואבא הסביר לו שהוא מכר את כל רכושו והחזיר את חובותיו, וכי הוא בדרך לארץ ישראל. המלך שוחח בקשר עם משה שרתוק (שרת), ואחר כך אמר למקומיים שאם לא ישחררו את משפחתנו הוא יעשה בהם שפטים. המשכנו בדרכנו.

קבלת פנים מושלגת

לאחר נחיתתנו בשדה התעופה בלוד נשלחנו

למחנה העולים בעתלית, שם שיכנו אותנו בצריפים. היינו שמונה נפשות: אבי סעיד, אמי נור, חמשת הילדים ואשתו השנייה של אבי תמר (קמר). ששת ילדיה של תמר נולדו בארץ מאוחר יותר. אני נולדתי בתימן, ילד שני אחרי אחותי הבכורה לאה, המבוגרת ממני בארבע שנים.

אבא שמע ברמקול של המעברה כי אנשים שעלו מאזור מודיה נמצאים בפרדסיה. הוא רצה לחבור לאנשים שאותם הכיר מתימן, ולכן הלך למשרד הסוכנות והודיע שהוא עובר לפרדסיה, ואנחנו אתו. הגענו למעברה ענקית שהמגורים בה היו באוהלים. היו שם מקלחות נפרדות לנשים ולגברים, כמו פעם, בקיבוץ. איש מאתנו לא ישכח את החורף של שנת 1949/50. שלג כבד ירד עלינו במעברת פרדסיה, והאוהלים קרסו על רשינו.

בית אחד - שתי כניסות

מאוחר יותר עלינו עם משפחות אחרות לתל חדיד, וכמו המשפחות האחרות הקמנו בית במושב חדיד. מאחר שלאבי היו שתי נשים, היה לנו בית ובו שתי כניסות, שני מטבחים וחצר אחת. ילדיהן של שתי הנשים היו אחים לכל דבר. אבא היה אדם ליברלי,

משה ואריאל בנו מספרים

שְׁמִסִּיה

לאבא היה יחס מיוחד לחלשים. אבא לא זנח את אחותו שְׁמִסִּיה זכריה שהיתה עיוורת. היא חיה בביתנו כל השנים עד שנפטרה. שמסיה היתה אישה מדהימה, תמיד מחייכת ומייעצת ובעלת זיכרון בלתי רגיל. שמסיה התפללה כל הזמן, ובעת צרה נהגו כולם לומר שכאשר היא מבקשת את חסדי האל, לא ייתכן שבקשתה תושב ריקם. היא סייעה במלאכות הבית והיתה מבשלת. בשלוש שנותיה האחרונות היא חיה בביתי בחדר שבניתי לה עם מקלחת צמודה. הבן שלי היה נרדם בחיקה. היא נפטרה בשבת בבוקר, בידי ממש ונקברה ליד אחיה ואשתו. אהבנו אותה מאד.

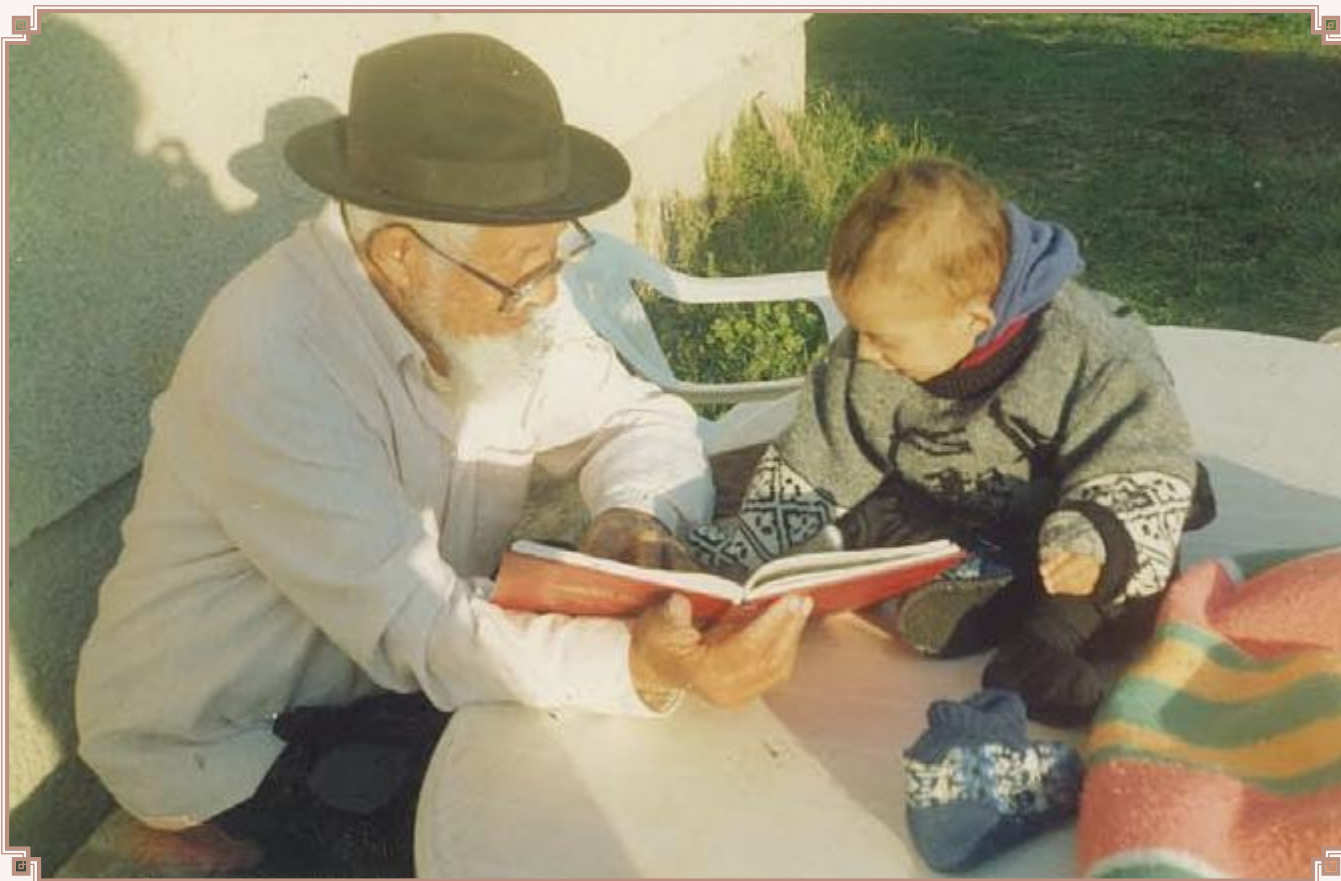
ילדות יפה במושב

ילדותי בחדיד היתה נהדרת. נולדתי לאמי תמר בשנת 1956. למדתי במושב עד כיתה ח'. רוב השנים

עם "ראש פתוח", אדם חם ותלמיד חכם. אבא היה מורי בחדיד, וגם רב ביישובים סמוכים: יציץ, בית נחמיה וכפר דניאל. אבא היה שוחט במושב שלנו בו היו כמה שוחטים, ושימש גם חזן בבית הכנסת ובעל תקיעה התוקע בשופר.

לאבא היה הטנדר הראשון במושב, ואנחנו היינו גאים. הוא נהג לעבוד בבוקר ואחר הצהרים היה יושב על המרפסת. נשותיו היו מגישות לו קפה, והוא היה מספר את קורות היום והימים שעברו. רבים היו באים, יושבים איתו ומאזינים לדבריו משום שהיה לו חוש הומור וכולם ידעו שהוא מקבל כל דבר בקלות.

אבא הנחיל לנו את חוש ההומור וגם את ההבנה שאין להגיב בלי מחשבה תחילה. "חשוב לפני שאתה פועל", הוא נהג לומר. דבריו של אבא מלווים אותנו כל חיינו. "תחזיק בענף ועל תחזיק בעלה", נהג לומר כאשר היה צריך לקבל החלטה.

הכיתות היו די קטנות וההרגשה היתה ביתית, כמו משפחה. אהבתי מאד את בית הספר, ובמיוחד את המורה אדי אברמוביץ, יבדל לחיים ארוכים, שהיה מורה חדש וצעיר, וכל דבר שלימד, הדגים באופן מוחשי. אדי היה בא מדי יום מפתח תקווה, ואני מודה לו על המלצותיו הטובות. הוא המליץ שאלך ללמוד ב"מקווה ישראל", כך עשיתי, ועל כך תודתי.

אנחנו, הילדים במושב, היינו ממציאים משחקים שנהנינו לשחק. אהבנו לשחק במשחק כיבוש הדגל. התארגנו בשתי קבוצות לפי מספרי הבתים והתחרינו על תפיסת הדגל. לחלק מהילדים היו אופניים ולכל שתי משפחות היה סוס אחד עם עגלה. הסוס והעגלה שמשו להובלת סחורה ללוד אבל גם

לספורט. אהבתי לרכוב על הסוס אף על פי שנפלתי ממנו עשרות פעמים. אהבנו לרכוב ללא אוכף, זה היה מהנה מאד למרות שהישבן כאב. נהגנו לרכוב לפרדס ובדרך הסוס היה פותח בדהירה מהירה שלא תמיד עברה בשלום.

אריאל: אני זוכר את סבא יושב על המרפסת, מחייך תמיד ובידו ספר: "משנה ברורה", "יורה דעה" או "חוק לישראל".

משה: אבא נמנע מלהיכנס למחלוקות. הוא היה איש שלום ותמיד אופטימי. הוא רצה שתהיה אחווה בין האחים ושאחד יכבד את השני, בערבית "תתכאו" (אלוה). אבא היה גאה בנו ובכך שכל ילדיו למדו ומצאו עבודה הגונה.

אבא נפטר בגיל 86, באופן די פתאומי והיה בדעה צלולה עד יום פטירתו.

כיום מתגוררים בחדיד ששה מילדי המשפחה: צדוק, שלום, חנה (חבני), שושנה (זכריה), משה ואבנר. חמש מאחיותינו נישאו ועזבו את המושב: לאה (מנצור) גרה באחיעזר, ברכה (ינאי) גרה בראש העין, מזל (זכריה) בפתח תקווה, שמחה (מלכה) בגני תקווה ואילנה (מרצ'לי) בביתר עילית.

מבצורת בתימן לשלג במעברה

ברוך הוא שירד גשם. עוד הם מתפללים והשמים התכסו עננים והחל לרדת גשם וגשמים עזים ירדו לאחר מכן. גם השנים שלפני עלייתנו לארץ היו שנות בצורת.

היחסים שלנו עם הערבים היו טובים. כשראו הערבים ילד יהודי מסתובב ברחוב היו אומרים לו: "ילד, לך לבית הכנסת". יהודים עשו את כל המלאכות כולל תיקון טרקטורים ולא סבלו מהתנכלויות.

סבא היה רב והיה מוסמך שחיטה וקידושין, ולכן היו למשפחה בית כנסת ומקווה טהרה ליד הבית. בבית הכנסת היה מניין מדי יום. יש ברשותי מגילת אסתר בת מאה ועשרים שנה בה היו קוראים בפורים בבית הכנסת שלנו.

אבא היה צורף כסף וגם מתקן כלים. הוא היה עובר מכפר לכפר ומתקן כל מה שצריך. בכל כפר היה נשאר שבוע ולן בחדר שנתנו לו הערבים. באותו חדר גם עבד. אבא היה מתקן כלי כסף וגם מתקן ומדביק כלי חרס שנשברו. לתיקון כלי חרס השתמשו באותה עת בעופרת.

העלייה לארץ

בן שש עשרה הייתי כשעליתי לארץ. הודיעו לנו שכל היהודים עולים לארץ ישראל. הפרידה מהשכנים הערבים היתה מרגשת מאוד. חלק מהם פחדו שהערבים מארץ ישראל יתנכלו לתימנים ויהרגו אותם כיוון שאפשרו את עליית היהודים. הם בקשו: "תבקשו עלינו אצל אלוהים שלכם".

במחנה "חאשד" הייתי כחודשיים וחצי ויצאתי בטיסה לארץ. משדה התעופה נלקחנו לעתלית, ואחרי כחודשיים עברנו לפרדסיה, כי שם היו בני

סיפורם של משה וחנה סעיד

משה וחנה סעיד נולדו וגדלו במודיה שבתימן, ולשניהם זיכרונות טובים מהחיים שם.

משה מספר

גשם, בוא!

מודיה שוכנת באזור הררי ולא גשום, מהלך כשבוע מעדן. הוריי סיפרו לי ששנה אחת היתה בצורת כל כך קשה שהאנשים צעקו אל השמים: "אין גשם! אין גשם!" הגיעה אלינו משלחת של ערבים שנושאים

אתם עגל, שבשרו נחשב לבשר המשובח ביותר, וביקשו שנתפלל לגשם. השוחט שחט את העגל בוואדי והיהודים עמדו והתפללו וביקשו מהקדוש

אהבתי את שלום מנצור, איש טוב ומשכין שלום, וגם את סאלם סלח שנהג לעזור לכל מי שביקש. הקשר שלנו עם משפחת זכריה התחיל בתימן וממשיך גם אצל ילדינו. אנחנו כמו משפחה עד היום.

חנה מספרת

הערבים הגנו על היהודים

הייתי ילדה צעירה, בת שמונה, כשעזבנו את מודיה בדרכנו לארץ ישראל. זכורה לי ילדות שהיו בה יחסים טובים עם השכנים הערבים והיינו משחקים עם הילדים שלהם. הערבים בעיר פחדו שהגרמנים יבואו לתימן וארגנו משמרות שיגנו על היהודים. השלטון באזור שלנו היה בריטי, והיה שליט ערבי ששלט מטעם האנגלים, ששמו היה עבדאללה חסן. הוא הגן על היהודים ודאג שלא יפגעו בהם. היתה שמועה אצלנו שעבדאללה חסן הוא יהודי. הוא

משפחה שלנו. בפרדסיה נשארנו שנה. לא היתה לנו עבודה והתקיימנו מתלושי אוכל שכל משפחה קיבלה. את האוכל קיבלנו במטבח המרכזי. היו אנשים שהלכו לעבוד במושבים בסביבה, כדי שיהיה בידם מעט כסף. החורף הראשון היה קשה, ירד שלג כבד, והאוהלים התמוטטו. מפרדסיה עברנו לאשקלון, לשכונת מגדל בה גרו גם ערבים, שמאוחר יותר עזבו לעזה.

אני אוהב את חדיד כאילו נולדתי פה. היו פה אנשים שאהבתי. הרב סעיד שמעון גר לידנו. אני זוכר אותו בביקורו בביתנו בתימן. הרב היה לי כמו בן משפחה. אנשים רבים אהבו והעריצו אותו כי הוא היה איש טוב, מנהיג ואהב את כולם. אנשים רבים היו מבקשים את עצתו ושואלים שאלות, והוא נתן מענה לכולם. הילדים שלי אהבו ללכת אליו כי הוא ידע לדבר עם כולם, עם מבוגרים ועם צעירים כאחד.

היה בא לבית הכנסת ומסתכל על ספרי התורה. הוא ידע שאסור להיכנס למקום בו הנשים בישלו.

"יש כאן שדים"

הגיע מישוהו מארץ ישראל, אשכנזי, ואתו עוד אנשים. הם דברו עברית, והבנים דברו אתם. הבנים ידעו עברית כי למדו תורה. הבנות אמנם שמעו את השיעורים של הבנים, אך לא למדו ולא ידעו עברית. האנשים היו לבושים כערבים ונכנסו לבקר בבית הכנסת ובמקווה. האשכנזי חשש שהשלטונות יגלו שהוא בא מארץ ישראל. כולם שמחו לפגוש אותו. הוא שאל לשמות הילדים, ואנחנו ביקשנו לדעת מה קורה בארץ ישראל. רצינו לדעת מה קורה עם היהודים בכל מקום, ואני זוכרת שבבית הכנסת התפללו לשלום היהודים ברוסיה, ואנחנו הילדים שאלנו תמיד: "מה זה רוסיה?"

כשארזנו את מטלטלינו ועמדנו לצאת ממודיה, עמדו השכנים הערבים סביב המשאיות שבאו לקחת אותנו לעדן, בכו וביקשו שנשאר. הם אמרו: "מי יעשה לנו תכשיטים? יהיה רע אם כל היהודים יעזבו כי לא יהיה מי שיתקן את כל החפצים והכלים שמתקלקלים."

הגעתי לארץ עם הוריי שמס וסאלם סעיד ועם משפחתי. זה היה בערב שבת, ובגלל השבת נשארנו בשדה התעופה יושבים על שמיכות. היו שם חיילים ושוטרים ששמרו עלינו ועזרו לנו. על הקירות היו מראות גדולות, ואני נבהלתי מאד כי ראיתי את כולם כפול. בתימן לא היתה לנו מראה גדולה, אלא רק מראה קטנה בה השתמשנו כדי להסתכל בפנינו. התחלתי לברוח ולצעוק: "יש כאן שדים!" החיילים החזירו אותי למשפחתי.

ההתיישבות בתל חדיד

החורף הקשה זכור לי היטב. הלכתי בשלג ללא

נעליים וללא בגדים חמים כי לא היו לי נעליים, ואפילו לא מעיל. שחקנו בשלג ורחצנו את פנינו במי השלג. לא חליתי ולא השתעלתי. איש לא חלה.

כל המשפחה עלתה יחד לתל חדיד: אבא, אימא, אחותי ברכה (כיום חבני), ואחותי אסתר (כיום סייר), והיו עוד דודים ודודות. הילדים התחילו ללמוד בצריף בכיתה ללא שולחנות וללא ספרים. היו רק ספסלים, והיה מורה שלימד אותנו בשיטת השינון - הוא קרא, ואנחנו חזרנו אחריו. בכיתה שלנו היו עשר בנות וכולן היו תלמידות טובות. היתה אפילו תחרות בינינו. רציתי מאד ללמוד, והייתי תלמידה חרוצה.

האל העניש אותנו

יום אחד ברחנו משיעור והאל העניש אותנו. ראינו סברס אדומים ויפים ואמרנו: "בואו נאכל." לא הכרנו את הפרי הזה, וכל אחת קטפה פרי והכניסה אותו לפיה. הפה שלנו התמלא בקוצים דוקרים ועל השמלות נשרו קוצים רבים ונאחזו בהן. ניסינו להוציא אותם, ולא הצלחנו. שפתינו התנפחו, וכך הגענו אל חיה, שהיתה מדריכה בתל חדיד. חיה הזדעזעה: "ריבונו של עולם, מה קרה לכן?" אמרנו: "ראינו תמרים גדולים, כמו אפרסקים גדולים וחשבנו שזה בריא." חיה טיפלה בנו, קילחה אותנו, לקחה את הבגדים ונתנה לנו בגדים משלה. עם פינצטה ומברשת היא שלתה את הקוצים.

החיים שלנו במושב

בשנת 1957 התחתנו, משה ואני, בחתונה שמחה מאד. כאן בחצר הבית הוקמה במה, והאירוע התקיים במגרש של השכן שלנו. הכיבוד כלל עיזים שנשחטו לכבוד החתונה ומרק שעועית שאף אחד לא רצה לאכול.

במקום זה, בו אנחנו גרים כיום, היה צריף, ואחר כך

בנתה לנו הסוכנות בית חדש. הבתים הראשונים היו רעועים - היו סדקים בקירות, ובסדקים הסתתרו נחשים וקירות התמוטטו. במשך השנים עבדתי במשק שלנו, בבניין, בפרדס וגם במשק בית בתל אביב. במשק שלנו היתה רפת ובה ארבע פרות וגם עגלים. היו לנו מעט כבשים, לול עם עופות וגם אווזים שפיטמנו. בשדה גידלנו ירקות, בוטנים ותירס.

משה עבד בבניין, ואחר כך עבד בסבלות בממ"ן, בשדה התעופה. כאשר משה חלה באסטמה, קיבלנו עזרה רבה מאברהם קורמן שהיה מנהל מחלקת הרווחה.

נולדו לנו ארבע בנות ושלושה בנים: יהודה, דורית, עדי, נילי, איטה, אבשלום ואופירה. לבתנו נילי קראנו על שם שרה גיבורת נילי. בתנו איטה קיבלה את שמה של המזכירה האהובה של בית הספר

במושב, איטה נחום. הילדה נולדה בערב בו איטה התחתנה. כולנו התלבשנו והיינו מוכנים לצאת לחתונה, ואז החלו הצירים. לא הגענו לחתונה, אך שמה של איטה נשאר אתנו.

אני אחות של כולם במושב. חנה מרחום היא חברתי מתימן ועד היום. גדלנו בשכנות וכל חיינו אנחנו יחד, בוכות וצוחקות, ותמיד יחד. אני שמחה שהבנים שלנו אבי (אבשלום) ויהודה, בנו את ביתם בחדיד.

משה סעיד הלך לעולמו בכ"ג כסלו תשע"ה, 15 בדצמבר 2014.

חנה סעיד הלכה לעולמה בט"ז בשבט תשע"ה, 5 בפברואר 2015.

חנה ומשה סעיד הובאו למנוחות בבית העלמין בחדיד. תהיה נשמתם צרורה בצרור החיים.

כל כך טוב לכם, ילדיי

מחיזה (עליזה) סעיד¹

בתו של המרפא

בכל ערב שבת אני נכנסת בדלת ביתו של בני ומודה לאל שהביא אותי לכאן. כל כך טוב לכם ילדיי, אתם אפילו לא יודעים כמה טוב לכם. אני מודה לאל שאני כאן, אף על פי שבאתי ממשפחה עשירה בתימן, משפחה שתמכה בכולם.

אבי, צדוק משה, היה מרפא וקבליסט. גרנו במודיה שעל יד עדן. בתימן התחתנתי עם מוסה, שם נולדו לי שלושה בנים. הבן הבכור, סעיד, מת בתימן בגיל חמש. עלינו לארץ בשנת 1948 עם שני ילדים: צדוק, בן שלוש וזכריה, בן שנה. עלתה אתנו גם אשתו השנייה של בעלי, אֶמְנָה. אמרו לנו שאסור לנו לקחת דבר אתנו בדרך לארץ ישראל, ובאנו רק עם הבגדים שעלינו. אפילו צלחת לא הבאנו.

מוות מיותר

הביאו אותנו למעברת בית ליד בה גרנו שנה, ואחר כך עברנו למגדל גד, היום אשקלון, למשך חצי שנה. באותה תקופה היו שני מקרים של פטירה במשפחה. ראשונה נפטרה סבתא שלי, שגרה בנתניה. שנייה נפטרה אחותי אֶמְנָה שמתה מצער לאחר שסיפרו לה שבתה נחטפה על ידי מוסלמים ומתה. היא לא יכלה לחיות עם הידיעה הנוראה הזאת. מותה של אמנה היה קשה לנו מאוד. היא מתה בבית חולים ונקברה במקום לא ידוע. המשפחה לא ראתה אותה מיום שהועברה לבית החולים, ולא הצליחה לברר היכן היא מאושפזת, ואף לא היכן נקברה. אלה היו השנים הראשונות של המדינה, לא היה סדר ולא היה רישום מדויק. 1 מחיזה סעיד, בת 90 לערך ביום שרואינה. על פי תעודת הזהות היא בת 102!!

במשך שנים חיפשה רחל חלימה מקומות קבורה של בני משפחה בישראל. היא איתרה את כולם מלבד את הקבר של אמנה, ועד היום איש אינו יודע היכן הוא. זה היה מוות מיותר כי בתה של אמנה לא נחטפה ולא מתה כפי שסיפרו לה. הבת עלתה לארץ, ומאוחר יותר נישאה והקימה משפחה.

רות דיין קנתה מתכשיטיו

החיים בבית ליד היו קשים מאד, אבל גם כשהגענו לתל חדיד היה קשה. היו שם צריפים במצב גרוע, שבורים ובלי כלום והיו אוהלים. את המים הבאנו מבארות, וחשמל היה רק למאור. לא היו לנו מקררים, ולא יכולנו לשמור אוכל. היו מחלקים לנו מצרכי מזון, וזה אף פעם לא הספיק. היינו מכינים

שגרה איתי. אבי גר בבית אשתו השנייה. התחלתי לעבוד במשק בית בתל אביב. איך הייתי מגיעה לתל אביב? הייתי הולכת ברגל עד לוד, ומשם נוסעת באוטובוס לתל אביב. בימים גשומים לא יצאתי לעבודה, כי אי אפשר היה ללכת בשדות ללוד.

ימים שמחים

היו לי בחיים גם הרבה ימים שמחים. האושר שלי הם הילדים שלי. בשנת 1958 נולדה לנו הבת סגולה. לא הלכתי לשום בדיקות וילדתי אותה בבית בעזרת אמי, שגזרה את חבל הטבור. חגיגה ראשונה שחגגנו היתה בר המצווה של הבן צדוק. לא חגגנו במסיבה גדולה, אלא רק בהנחת תפילין. אהבתי לפנק את הילדים שלי, ובכל רגע הייתי מוכנה להכין להם את מה שהם אוהבים.

הקימו במושב גן ילדים, בית ספר וגם מטבח מרכזי כדי שתהיינה לילדים ארוחות חמות. עשרים ושבע שנה עבדתי בגן הילדים כעוזרת גננת, בהתחלה עם הגננת שרה, ואחר כך עם הגננת שמחה. הילדים בגן והגננות קראו לי עליזה, וזה היה השם שקיבלתי כשעליתי לארץ. אהבתי מאד את הילדים, והם זוכרים אותי עד היום, כשהם כבר הורים בעצמם. גם הילדים שלי היו בגן הזה. היו זמנים שהיו בגן חמישים ילדים. בימים גשומים הייתי יושבת בפתח הגן ומנקה לילדים את הבוץ מהנעליים לפני שנכנסו לגן היפה והמסודר.

למרות הכול, אני מודה לאל שאני כאן.

בצק ואופים קובנה, לחוח ופיתות תימניות. לא יכולנו לגדל ירקות כי השטח היה טרשי. היתה מכולת בה היו מעט מצרכים, והיתה מרפאה שאליה הגיע רופא פעם בשבוע לבדוק את האנשים.

החיים השתנו כשירדנו מהתל למושב חדיד. הגענו למושב בחורף, וכל משפחה קיבלה בית בו היה חדר אחד, מטבחון ומקלחת קטנה. השירותים היו בחוץ. לא היו כבישים, וגם לא היה בית כנסת. אבי בנה בית כנסת בצריף. בעלי היה צורף, עבד בבית והכין תכשיטים. רות דיין היתה באה לקנות מתכשיטיו.

שלחו אלינו מדריכים שלימדו אותנו להשתמש במצרכים מקומיים, שאותם לא הכרנו בתימן. הגיעה מדריכה אשכנזייה שרצתה לעזור, אך היה קושי בתקשורת כיוון שלא ידענו די עברית. העיר לוד היתה עבורנו מרכז חשוב והלכנו לשם ברגל.

בחדיד שמרו עלינו מפני הפדאיונים (מסתננים) שפחדנו מהם ומהגניבות שלהם. השומרים היו מאנשי המושב שקיבלו נשק.

הפרנסה היתה קשה והייתי צריכה לדאוג גם לאמי

בית הורינו, סאלם ורחל סעיד

אלי (אלעזר) בן שלום וניר

סעיד מספרים

מהכיתה לחתונה

אמי, רחל בת שלום שלמה משה, נלקחה מבית הספר לחתונתה. היא אהבה ללמוד והיתה תלמידה מצטיינת בבית הספר במושב חדיד, אולם יום אחד הגיעו לכיתה אביה וחמיה לעתיד, ובעודה יושבת ולומדת אמרו

לה: "בואי

להתחתן".

אביה וחמיה

של אמי

יהיו לימים

הסבים שלי,

שניהם רבנים

וצדיקים, גם

קרובי משפחה

וגם חברותא

קבועה. אביה

של אמי היה

תלמיד חכם,

שוחט, צורף, והעמיד תלמידי חכמים. רבים היו באים אליו לקנות את מעשי הצורפות שייצר. לסבתי, צדיקה ותמימה, נולדו שתי בנות, לילה ורחל - היא אמי. לסבי היה בן מנשואים קודמים בשם משה. הם התגוררו במשרע ליד ביידא.

ובבואה הביתה הראתה לאביה את התצלום. האב אמר: "יה בינתי, כתוב בתורה: לא תעשה לך פסל וכל תמונה". אימא רצה בחזרה אל הצלם והחזירה לו את התמונה. הצלם אמר שאינו יכול להחזיר לה את הכסף ששילמה והיא השיבה לו: "לא רוצה דבר, רק הכבוד של אבא".

אימא נחשבה למשכילה לזמנה וידעה כמעט את כל התנ"ך בעל פה. היא אהבה לספר סיפורים ששמעה מאביה, וכל המשחקים ששיחקו אתה היו קשורים לידע ולבקיאות בתורה. היא היתה מתחילה פסוק, ואנחנו היינו מחפשים את ההמשך. כמו כן, היא חדה לנו חידות "מי אמר למי?"

הורי אבי, סעיד וחלימה סעיד (צדוק) גרו בכפר ליד ביידא. מסיפורים ששמענו סבא היה קנאי מאוד לתורה ולדת ואדוק מאוד. סבתא היתה מכניסה אורחים, ושניהם יחד אספו יתומים לביתם וגידלו אותם. ילדיהם היו: הבכור שלום (הוא אבי), עובדיה, ומשה ז"ל, והבנות לאה, רחל ועיליה.

אבי אהב מאד את משפחתו. יחד עם אימא גידלו שמונה ילדים: הבנות סמדר, תקווה, נאוה, יקרה, חבצלת ולימור והבנים אני אלעזר או בקיצור אלי ובן הזקונים, אחי הצעיר, ניר. אתי נולדה אחות תאומה שנפטרה מספר ימים לאחר הלידה. זו היתה הסיבה לכך שגידלו אותי כמו בצמר גפן ושמרו עליי כל הזמן שלא אפול ולא אחלה.

משבגרתי, הבנתי

גדלתי בחממה, ולא זכור לי מחסור בבית. רק משבגרתי, הבנתי שהיו שנים שהחיים בהן היו קשים במושב שלנו. הוריי דיברו מעט מאד על הקשיים בשנים הראשונות שבהן עזבו רבים את

לא תעשה לך פסל וכל תמונה

אימא רחשה כבוד רב להוריה, ובמיוחד התגעגעה כל ימיה לאביה וללימודים במחיצתו. אימא סיפרה שכאשר היתה נערה צעירה הצטלמה אצל צלם,

אבא סיפר שיום אחד המפקד בצבא קרא לו ושאל: "סעיד, מדוע המיטה שלך אינה מסודרת?" אבא ענה לו: "מיום שנולדתי אמי מפנקת אותי ואני לא יודע לסדר מיטה, וגם לא מתכוון לסדר אותה". המפקד ויתר לו כי ידע שאבא מוכן לעשות הרבה דברים אחרים.

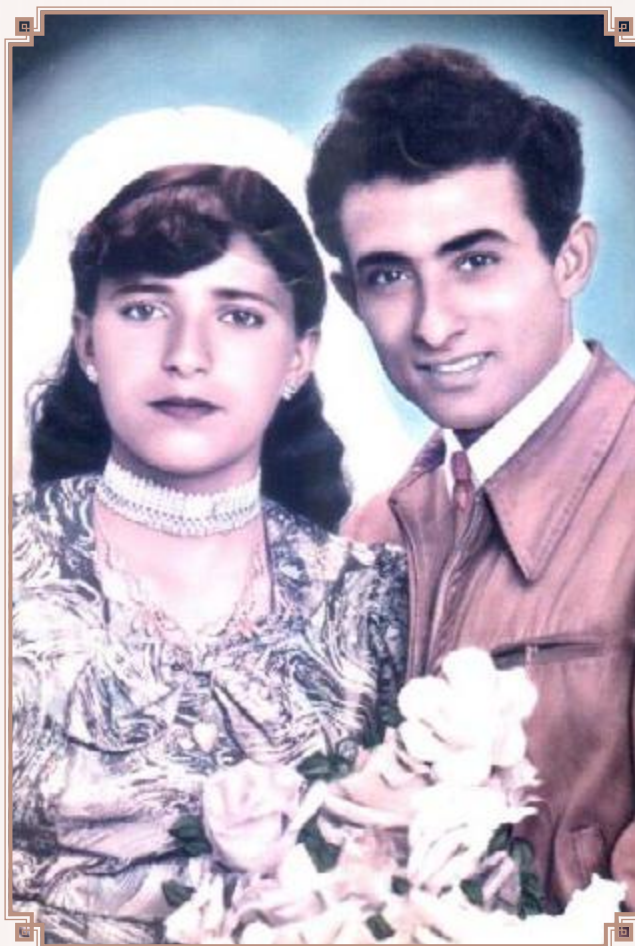
הלימודים חשובים

להוריי היה משק פרטי פעיל. אימא היתה קמה בשעה ארבע מדי בוקר ויוצאת לחלוב ולהאכיל את הפרות. אחר כך הכינה אותנו, הילדים, לבית הספר בשעה שאבא, ככל הגברים, הלך להתפלל בבית הכנסת. אימא לא דרשה שנעזור בעבודת הבית והמשק כי היה חשוב לה שנקדיש זמננו ללימודים. אימא היתה בקשר ישיר עם מנהל בית הספר במושב ואחר כך עקבה אחרי לימודיי בישיבת "נחלים" והיתה מגיעה לביקורים בישיבה. כולנו למדנו בבית הספר במושב, ואחר כך יצאנו לפנימיות דתיות. רק אחי הצעיר ניר למד בבית הספר האזורי בשוהם, בו למדו ילדים מהמושבים חדיד, אחיסמך, ברקת, גבעת כ"ח ובית עריף. ניר המשיך את לימודיו בכפר בתיה שברעננה.

אהבה מיוחדת

אבא כיבד מאד את אימא ושררה ביניהם אהבה מיוחדת. כל מה שאימא אמרה היה קדוש בעיניו. אבא היה ממתין לאימא מדי יום, ועם שובה מהעבודה היה מקדם את פניה עם כוס קפה בחלב. לפעמים היה בא במיוחד לשם כך. כאשר היה מקבל את שכר עבודתו, היה בא הביתה ואומר: "רחל, הנה המשכורת". אימא היתה מכינה לו מעטפות עם התשלומים השונים שעליהם לשלם, והוא היה הולך ומשלם. כאשר אימא ביקשה דבר מה מאבא הוא היה משיב: "כן, בתי".

אימא הקפידה מאד על כך שנכין את שיעורי

המושב, ובתוכם כל בני משפחתה של אמי, שעברו לשעריה. אמי לא עברה עם כל משפחתה כי כבר היתה נשואה לאבי. הקושי היחיד עליו סיפרה אמי לעתים היה זה הביטחוני. אימא סיפרה שלילה אחד היה נדמה לה ולאבא שיש דמות סמוך לביתם. הלילה עבר עליהם בחרדה עד שבבוקר גילו שהיתה זו החולצה של אימא שהתנדנדה על החבל בחצר.

הוריי עבדו בעבודות שונות כדי לפרנס את המשפחה שהקימו. הם עבדו בכל מה שאפשר במושב נחלים ובבן שמן תמורת מצרכים. אבא עבד גם בשדות התירס, הפול והכותנה, ואחר כך עבד בפרדס של המושב עד יציאתו לפנסיה. בשעה שאבא עבד בפרדס, היה אומר פרקי תורה לבל יהגה בדברי הבל.

לפני שהתחתן עם אימא שרת אבא בצה"ל ואמר שהיה "פייטר", אך מפונק כי היה בן בכור להוריו.

נִיר סַעִיד צַעִיר הַבָּנִים מַסְפָּר

דוגמה אישית

אני הבן הצעיר במשפחה. אחותנו הבכורה סמדר גדולה ממני בעשרים שנה, וגם הבן רחמים, בנו של אבא מנישואיו הראשונים. לאבא ואימא היה חשוב שילדיהם יהיו אנשים טובים, דתיים ומשכילים. אני מאמין שבחינוך מה שחשוב הוא הדוגמה האישית, וההורים שלנו אכן נתנו דוגמה אישית. הם הקפידו על תפילות וברכות, ולא קמו מהשולחן לפני שברכו 'ברכת המזון'. אבא הקפיד להתפלל בבית הכנסת שלוש פעמים ביום, ואני הולך בעקבותיו. זכיתי לגדול בבית בו כולם היו גדולים ממני. למדתי וקיבלתי מכולם.

בן תשע עשרה הייתי כשאימא נפטרה. הייתי אז בטירונות בצבא. אני מתגעגע לאמי, וכך גם כולם. אימא היתה צדיקה, קיבלה את כולם בסבר פנים יפות והיתה משכינה שלום בין זוגות שהיו באים לבקש את עצתה.

אני בטוח שההורים שלנו מרוצים שהיום אני גר בבית שלהם. אני ממשיך באורח החיים הדתי, ויש לי משפחה וילדים. הם ודאי שמחים לראות שאלי אחי ואני גרים יחד באותה החצר וממשיכים עם משפחותינו כמו שהם היו רוצים.

הורינו נפטרו, ומשכנם עדי עד בבית העלמין חדיד. אמנו מורתנו רחל סעיד ז"ל נפטרה ביט' בשבט התשנ"ה, 19 בינואר 1995, בגיל 56.

אבינו מורנו סאלם סעיד ז"ל נפטר בא' בניסן התשס"ו, 30 במרץ 2006, בגיל 76.

הבית ושנלך לבית הספר עם כל הציוד שצריך, ושהתלבושת של בית הספר תהיה נקייה ומסודרת. היה כיף להיות אתה כי תמיד האירה פנים. כל חבריי, גם כאשר כבר בגרתי, היו באים, יושבים, מקשיבים, נהנים וצוחקים. חלק ניכר מהבילוי שלנו היה לשבת ולשמוע את אימא. היה לה זיכרון נפלא וחוש הומור, והיא יכלה לעניין את כולם עם המשלים, הבדיחות וסיפורי תימן שסיפרה. היינו מקשיבים ומאמינים לכל מילה.

שירים וזמירות

שירים וזמירות היו תמיד חלק מחיינו בזכות אימא שאהבה לשיר. בכל יום נהגנו לשבת ולשיר. בליל שבת היינו שרים זמירות של שבת וגם משירי ארץ ישראל. זה היה ייחודי למשפחה שלנו, ואנחנו ממשיכים בכך. אימא היתה מקדשת על היין בשקט יחד עם אבא, שקידש בקול רם. הקידוש נאמר בתימנית וכך אני נוהג לקדש עד היום.

שני חגים זכורים לי במיוחד מילדותי: פסח ויום העצמאות. בפסח חגגנו תמיד מספר משפחות יחד, וזכור לי סדר ענק אצל השכנים. אימא ידעה את כל ההגדה בעל פה. כולם קראו יחד את ההגדה, ואימא אתם. לכבוד החג נהגו לשחוט כבש, וכולנו נהנינו מבשרו הטעים.

ביום העצמאות יצאנו ליער בן שמן. העמסנו על הסוס והעגלה מאכלים שונים ובהם קובנה ומרק ויצאנו לחגוג בחיק הטבע. זיכרונות ילדות נעימים מלווים אותי. היתה אווירה חמה ונעימה במושב. כל אישה מבוגרת היתה כמו אימא, ולא היתה כל בעיה לבוא ולהיכנס לבתי אחרים. הנשים קיבלו אותי תמיד בסבר פנים יפות והעניקו הרגשה חמה וטובה.

אני חולם על ביתי בתימן

לוביה ודלעת. האל, ישתבח שמו, נתן לכל מדינה ומדינה בתימן את הגשם לפי הצורך בכל אזור. באזור שלנו ירד הגשם הראשון בפורים, ואחריו חרשנו את האדמה. אחרי פסח זרענו דורה ולוביה. זו היתה תבואת הקיץ. הגשם השני ירד בתמוז, כאשר כבר גדלה התבואה והגשם השלישי ירד באב.

בשנים שבהן לא ירד הגשם השלישי ירדה כל התבואה לטמיון. קצרנו את הדורה במגל ולקחנו לגורן כדי שהשיבולים יתייבשו. היינו חותכים את הגבעולים בסכין חדה ומסדרים בערמות לייבוש. לאחר שהתייבשו חבטנו את השיבולים והפרדנו את הזרעים מהקש. הקנים היו לאוכל לכבשים. חלק מהקנים ניתנו לערבים שחרשו וקצרו אתנו, והם גם קיבלו שכר על עבודתם. בדרך כלל היה כל היבול משמש לתצרוכת עצמית של המשפחה. אני זוכר את התבואה מסודרת בערמות בתוך הבית. בצד אחד דורה, בצד אחר שעורים ובצד שלישי חיטים. ערימת הדורה היתה הגדולה ביותר.

בכל שנה היה עלינו לשלם מס קבוע לסולטן המקומי. את המס גבה יהודי שמונה על ידי השלטונות והיה קובע את השומה לפי ראות עיניו. היו שלוש דרגות של מס: המס לעשירים היה ארבעה ריאל לשנה עבור כל גבר שהגיע לגיל עבודה. המס לאלה שלא היו עניים, אך גם לא עשירים - שני ריאל, ואילו העני שילם ריאל אחד. זכור לי ששנה אחת באו והטילו בטעות שומה על האדמות שלנו. אבא הלך להתלונן והמס בוטל. לפעמים היו מבטלים את השומה, ולעתים אף הענישו את מי שקבע אותה כאשר הוכח שעשה זאת בזדון.

מספר עובדיה (עוואד) סעיד

ובחלומי

מדי לילה אני חולם על הבית שלנו בתימן. בחלומי אני רואה את הבית ואת השדות סביב לו. היינו שבעה ילדים, שתי בנות וחמישה בנים, ואני

החמישי. אבא היה רוכל שהלך ממקום למקום ומכר קפה, תבלינים ובשמים.

בית הוריי, יחיא סעיד ושמסיה בת יצחק משה, היה בכפר אל-משרע על יד אל-ביידא, בירת המחוז, והיו לנו כבשים שרועה ערבי היה מוציא למרעה. בחלומי אני רואה את הכבשים שהיו לנו, וכיצד הייתי רועה אותן בהרים ובגבעות שבאזור. אני חולם על האדמות בהן גידלנו גידולי בעל: דורה,

המלמד הצעיר

ועוד זיכרון חוזר ועולה בחלום, בו אני רואה את אחי הקטן סעדיה, תינוק בן שלושה ימים עוד טרם שמלו אותו. נתנו לתינוק חיסון כפי שהיה מקובל. כל אימא ידעה לתת את החיסון הזה כדי לחזק את התינוק לקראת הברית בעוד מספר ימים. בערבית זה נקרא "צובר". כנראה שנתנו לו מנה יתרה והוא החל להיחנק וכמעט מת. היתה בהלה גדולה וצעקות ואחרי כמה דקות הוא התאושש.

כבר בהיותי בן שלוש התחלתי ללמוד לקרוא. למדתי עם אבא בשבתות, ואחר כך החל אחי הגדול צאלח ללמד אותי. ראשית למדתי אותיות, לקרוא בלבד, אחר כך ניקוד, אחר כך הברות ואחר כך מלים. היינו הוגים את האותיות ואת הניקוד לחוד, ואחר כך את ההברות יחד.

בכל בוקר הייתי מקבל את ארוחת הבקר אחרי שסיימתי את ברכות השחר ועוד חלקים מתפילת שחרית. בשבתות, לאחר התפילה, נהגתי ללכת לאיש זקן אחד ויחד עם עוד ילדים הייתי לומד אצלו עד שעת מנחה. כשהייתי בן חמש כבר ידעתי את כל התפילה בעל פה. כל השבוע התפללנו בבית כי היו בכפר שלנו רק ארבע משפחות יהודיות, ולא היה מניין קבוע. בכפר שלידנו היה מניין קבוע, ובשבתות הלכנו להתפלל בבית הכנסת שהיה שם.

מובן שדאגנו שיהיה עירוב ושנוכל לעשות דרכנו לבית הכנסת מבלי לחלל שבת.

הייתי גאה כשהתחלתי ללמוד בספר "ויקרא" כי זה ספר תורת הכוהנים. בגיל תשע כבר לימדתי ילדים קטנים בביתם או בבית הכנסת. לימדתי כל מה שצריך: אותיות, מילים, פרשת השבוע ואפילו רש"י. שכרי היה האוכל שאכלתי בבתי הילדים, בגדים לחג וריאל אחד לחודש.

הייתי בן עשר כאשר שכרו אותי ללמד ילדים במקום שנקרא "רומיה". גרתי אצל המשפחה שאת ילדיה לימדתי. לימדתי מקרא, תרגום אונקלוס ורש"י. פעם בחודש עשיתי שבת בבית הורי, והייתי נותן להם את שכרי שהיה ריאל אחד לחודש.

חסותו של סולטן אחר

כאשר החליטו ההורים לעבור ולחיות תחת חסותו של סולטן אחר, עברנו ל"שירגאן". השליט שם היה מרוצה שאנשים רוצים לבוא ולחיות תחת חסותו כי היה מגן עליהם היטב, ותחת חסותו היו מאה ועשרים כפרים. הסולטן גר במקום גבוה השולט על האזור והיה גם שופט. ניהול עניני השלטון של אותו סולטן נעשו מביתו, שם היה לו חדר מרווח, ובו מקום לכשבעים איש.

עברנו לשירגאן עם כל תכולת ביתנו ועם הכבשים. גרנו שם כשמונה שנים ושם גם התחתנתי עם גמילה. כשהגעתי לגיל חמש עשרה התחלתי לעבוד עם אבא והלכתי אתו ממקום למקום. בדרך לא דיברנו דברי חולין, אלא רק דברי תורה, עד שהגענו למקום העבודה. כל המטען והסחורה הועמסו על החמור ואבא הלך לידו ברגל. כשהייתי קטן נהג אבא להושיב אותי על הסחורה. אהבתי מאד ללכת עם אבא כי היה מעניין לפגוש אנשים ולראות מקומות. ראיתי שהערבים התייחסו אליו

לי את הדלת? גמילה, בת דודתי בת הארבע עשרה וחצי. היא קיבלה אותי בשמחה, ואני התאהבתי בה ממבט ראשון. כעבור שנה נשאנו, ושלושה שבועות אחרי נישואינו יצאנו בדרכנו לארץ ישראל.

בדרך לארץ ישראל

מיום שאני זוכר את עצמי אני זוכר את הוריי חולמים על עלייה לארץ ישראל וקוראים שירים של הרב שלום שבזי. כשהייתי בן 14 בערך הגיע שליח מארץ ישראל, שהיה תימני שעלה לארץ בעלייה ותיקה. הוא דיבר עברית שונה מאתנו. רק אחי צאלח, שכבר היה שוחט, הבין אותו. השליח בא לעודד עלייה, אבל אנחנו לא היינו זקוקים לעידודו, כי רצינו לעלות לארצנו, ולא להיות בני חסות אצל שליט זר. בכל משפחתנו לא היה איש או אישה שנושא העלייה היה חדש לו - כולם רצו לעלות. זכורה לי קבלת הפנים החמה לשליח שבא להתארח בביתנו, ואנחנו שחטנו כבש לכבודו.

ניסו לשחוט אותי

לפני צאתנו לארץ, בשנה האחרונה, השתנה היחס של התימנים כלפי היהודים. זה קרה בשנת 1948, בתקופת מלחמת השחרור. השליטים שהיינו תחת חסותם שמרו עלינו, אבל ה"עמך" התחילו לעשות בעיות, ומקרה שקרה לנו, כך היה: אחי צאלח הלך מהלך יומיים להביא תבואה לאחותי שהיתה נשואה וגרה בקולית, מקום בו היתה בצורת. מקום זה היה באזור שנשלט על ידי הבריטים. בשעה ששהה אצל אחותנו הגיעה הידיעה שפרצה מלחמה בארץ ישראל. צאלח חשש, אך יצא לדרך חזרה לבדו, ואני חששתי לשלומי של אחי הצריך לעשות דרכו הביתה.

אנשים שונים הגיעו אלינו הביתה ובפיהם השמועה שהרגו את כל היהודים בעדן. אני, שאהבתי מאד את אחי הגדול, אמרתי: "אני הולך לחפש את צאלח."

בכבוד משום שהיה אדם ישר. הלכנו מבית לבית ותמורת הסחורה שמכרנו קיבלנו חיטה או דורה. אבא היה שוקל את הסחורה במאזניים ובמיכל שהיו עליו מידות כמו חצי ורבע.

כשהייתי בן שש עשרה התחלתי לעבוד לבד, כמו אבי, אבל במקום אחר, והתחלתי ללמוד צורפות. אבא אמר לי: "אתה צריך לחפש לך כלה". במשך חצי שנה עברתי מכפר לכפר והייתי רואה בנות, אבל אף אחת מבין חמש עשרה בנות שראיתי לא נכנסה ללבי.

אימא הציעה לי את בת דודתי שהיתה אחיינית של אמי. הלכתי לבקר אצל הדודה, מרחק של ארבע שעות הליכה והבאתי אתי מתנה. זכרתי את בת דודתי כילדה קטנה, כשהיתה באה לבקר את סבא ואת סבתא. הגעתי לבית הדודה ומי פתחה

עשיתי לי סכין פיפיות, אמרתי "שמע ישראל", וחמוש בסכין יצאתי לדרך במהירות. מהלך יום עשיתי בשלוש שעות. את הלילה עברתי בבית של קרובי משפחתנו שאליהם הגעתי והם שאלו: "איך הגעת? לא פחדת?" השכם בבוקר המשכתי בדרכי ופגשתי קבוצת ערבים שישבו בשמש, והבן של השייך שהיה אתם ניסה לדקור אותי. הרגשתי את הפגיון בעורפי. אחד האנשים היה ידיד של הוריי וזיהה אותי. הוא עצר את האיש עם הפגיון והציל את חיי. האיש גם סיפר לי שראה את אחי בדרכו לקולית. אשתו, בת כשישים, שהיתה חזקה כגבר, ליוותה אותי כשלושה קילומטרים, עד למקום בטוח, משם המשכתי בדרכי לבד.

היתר הוברחו בלילה השני. תמורת עבודתו קיבל המבריה את החמור, וגם בקשיש. אחותי יצאה בדרכה לארץ אחרינו. את ביתנו ואת ביתם של הורי אבי השארנו מאחורינו, על כל תכולתם, ללא כל תמורה. את מפתחות ביתנו מסרנו לשכן הערבי. אני חולם כל לילה על הבית שלנו באל-משרע, ואני חולם על האדמות שהיו לנו.

הגענו למודיה, שכרנו בית וחיכינו שלושה שבועות, עד שנפתחה הדרך והמשכנו למחנה חאשד שבעדן. במחנה חאשד גרנו כחודשיים ושבועיים, ולפני ראש השנה הגענו לארץ. נחתנו בלוד בליל שבת, 29.10.1949. בכינו מרוב אושר ונישקנו את האדמה. התקבלנו בסבר פנים יפות וקיבלנו כיבוד. העלו אותנו על אוטובוסים - אוטובוס לנשים ואוטובוס לגברים. לא הבנתי למה מפרידים בינינו ופחדתי שזה כמו אצל הערבים ושזוממים לחטוף את הנשים. לא הסכמתי לעלות לאוטובוס של הגברים ואמרתי: "אני לא אעזוב את אשתי בשום אופן." נדחפתי ועליתי עם הנשים, וכל הדרך עקבתי אחרי האוטובוס שנסע לפנינו.

ההתאקלמות

הגענו לבית עולים בפרדסיה והוכנסנו לאוהלים, שם שהינו כשבעה-שמונה חודשים. לימדו אותנו עברית ולפעמים הלכנו לעבוד בנתניה, בצור משה או באבן יהודה, תמורת ארבעים גרוש ליום. החורף שהגיע היה קשה. לימדו אותנו שיר: "גשם, גשם, גשם בוא"; "ברכת עולים הרבה". בחורף זה ירד גשם שוטף. האדמה החולית ספגה אמנם את המים, אך האוהל עף. הציעו לנו לגור בכפר שמריהו, אך לא רצינו. נציגי כל המפלגות באו לשכנע אותנו להצטרף אליהן: מפא"י, מפ"ם, "הפועל המזרחי", "אגודת ישראל", ואחרים. הצטרפנו לבסוף למפלגת "הפועל המזרחי" והועברנו למגדלגד, כיום אשקלון, שם קיבלנו אוהלים ובהם מיטה ומזרן בלבד. אחי

כעבור זמן מה ראיתי גמל מתקרב לעבריו ועליו רוכב אדם אחד. הוא עצר ואני התקרבתי ולתדהמתי זה היה האיש שזמן קצר לפני כן רצה לשחוט אותי. הוא העלה אותי על הגמל וקשר אותי מאחוריו. כעבור כשני קילומטר הגיעה משאית מלאה ערבים שרצו להרוג אותי. האיש ירה מעל ראשיהם והם עלו למשאית ועזבו. האיש שקודם רצה להרגני, הציל את חיי. הוא התנצל וביקש ממני מחילה כי כנראה התברר לו שאני גר תחת חסות שייחים שאחת מבנותיהם היתה אשתו. האיש ביקש שלא אספר לאיש על המקרה, וכך מתוך צרה באה לי הישועה. הגעתי לבית אחותי, מצאתי את אחי ולמחרת יצאנו בדרכנו הביתה והגענו בשלום.

הבריחה והמסע

עשר נפשות עשינו את דרכנו לארץ ישראל. יצאנו בסתר ועברנו את הגבול בחושך כדי להימנע מתשלום חמישה עשר ריאל לראש (לנפש) שדרש הסולטן. זה היה סכום גדול שלא היה ברשותנו. שכרנו ערבי, מבריה שיוביל אותנו מהלך שני לילות. בלילה הראשון אירחנו את המבריה בביתנו, ואז יצאנו עם החמור שלנו אשתי ואני, גיסי ואחי.

ואני התחלנו לעבוד קצת בניצנים ובבאר טוביה. שנינו היינו קבלני הריסת בתים של ערבים במגדל. קנינו חפצים מהערבים שברחו: שמיכות, רהיטים, וכל מה שלא היה לנו.

הקצו לעולים עבודה לפי גילם. אני, שהייתי אמנם נשוי אך נער, קיבלתי עבודה ליום אחד בשבוע בלבד. אחר כך, קיבלנו עבודה להרוס שני בתים בשבוע, ואנחנו ביצענו את העבודה ביומיים. עבדנו גם בחפירת תעלות ביוב. הבטיחו לנו שימצא לנו מקום מגורים קבוע, אך אז קרה לנו אסון ואבי נפטר לאחר ניתוח שבר. אני הוא זה שלקח אותו לבית החולים "אסף הרופא", ואני חתמתי על ההסכמה לניתוח. כשהגענו לבקרו הודיעו לנו שאבי נפטר לאחר הניתוח. חזרנו אבלים לאשקלון, ולמחרת נקבר אבא בראשון לציון. ישבנו שבעה, ובמהלך ימי השבעה עלו חברים מקבוצתנו לתל חדיד. שלוש משפחות לא עלו לתל חדיד ונשארו באשקלון.

זוג צעיר בתל חדיד

הגענו לתל חדיד אחרי האחרים, והראשונים כבר חילקו את "השלל". הגענו כל המשפחה יחד: אימא, גמילה ואני, אחי צאלח ואשתו, אחי יפת ואשתו, אחי יצחק שהיה רווק ואחי הקטן סעדיה שהיה אז בן 14. קיבלנו שלושה אוהלים, ואני ואשתי קיבלנו אוהל משלנו. היה מחסור בעבודה ואחי ואני נהגנו לאסוף תרמילים של נשק וברזלים ולמכור אותם לסוחרים שהיו באים מתל אביב. בשנת 1951 נולדה בתנו הבכורה ברכה.

תקרית המסתננים

בתל חדיד נפצעתי בשמירה. ככל הגברים יצאתי לשמירה ועמי היה שומר אחר שהיה אדם מבוגר. עמדנו עם הנשק ולפתע שמענו כלבים נובחים. הנביחות הגיעו מאזור הנגרייה, שהיתה

מרוחקת מאתנו כשבעים מטר, ואך מעט מאוהלי המתיישבים. הנגרייה היתה מבנה ששימש בעבר את הקיבוץ שהיה במקום, ועתה אוכסנו בו כל כלי העבודה שאותם השאירו עבורנו חברי הקיבוץ כאשר עזבו.

הכלבים המשיכו לנבוח ואני אמרתי לשומר השני שיחכה במקום ואני אתקרב אל הנגרייה. התקרבותי לאיטי, כי המקום היה סלעי ותפשתי עמדה מאחורי סלע. יריתי שתי יריות, ומיד השיבו לי בצרור שלמזלי פגע בסלע. רסיס פגע לי במצח, אך לא חדר, ובמקום הפגיעה נותרה לי צלקת. לשמע היריות ירה גם השומר השני, הבחורים התעוררו, וכל מי שהיה בידו נשק יצא וירה. המסתננים הפסיקו את היריות והשתרר שקט.

התמודדנו עם בעיות הביטחון מיום שעלינו לתל חדיד, ובשנים הראשונות במושב עבדנו כשהנשק עלינו יומם ולילה, כי מסתננים באו מדי לילה כדי לגנוב פרדות ופרות. במושב היו שלוש קבוצות שמירה, ואני שמרתי שני לילות בשבוע. לאחר מלחמת ששת הימים הכל השתנה ובא הביטחון לחדיד.

הירידה למושב מן התל

בינתיים התחילו לבנות את בתי המושב, ובשנת 1952 ירדנו מהתל, והיום אני גר בקומה השנייה, מעל הבית של משק מס' 70. אנחנו הכנו את הבלוקים ובנינו את בתינו במו ידינו. במושב גולנו לנו עוד חמישה ילדים: אריה, אמנון, מרים, יחיאל ואבשלום.

בשנים הראשונות התמודדנו, נוסף על בעיות הביטחון, גם עם בעיות פרנסה. התחלנו להקים משק חקלאי, וכל פעם ניסינו משהו חדש. תחילה גידלנו קצת פירות וירקות, אחר כך גידלנו: טבק, חומוס, פרחים, פולים, עגבניות, ארטישוק

ואבטיחים. כמו כן, גידלנו כבשים ואווזים, והיו לנו עשר פרות, שאת החלב שנתנו שיווקתי ל"תנובה". לשמחתי, אשתי גמילה עמדה לימיני בכל דבר. לפעמים יצאה לעבודה פעמיים בשבוע, ובשאר הימים עבדה במשק ובבית. פעמים רבות עבדתי גם מחוץ למושב. למדתי ריתוך וביצעתי עבודות בצנרת.

הפרה הראשונה שלנו

אחרי שלוש שנים במושב קניתי

פרה ראשונה. רכשתי אותה מאנשי טירת יהודה. הבאתי את הפרה בשמחה לרפת שבנתה לנו הסוכנות ליד הבית. אמנם בנו לנו רפת, אבל לא נתנו פרות, אלא רק תרנגולות. קיבלנו תשע תרנגולות - שלוש תרנגולות לכל נפש - כדי שיהיו לנו ביצים למאכל. שמרנו על התרנגולות מכל משמר. כאשר התרנגולות חלו היינו מזמינים את הווטרינר, שהיה בא לבדוק אותן ונותן הוראות כיצד לטפל בהן. התרנגולות היו כלולות שנמצא בתוך הרפת הריקה. כאשר הגיעה הפרה הראשונה, הכנסנו את התרנגולות ללול קטן שהצבנו בצד, ובשמחה גדולה הכנסנו את האורחת החדשה לרפת.

בוקר אחד, כעבור כחודשיים, התעוררתי בבוקר ולא היתה פרה! שוטרים הגיעו והלכו בעקבות המסתננים, שעקבותיהם הגיעו עד הגבול עם ירדן. ואין פרה. עבר זמן רב עד שקיבלנו מהסוכנות פרה אחרת במקום זאת שנגנבה.

הסוכנות אפשרה לי ללמוד בקורסים מקצועיים שהיו למקור פרנסתי. לא הלכתי לעבוד במפעלים כי כל חיי אהבתי להיות עצמאי. בשנת 1954 נשלחתי לקורס ללימודי ניהול משק ומשרד,

וכן נסעתי ללמוד במדרשת רופין כיצד לתחזק מערכות מים. עוד למדתי בקורס לרתכות 'אוטוגן' ועבדתי כרתך בכל הסביבה. שמחתי כאשר היה לי די כסף ויכולתי לקנות פרה במושבה וילהלמה. במשך השנים הייתי אני האיש שטיפל בצנרת המים בחדיד.

קשיי החיים במושב בראשיתו

במושב החדש לא היו בכלל כבישים, רק שביל עפר עם מהמורות מהכביש הראשי עד הצרכניה. בימי גשם לא יכלו כלי רכב לעבור ולא הגיעו מצרכים לצרכניה. החלטנו להתגייס ולסלול כביש בכוחות עצמנו על ידי הנחת אבנים מהריסות הבתים בתל חדיד. עמדה לרשותנו משאית שהשאירו אנשי הקיבוץ שהיו בתל חדיד וגם טרקטור עם שרשרת וכלי קצירה, בהם השתמשנו לעבודה חקלאית בשדות.

מזכיר המושב ערך סידור עבודה ובכל יום התגייסו עשרים גברים לעבודת הסלילה. העמסנו את האבנים על המשאית, הבאנו למושב וסללנו. האבנים לא היו אחידות בגודלן ולכן כאשר הנחנו אבנים גדולות נאלצנו לחפור עמוק יותר. כלי

משאבה שהופעלה בסולר. המשאבה הייתה בתוך בניין שעל גגו הייתה עמדת שמירה. בכל לילה שמרו שני שומרים על הבאר כדי שמחבלים לא יחבלו בה. לפעמים לא הספיקו המים לכל בתי המושב ואז היה כל אחד נושא דלי או פח או כד ומביא מי גשמים שמצא בשטח.

לאחר שלוש שנים חיברה אותנו חברת מקורות לברכת בית עריף. בשנות השישים, סוף סוף, חיברו את חדיד לצינורות המים שמגיעים ממקורות הירקון ורישתו בצינורות את אדמות חדיד.

כשהגענו למושב לא היה גן ילדים, ולא מעון, ולא היתה מרפאה של קופת חולים. כאשר ילד חלה והתעורר הצורך לקחת אותו לרופא, היו ההורים לוקחים אותו על גבם והולכים ברגל לקופת חולים בלוד. בתנו ברכה חלתה ושהתה בבית חולים במשך תקופה ארוכה, ובנו אבשלום שנולד בשנת 1970, היה פג במשקל 800 גרם.

הקשיים הרבים גרמו לעזיבה של משפחות שעברו לשעריה (שכונה בפתח תקווה), ולמקומות אחרים. כתוצאה מכך נשארו בתים ריקים, שהסוכנות הפנתה אליהם עולים ממרוקו ומהודו. עולים אלה שהו אף הם זמן קצר ביישוב, ואז עברו למקומות אחרים. בעקבות זאת פנינו לסוכנות וביקשנו שלא להביא עוד עולים, אלא לתת את הנחלות שהתפנו לילדינו. הבתים התמלאו בבנים הגדולים של המושב. כאשר היו שוב בתים ריקים, התיישבו בהם עולים מרומניה, שרובם מכרו את נחלותיהם לבני המקום.

למרות הקשיים אני מתגעגע לימים ההם, לאשתי היקרה גמילה ולחיים הצנועים שהיו מלאים סיפוק נפשי. לשמחתי, שניים מבנינו נשארו בחדיד. יחיאל גר עם משפחתו במושב, ואילו אבשלום ומשפחתו גרים בהרחבה.

העבודה שלנו היו טוריות ומכושים.

התחלנו את הסלילה מהכביש הראשי לכיוון הצרכניה. רוחב הדרך היה שנים וחצי מטרים ואורכה כשני קילומטרים. העבודה נמשכה כשלושה חודשים עם הפוגות שנגרמו בגלל גשמים. כשהגיעו נציגי המוסדות המיישבים הן התפעלו מהיזומה והביצוע ואמרו: "אלה הם מבוני המדינה". עברו שלוש שנים עד שסללו לנו כביש אספלט מעל הכביש שאנחנו סללנו.

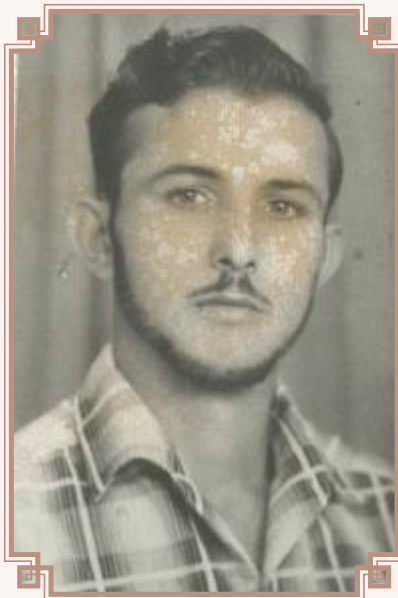
פעמיים ביום היה אוטובוס עוצר ליד הכניסה למושב. זה היה אוטובוס של חברת חברת 'דרום יהודה' שהיה יוצא בבקר ובערב מתל אביב, עובר במושבים עד לתחנתו האחרונה בבית עריף. במשך היום נהגנו כולנו ללכת ברגל לקניות בשוק של לוד.

לא היו לנו מים זורמים בבתים - היו רק ברזים בחצרות. המים סופקו לנו מבאר שהייתה סמוכה לכביש הראשי. מבאר זו יצא צינור מים שסיפק מים לחצרות הבתים. המים הועלו מהבאר על ידי

לגדול במושב חדיד

הספר: קציצות דג, פירה תפוחי אדמה, מרק שעועית וקניחנו בלבניה או פודינג בקערית אלומיניום. גם הספלים שמהם שתינו היו עשויים אלומיניום.

בצהריים הלכנו הביתה לנוח, לאכול ארוחת צהרים ולהכין שיעורי בית, ובשעה ארבע אחר הצהריים היינו כבר בדרכנו למורי, שם למדנו עד הערב. ילד שהפריע היה נשאר לעוד שעת לימודים. למורי היה שוט באורך של כחצי מטר. ידית השוט היתה

מעץ כמו של מקל מטאטא, ואליה מחוברות חמש רצועות עור שלהן קרא המורי "חמישה חומשי תורה". מי שהפריע זכה למכות על הגב בשוט.

כאשר יצא ילד לשירותים, היה המורי מרטיב ברוק את הקיר. כשחזר הילד והקיר היה יבש, זכה לנחת זרועותיהן של "חמשה חומשי תורה". הלימודים שלנו היו ברובם שינון וקריאה יחד בקול רם.

למרות כל זאת אהבתי את המורי ולמדתי אצלו חמש שנים. הכיתה היתה תמיד מלאה ביותר משלושים תלמידים בגילאים שונים. המורי קנה

עקיבא צדוק מספר

המפונק שבחבורה

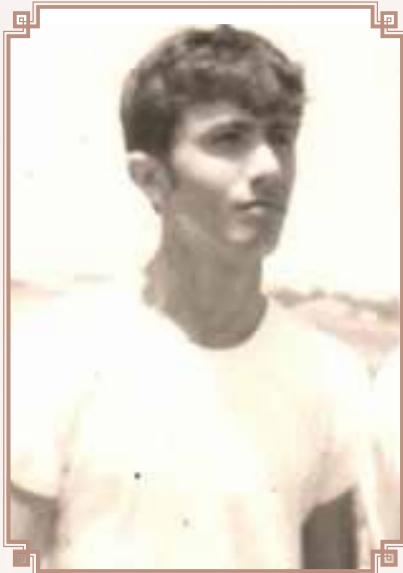
ביתי הראשון היה בתל חדיד לשם הביאו אותי הוריי עם לידתי בבית החולים בצריפין, היום "אסף הרופא". הוריי אָמְנָה וצאלח סעיד הביאו לעולם ארבעה ילדים: שלום, משה, חנה ואני, עקיבא, הבן הצעיר.

בשנת 1953, בהיותי כבן שנתיים, ירדנו מתל חדיד אל המושב. כמו כולם קיבלנו בית קטן והתפרנסנו מחקלאות. משק מספר 1 במושב חדיד היה הבית השלישי שלי, אליו עברנו לאחר שהמשפחה שגרה בו עזבה את המושב. אני זוכר רפת עם פרות, מעט עיזים, לול תרנגולות מטילות ומקשה של אבטיחים. ההורים עבדו בחקלאות על פי מה שנתנה הסוכנות והדריכו המדריכים.

הכי אהבתי להתבונן בהוריי שהיו עסוקים תמיד בעבודה. היו לנו שני טרקטורים, אחד זחל ואחד על גלגלים. האחים שלי היו עוזרים להורים וחורשים בשדות. אני הייתי הצעיר והמפונק בחבורה, והוריי שלחו אותי ללמוד אצל המורי.

בית הספר והמורי

זָיִיד יחיא היה שמו של המורי שגר במושב בבית שניתן לו למגורים. המורי לימד אותנו בבית הכנסת המרכזי. בבוקר היינו הולכים עם הילקוטים לבית הכנסת לתפילת שחרית, ומשם ממשיכים לבית הספר. בבית הספר קיבלנו ארוחה חמה שבישלה טבחית. אני זוכר היטב את האוכל שקיבלנו בבית

אותנו בסוכריות שהיו הפרס שכולנו חיכינו לו. קיבלנו פרס על קריאה נכונה ויפה ועל בקיאות בעל פה. כשהייתי כבן עשר נתן לי המורי ללמוד פרק מהספר "מנורת המאור", ואני קראתי את כולו בעל פה לפני הציבור בבית הכנסת, לפני "עלינו לשבח".

היתה למורי תוכנית שבועית קבועה. ביום ראשון למדנו את פרשת השבוע שתקרא בשבת הקרובה, בימים הבאים למדנו משניות ודינים וביום חמישי שבנו ולמדו את פרשת השבוע. למדנו גם טעמי המקרא והגייה נכונה, ובשבתות עלינו לתורה לקרוא "שישי", מספר פסוקים, בכול פעם מספר ילדים. אהבתי, וגם היום אני אוהב, לעלות לתורה.

המורי היה אדם מבוגר וגר במושב עם אשתו. בנו היה מגיע לביקור אחת לשבועיים ונכדו גר אצלו. הורי הילדים שילמו למורי את שכרו. אהבתי את המורי ושמרתי אתו על קשר במשך שנים רבות. אחרי נישואיי וכשכבר הייתי אב, נסעתי לבקר אותו בביתו בפתח תקווה.

על אוטובוס לרמלה, שהביא אתנו לקרבת בית הספר. אך לא רק לימודים העסיקו אותי. היתה פעילות לנוער במושב והיה מדריך שהיה אהוב במיוחד - דני מליחי.

ובלי כדורגל, אי אפשר. אפילו המורי הבין שיש דברים נוספים שמעניינים אותנו והסכים שגלך לצפות במשחק כדורגל של קבוצת חדיד. כאשר המשחק הסתיים שבנו ללימודים. היתה לנו קבוצת

כדורגל טובה בה השתלבתי בתפקיד הבלם. זו היתה הקבוצה הטובה ביותר באזור, ופעמים רבות זכינו בגביע ראש המועצה בטורנירים אזוריים.

מנעורי אהבתי את היציאה מהמושב לעיר, שם פגשנו ילדים ממקומות אחרים. היינו חבורה מגובשת וביחד יצאנו לתל אביב, לגני התערוכה. אהבתי את מפגשי ההרקדה עם המדריך יוסי קציר. רקדנו בנים ובנות יחד.

נער הייתי וגם בגרתי

למושב הגיעו גלים של מתיישבים. זכורים לי הקוצ'ונים שהגיעו מהודו וגרו במושב זמן קצר, עד שהעבירו אותם למושב תעוז. היו בין הקוצ'ונים אנשים שהלכו עם מטריות (שמשיות) בימי הקיץ ואנחנו צחקנו להם. הם היו שונים. כל יוצאי קוצ'ין עברו למושב תעוז.

היה לנו כבוד רב בפני כל המבוגרים במושב, בבחינת "והדרת פני זקן", ונהגנו בהם בדרך ארץ. הרב סעיד שמעון מנחם היה בעל חזות מכובדת וכולם התייחסו אליו ביראת כבוד. כאשר, אנו הילדים, היינו משחקים כדורגל בשבת ורואים את הרב יוצא מביתו, מיד היינו מסתתרים כדי שלא לפגוע ברגשותיו. הרב שידע שבני הנוער משחקים, הציע, בשלב מסוים, לבנות גדר למגרש הכדורגל כדי להסתיר את המשחקים.

הרב סעיד שמעון מנחם כיהן בתפקיד רב המושב עד יום פטירתו. הסתלקותו גרמה לאבל גדול ולצער עמוק בקרב תושבי חדיד. הוא היה רב במלוא מובן המילה. אנשים היו באים אליו כי האמינו בו. הרב מנחם היה מקובל על כולם ללא עוררין.

נער הייתי וגם בגרתי, ואני ממשיך לגור במשק מס' 1 במושב חדיד.

מהתחלה הכפר, סיפורנו כעפר

אצלנו. היה לו גם בית כנסת ומקווה.

במשפחה שלנו היו הרבה חכמים: אבא היה גדול בתורה, וכן היו במשפחה שלושה שוחטים ושלושה תלמידי חכמים. אבא היה בקי בהלכות שחיטה, אך לא שחט משום שהיה רחמן וריחם על בעלי החיים. אבא הרבה בתעניות והיה צם בכל הצומות כולל "ימי שובבי"ם² ועשרת ימי תשובה, ובחודש אלול צם גם בשני וחמישי. אצלנו לא לימדו את הבנות, אלא רק הבנים למדו. כשהייתי בת עשר חיתנו אותי עם עובדיה בן דודי, אחי אבי, והייתי הולכת עם גיסתי לשמור בשדה. היינו מגרשות את הציפורים שלא יאכלו את היבול.

הבית שלנו היה בית פתוח לכולם. בבית היה מקום לכשישים איש. כל הנוסעים לארץ ישראל עברו אצלנו. בפורים היו כל היהודים במקום מתפללים אצלנו וסועדים בביתנו, וכן היו באים אלינו בשמחת תורה ובפסח.

לאבא היו ארבעה ילדים משתי נשותיו. הבת הגדולה ימימה - אמנה היתה יפה מאד וגם זמרת והיתה שרה בחוג המשפחה בלבד. לימימה היו שתי בנות. ימימה מתה מצער לאחר שאמרו לה שמוסלמים חטפו את בתה שהיתה נשואה. בדיעבד, זה לא היה נכון ולא חטפו את הבת, אך ימימה לא עמדה בצער הגדול.

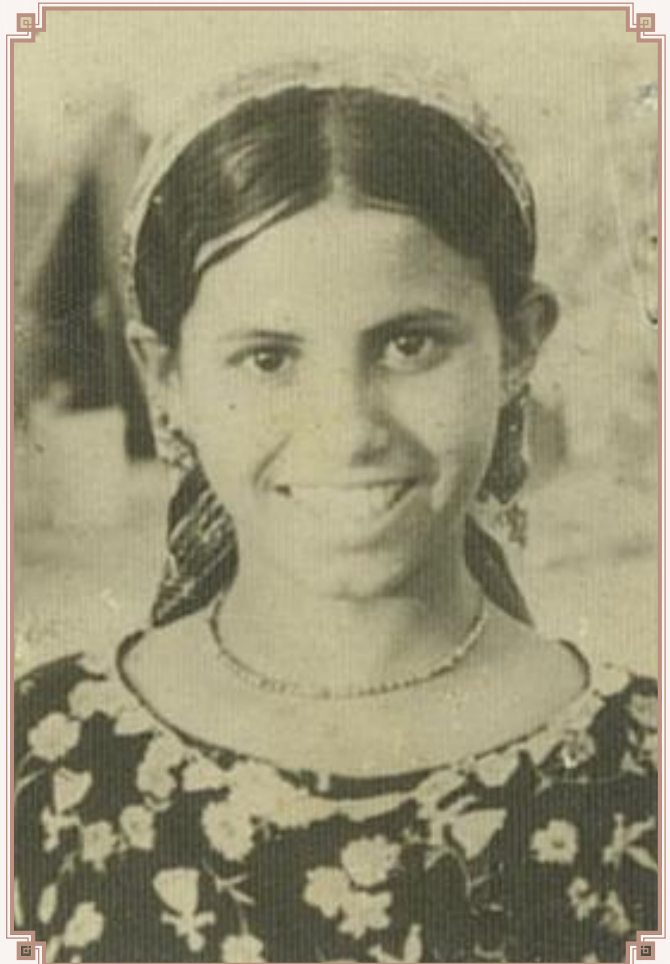
בביתנו היה שפע של אוכל. בבוקר אכלנו פת שחרית שהיתה בצק עשוי על גחלים, והיו גם פיתות. בצהרים אכלנו פיתות עם תירס ובערב

2 שובבי"ם הינו ביטוי המורכב מראשי התיבות של שש פרשות השבוע הראשונות שבספר שמות: שמות, וארא, בא, בשלח, יתרו ומשפטים. בעבר רווח מנהג לצום בימי השובבי"ם או בחלקם. כן קיים מנהג לקיים בימים אלו תענית דיבור (העורכת).

רחל סאלם שלום מספרת

בית פתוח

נולדתי ב-קור ליד עדן. כל המשפחה גרה בבית אחד, אף על פי שמנינו שלושים נפשות. אלה היו משפחותיהם של שני אחים, אשר לכל אחד מהם היו שתי נשים וילדים. אבא, צדוק בן שלום, היה כמו מלך, ואפילו יותר. הכירו אותו בכל מקום: בעדן, בבידה ואפילו בחבן. שמו יצא למרחוק כמרפא. אבא עסק בעיקר בריפוי והיה גם צורף.

אבא היה עשיר מאד, וגם הערבים נתנו לו כבוד וייראו ממנו. היו לו שדות גדולים כגודל המושב שלנו, ואת עבודת השדה בהם עשו ערבים שעבדו

"מעצובה" עם סמנה, דבש ושמן שומשום. את שמן השומשום היינו שותים ממש. בשבת ובכל החגים שחטנו פרה, וכל המשפחה אכלה בשר וגם הרבה תמרים ושמן שומשום.

"מפני המלך וחייליו"

אבא רצה להישאר בתימן, אך אחיו שכנע אותו לעלות לארץ ישראל. כשעזבנו באו ערבים מכובדים להיפרד מאתנו. אבא לא מכר דבר, הכול נשאר בתימן. עזבנו את הבית בשעה שש בבוקר, כי היה יום חם מאד, ויצאנו לדרך. אבא אסף כסף בשני שקים ולקח שני חמורים. ראשונים יצאו בעלי עובדיה וסבתא מלכה. בעלי יושב על חמור אחד, ומתחתיו שק עמוס בכסף תימני. על החמור השני יושבה סבתא ותחתיה שק הכסף השני. הם יצאו לדרך, אך שבו כעבור זמן קצר. אבא שאל: "מדוע חזרתם?" והם אמרו: "מפני המלך וחייליו".

אבא זעק זעקה גדולה שהגיעה לאוזני הגויים שהכירו את אבא, שהיה איש חסד. לקראת אבא בא מלך אח שהיה גר בעיר אחרת ששמה לודר. הוא אמר למלך השני: "אני אעשה אתך חשבון בקשר לכסף שאתה רוצה, אבל היהודים יעברו בשקט. אמנם אני אוהב את היהודים ולא רוצה שהם ילכו, אבל רצונם ללכת, ואם תפגע בהם, ילכו על דם."

אנשי המלך שלקח אותנו תחת חסותו דאגו שכל היהודים יעברו בלי פגע וליוו אותנו במשך כל הלילה עד זריחת השמש, ורק אז חזרו לבתיהם. בבוקר הגענו למודיה שהיתה תחת שלטון בריטי, ורק בן המלך נשאר אתנו עוד שבועיים במודיה והגן עלינו.

היה קשה להתרגל

הגיעה משאית שלקחה אותנו למחנה חאשד. בחאשד חליתי משום שלא אכלתי את האוכל שנתנו שם. חליתי מאד ולקחו אותי לבית חולים

במחנה, שם הלבישו אותי במכנסיים קצרים ונתנו לי לחם קלוי. היה קשה מאד להתרגל לאוכל שהגישו לנו, אבל את הלחם הקלוי אכלתי. תודה לאל, נתנו לנו הכול, ישמור השם על עם ישראל, רק לנו היה קשה להתרגל.

כולנו יחד עלינו למטוס והיה לנו חם, ואחר כך היה לנו קר. הגענו ללוד והכל היה חדש. הגענו לעולם אחר ולא מוכר, ובשדה התעופה ראינו את עצמנו משתקפים במראה וזה היה מוזר.

לקחו אותנו למעברת פרדסיה שם שיכנו אותנו באוהל שהיה ריק. לכל דבר חיכינו בתור: תור לקבלת מים, תור לאוכל ותור למקלחת. גרנו באוהלים במשך שנה. בחורף היה קשה, גשם ושלג כיסו את הארץ והאוהלים קרסו עלינו. השוטרים חשו לעזרתנו. הסוכנות סיפקה את כל צרכינו, ולא חסרנו דבר - הן ביגוד והן מזון. תודה לעם ישראל.

אחרי זמן מה העבירו אותנו למעברת מגדל גד

באשקלון, שם גרנו באוהלים ולא היו לא שירותים, לא מטבח ולא מים. היינו צריכים ללכת מרחק גדול כדי לקבל מים. היינו כמו עזים בדיר.

ואז עברנו לתל חדיד. בכל חדר היתה מיטת ברזל אחת. בתל חדיד נולדה בתנו הבכורה עליזה שהיתה חולה הרבה בשנה הראשונה, אבל תודה לאל היום היא נשואה ויש לה שישה ילדים.

ירדנו מהתל ועברנו לגור במושב. על הימים הראשונים כתבתי שיר:

מהתחלה הכפר, סיפורנו כעפר

אין כביש, אין מעבר

אך ליבנו לא נשבר.

העולם כולו נהדר

והחלש לא מסודר

הצדק בכלל נעדר

החשוב אינו נבחר.

במושב נולדו לנו הילדים: תמר, מרדכי, רפאל ואורה. עבדנו בחקלאות. עשר שנים פטמתי אווזים, רעיתי עזים, ניהלתי רפת ועשיתי כל מה שצריך במשק. כמו כן, יצאתי לעבודה מחוץ לבית וזכיתי לשבחים במקומות בהם עבדתי בלוד: ב"אגרסקו" ובחברת "סנמינה - SCI".

הרבה צער ראיתי בחיי אך לא שכחתי להקדיש זמן ללימוד. לבד למדתי לקרוא ולכתוב עברית, וגם קצת אנגלית. ואני אוהבת לכתוב שירים.

הנה שיר תודה שכתבתי לשלום מנצור אותו העריכו כולם ואהבו מאוד. גם הוא כתב הרבה שירים.

בשם האל בעת יפתח לשוני,

בורא עולם ידיך יצרוני

ואם אטעה בדרכי כונני,

לעת ערב בעסקי תוך מעוני.

ואיש חסד אשר ניצב לעיני

דבר יקר והושיט לו ימיני.

שמו שולם ולא אמר פלוני

אמת דיבר ושירו שמחני.

כשושנים בגינה סבבוני

בעת ליבי ונפשי יסרוני,

בעת אישן והמה עוררני

לאיש חכם תשובה יעצני.

ואיך יוכל חסר חוכמה כמוני

גמולו רב אשר הוא גומלני

יזכהו אלוהי יענני

וזכות אבות ואיש מעגל חנוני

שלום ירבה כמו הים המוני.

גן הילדים ובית הספר

בית הספר בחדיד

משמעותי בה. כל הצוות עסק בהוראה, כולל אחות בית הספר ואני - המזכירה. רצינו שהילדים ילמדו וחשנו מחויבות לסייע להורים שכל כך רצו בהצלחת ילדיהם בלימודים, דחפו ועודדו אותם.

עבודת המזכירות לא היתה רבה והיה לי די זמן לסייע למורים. נכנסתי לכיתות וסייעתי למורות, ישבתי עם ילדים ולימדתי אותם. לעתים מילאתי את מקומן של מורות שנעדרו. פעמים רבות נשארתי בתום שעות עבודתי וסייעתי לילדים בהכנת שיעורי הבית. שמחתי במיוחד להשתתף בשמחות ובאירועים משפחתיים של תלמידים בבית הספר.

הלימודים התנהלו בצורה מסודרת, והילדים הגיעו

איטה נחום מספרת

השנים המעצבות בחיי

בהיותי בת חמש עשרה בלבד התמניתי למזכירת בית הספר בחדיד, וכך היו ארבע שנות עבודתי בחדיד לשנים מעצבות בחיי.

בית הורי היה בעיר לוד, שם למדתי לימודי ערב בבית הספר התיכון "שקדיאל". לאחר קורס מזכירות יצאתי למקום עבודתי הראשון - בית הספר בחדיד. משרתי היתה חלקית, שלוש שעות ביום, אך מהר מאד נשאבתי לעבודה, התאהבתי באנשים ועבדתי הרבה מעבר לשעות שנקבעו. שכרי היה כשמונים לירות בחודש, ושמחתי בחלקי.

כשהגעתי לחדיד קיבל את פני מנהל בית הספר משה ברזילי. בבית הספר היו שלושה מבנים: מבנה מנהלה, מבנה עם כיתות ועוד מבנה בו היו מסעדה ומטבח לימודי. מבנה המנהלה כלל חדר אחד ששימש חדר מורים, חדר מנהל ומזכירות. מנהל בית הספר בנה לעצמו פינת עבודה סגורה. הוא הביא עצים, ויחד בנינו מחיצה שהדופן החיצוני שלה היה ארון לספרים.

את הדרך מלוד לחדיד עשיתי עם נהג הסעות קבוע שהיה מסיע את המורים, וגם אותי. לא בכל יום היתה הסעה למורים בשעה שהתאימה לנו עם סיום שעות עבודתנו, ולכן נהגנו ללכת ברגל כחצי שעה עד הכניסה למושב, ושם המתנו לאוטובוס שנסע ללוד.

בית הספר היה קטן והיתה בו כיתה אחת לכל שכבת גיל. גם מספר הילדים בכל כיתה היה קטן. צוות בית הספר עבד במסירות רבה, וכל אחד חש שעבודתו היא שליחות חשובה וכי יש לו חלק

הילדים, והם עבדו בתורנות המטבח. הם לבשו סינר לבן ומצנפת לבנה של טבחים. מרגלית הדריכה את הילדים כיצד מכינים אוכל ועורכים את השולחנות. הילדים כולם קיבלו ארוחה חמה במסעדת בית הספר בה היו שולחנות ארוכים ולידם הסבו לאכול.

בית הספר היה מוסד מרכזי ביישוב. תושבים היו פונים למשה, מנהל בית הספר, בבקשות לעזרה, והוא היה מקשיב ומסייע להשיג מלגות. היתה לי זכות לעבוד לצדו ולשמש יד ימינו. עבודתי בחדיד חשפה אותי לעולם אחר, עולמה של עדה שלא הכרתי קודם. את פניי קיבלו תושבי המושב, אנשים חמים, מכילים ואוהבים. האמון שלהם בנו, אנשי צוות בית הספר, עודד אותנו להשקיע מקרב לב.

מושב חדיד ולא מכללה, הוא שהכשיר אותי למקצוע בו בחרתי ועסקתי שנים רבות. בחרתי בהוראה בזכות החוויה החיובית כל כך שהיתה לי בחדיד.

לבית הספר גם בימי חורף סוערים שבהם היה שיטפון והדרכים היו מוצפות. בימים כאלה היו הורים שנשאו את ילדיהם על הכתפיים עד דלת הכיתה.

כל הילדים השתתפו בכל הפעילויות. כל הילדים יצאו לטיולים ואיש לא נשאר בבית. כולם השתתפו באירועים גדולים שיזמנו בחגים. זכור לי הפנינג שערכנו לקראת חג השבועות. לא הגיעה כל הדרכה מבחוץ, הכול היה פרי יוזמתנו.

אילנה, אחות בית הספר, היתה באה פעם אחת בשבוע. היא לימדה את הילדים והדריכה את ההורים בנושאים שונים: היגיינה, הדרכה בעניין התפתחות מינית ונושאים שונים הקשורים בבריאות. נוכחותה היתה משמעותית מאד.

למסעדה ולמטבח היה מקום חשוב בחיי בית הספר. מרגלית דדוש שבאה מלוד היתה הטבחית, ומרים לגבס מחדיד סייעה בידה. נהגתי ללוות את הילדים לתורנות במסעדה. סידרנו תורנות בין

בית-ספר ממלכתי-דתי חדיד

 נ. איטה
 מזכירה

 פ. מוסקוביץ

 מ. ברזילאי
 מנהל ביה"ס

 י. קרדאי
 מנהל

 מ. גליק

 ל. חני

 א. חגיבי

 פ. מוסקוביץ

 ס. חושני

 ר. זיב

 א. שלום

 י. בן

 ד. דומי

 ז. חני

 מ. חני

 ע. חני

 ס. זיב

 ר. חני

 י. חני

תשכ"ז

מחזור ז'

פינוי אציל

